

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

На правах рукопису

БОЙКО ОКСАНА МИХАЙЛІВНА

УДК 378.013.3 : 364.4 (410) (043.3/.5)

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
ТРЕТЬОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник
КОПЕЦЬ ЛЮДМИЛА ВОЛОДИМИРІВНА,
кандидат психологічних наук, доцент

КИЇВ – 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ТРЕТЬОМУ РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ...	12
1.1 Дослідження проблеми підготовки фахівців із соціальної роботи у наукових працях вітчизняних і зарубіжних науковців.....	12
1.2 Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти: основні поняття та терміни	21
Висновки до першого розділу.....	36
РОЗДІЛ 2	
СТРУКТУРА, ТИПИ ТА ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ТРЕТЬОМУ РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ.....	38
2.1 Методика дослідження професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти у Великій Британії	38
2.2 Особливості розвитку третього рівня вищої освіти з соціальної роботи у Великій Британії	45
2.3 Забезпечення якості на третьому рівні вищої освіти з соціальної роботи у Великій Британії.....	65
2.4 Основні типи та характеристики докторських програм із соціальної роботи у Великій Британії.....	83
2.5 Зміст підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти у Великій Британії	118
Висновки до другого розділу.....	139

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК НАЙВИЩОЇ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ.....	142
3.1 Передумови розвитку підготовки фахівців соціальної роботи найвищої освітньо-наукової кваліфікації в Україні.....	142
3.2 Концептуальні засади підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти в Україні.....	162
Висновки до третього розділу.....	199
ВИСНОВКИ	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	205
ДОДАТКИ.....	235

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДП	– Докторська програма
ДШ НаУКМА	– Докторська школа Національного університету «Києво-Могилянська академія»
ЄДП (ERA)	– Європейський дослідницький простір (European Research Area)
ЄКТС (ECTS)	– Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (European Credit Transfer Accumulation System)
ЄПВО (EHEA)	– Європейський простір вищої освіти (European Higher Education Area)
ЄС (EU)	– Європейський Союз (European Union)
МАШСР	– Міжнародна Асоціація шкіл соціальної роботи (International Association of Schools of Social Work)
МОН	– Міністерство освіти і науки України
НРК (NQF)	– Національна Рамка кваліфікацій (National Qualifications Framework)
ПДДП (DTP)	– Партнерство досконалості докторської підготовки (Doctoral Training Partnership)
РЕСД (ECRC)	– Рада з питань економічних і соціальних досліджень Великої Британії (Economic and Social Research Council)
ЦДДП (CDT)	– Центр досконалості докторської підготовки (Doctoral Training Centre)
ШСР НаУКМА	– Школа соціальної роботи Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ВСТУП

Актуальність теми. В Україні соціальна робота як професія та відповідна академічна підготовка виникла близько 20 років тому, а процес її професіоналізації триває й донині. Важливою складовою цього процесу є формування соціальної роботи як наукової та освітньої галузі, яке стримується у зв'язку з недостатньою кількістю фахівців із відповідними дослідницькими компетентностями, викладачів і дослідників, які мають науковий ступінь із соціальної роботи.

Унаслідок реформування вітчизняної системи вищої освіти протягом останніх кількох років було створено низку передумов для розвитку третього рівня вищої освіти з соціальної роботи, зокрема: запровадження Національної рамки кваліфікацій (2011 р.), прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.); офіційне виокремлення соціальної роботи у самостійну галузь знань у Переліку галузей знань та спеціальностей (2015 р.); розроблення з 2016 р. національних стандартів вищої освіти з соціальної роботи.

Оскільки в Україні триває процес вироблення основних засад і підходів до підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти, актуальним є вивчення досвіду такої підготовки у Великій Британії, яка є світовим лідером у вищій освіті та має визначний досвід розвитку та реформування докторської (доктор філософії) освіти із соціальної роботи, зокрема з метою гармонізації з положеннями Болонського процесу. Дослідники проблем соціальної роботи приділяють значну увагу виробленню сучасних підходів до проведення досліджень, запровадженню науково обґрунтованої практики соціальної роботи та розвитку відповідних дослідницьких та освітніх центрів.

Проблеми підготовки докторів філософії в умовах глобалізації та євроінтеграції досліджували Дж. Анастас, М. Винницький, І. Вишенська, В. Луговий, В. Моренець, О. Нітенко, К. Парк, О. Поживілова, Ю. Рашкевич, І. Регейло, О. Слюсаренко, Л. Стрельченко, Ж. Таланова, Г. Чорнойван та ін.; окремі аспекти третього рівня вищої освіти з соціальної роботи в Україні розглядали Н. Кабаченко, Т. Семигіна; окремі елементи професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на другому і

третьому рівнях вищої освіти у зарубіжних країнах – В. Поліщук, А. Кулікова, Т. Логвиненко, О. Загайко, Г. Слезанська, Г. Лещук, Н. Микитенко й ін.; особливості створення та розвитку докторських програм із соціальної роботи у Європі та у Великій Британії вивчали А. Барнард, Л. Домінеллі, Д. Завіршек, А. Кампаніні, Дж. Корнбек, К. Лайонз, В. Лєскошек, Дж. Лейх та Л. Морріс, Е. Лонг, Р. Майнард, А. Маттієз, Дж. Орме, Дж. Пауел, К. Парк, Дж. Скоурфілд та Н. Максвел, С. Стауб-Бернасконе, С. Шардлоу, Й. Шо та ін.

Проте в наукових працях вчених не приділялася належна увага проблемам підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти.

Аналіз науково-методичної літератури з досліджуваної проблеми дав підстави виявити існуючі *суперечності*:

- між нагальною потребою суспільства у висококваліфікованих фахівцях із соціальної роботи, спроможних розвивати теорію та практику соціальної роботи, та наявним рівнем компетентності фахівців із соціальної роботи;

- між актуальними завданнями інтеграції вітчизняної освіти до Європейського простору вищої освіти, Європейського дослідницького простору та чинною системою підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти.

Актуальність зазначеної проблеми та її недостатня дослідженість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великій Британії»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри психології та педагогіки Національного університету «Києво-Могилянська академія» (далі – НаУКМА) за темами «Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців у системі вищої освіти України» (0111U005848) й «Психолого-педагогічні умови становлення і функціонування особистості в сучасному соціально-економічному просторі» (0116U006011).

Тему дисертації затверджено Вченою радою НаУКМА (протокол від 26 грудня 2013 р. № 10) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол від 17 червня 2014 р. № 6).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є виявлення особливостей та характеристик професійної підготовки фахівців з соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великій Британії та розроблення на цій основі концептуальних засад такої підготовки в Україні.

Для досягнення мети поставлено такі *завдання*:

- визначити стан дослідження проблеми у вітчизняній та зарубіжній літературі та обґрунтувати вибір напрямку дослідження, відповідний понятійно-термінологічний апарат;
- виявити чинники та охарактеризувати особливості створення, організації підготовки і розвитку найвищого рівня освіти з соціальної роботи у Великій Британії;
- визначити типи, характеристики та зміст підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти у Великій Британії;
- розробити й обґрунтувати концептуальні засади підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти в Україні та практичні рекомендації щодо її розвитку на основі досвіду дослідницької підготовки у Великій Британії.

Об'єкт дослідження – підготовка фахівців із соціальної роботи у системі вищої освіти.

Предмет дослідження – професійна підготовка фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти у Великій Британії.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань, використано такі методи:

- *аналіз та узагальнення* нормативних актів, емпіричних даних і теоретичних положень - для визначення стану розробленості досліджуваної проблеми; уточнення понятійно-термінологічного апарату; з'ясування чинників, особливостей розвитку професійної дослідницької підготовки фахівців із соціальної роботи та визначення типів, характеристик і змісту такої підготовки на третьому рівні вищої освіти у Великій Британії;
- *порівняльний аналіз* - для порівняння організації, функціонування, розвитку дослідницької підготовки з соціальної роботи у Великій Британії й Україні та

виявлення національних особливостей; обґрунтування концептуальних засад такої підготовки в Україні; здійснення обґрунтованої вибірки вищих навчальних закладів Великої Британії з використанням міжнародних рейтингів університетів «Шанхайський», «Таймс»;

– *спостереження (пряме, непряме)* - для збору та опрацювання даних щодо реалізації процесу дослідницької підготовки фахівців із соціальної роботи та виявлення її особливостей, організації, функціонування, компонентного складу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що

вперше:

– визначено основні чинники, які сприяли розвитку третього рівня вищої освіти з соціальної роботи у Великій Британії (створення відповідної науково обґрунтованої бази; визнання пріоритетності на національному рівні; створення національних структур з питань вищої освіти з соціальної роботи; прийняття ключових національних документів; збільшення державного фінансування);

– виявлено особливості створення, організації та розвитку докторських програм із соціальної роботи у Великій Британії (акредитація і підтримка національних Центрів досконалості докторської підготовки; наявність національних докторських програм; внутрішня мобільність; зв'язок між успішною реалізацією докторської програми та рівнем її фінансування з бюджету країни; існування університетських Рамок кваліфікацій з дескрипторами та ін.);

– розроблено та теоретично обґрунтовано концептуальні засади підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти в Україні, зокрема горизонтальна диференціація ступенів за змістовою орієнтацією підготовки (прикладна – професійний доктор із соціальної роботи, наукова – доктор філософії із соціальної роботи), за формою їх здобуття (за результатами представлення наукових публікацій, за спільними міжнародними програмами докторської підготовки); наявність фахової компоненти в освітній і науковій складових підготовки; організаційні підходи до підготовки, зокрема шляхом створення університетських дослідницьких центрів, міждисциплінарних груп тощо;

удосконалено:

– науково-методологічну базу для розвитку третього рівня вищої освіти з соціальної роботи в Україні, зокрема принцип наукової обґрунтованості практики, індивідуальний підхід (у частині розширення освітньої складової з урахуванням індивідуальних освітніх потреб здобувачів);

– понятійний апарат вищої освіти з соціальної роботи в Україні, зокрема визначення поняття «професійна підготовка на третьому рівні вищої освіти з соціальної роботи» як дослідницька (науково орієнтована та прикладна) підготовка здобувачів вищої освіти із соціальної роботи за програмами різних типів з метою здобуття наукових ступенів доктора філософії (PhD, PhD by Publication), професійного доктора (ProfD) із соціальної роботи, що передбачає розвиток компетентностей, необхідних для здійснення ефективної професійної діяльності;

набуло подальшого розвитку:

– визначення сучасних тенденцій професійної підготовки фахівців на третьому рівні вищої освіти (розширення дослідницької компоненти, орієнтація на ринок праці, створення структурованих програм, інтеграція здобувачів у дослідницькі групи, поглиблення студентоцентрованого підходу, розширення інтернаціоналізації, збільшення академічної мобільності).

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні концептуальних засад підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти в Україні на основі досвіду такої підготовки у Великій Британії; у створенні та використанні методичного посібника «Докторська програма (PhD) із спеціальності «Соціальна робота і соціальна політика» [20].

Матеріали та висновки, отримані в дослідженні, можуть використовуватися для розроблення та реалізації освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес підготовки докторів філософії із соціальної роботи у НаУКМА в рамках проекту Програми ЄС Темпус «Удосконалення трирівневої системи освіти за спеціальністю «Соціальна робота» в шести європейських країнах» (№ 144562-TEMPUS-2008-UK-JPCR) (довідка від 20 грудня 2016 р. № 01/1789); у науково-методичній діяльності Державного інституту

сімейної і молодіжної політики Міністерства молоді та спорту України (довідка від 19 грудня 2016 р. № 211/01); в освітній процес підготовки магістрів соціальної роботи в Чернігівському національному технологічному університеті (довідка від 23 грудня 2016 р. № 101/10-2918) та Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (довідка від 13 лютого 2017 р. № 43/17).

Особистий внесок здобувача. У публікаціях, підготовлених зі співавторами, внесок здобувача полягає: у [74] – досвід впровадження пілотної докторської програми з соціальної роботи, обґрунтування запровадження докторських програм, висновки; у [75] – огляд історії розвитку вітчизняної освіти з соціальної роботи; у [14] – обґрунтування професіоналізації соціальної роботи, в аналізі досвіду впровадження пілотної докторської програми в Україні; в [72; 73] – розкриття проблеми узгодженого на національному рівні визначення соціальної роботи; основних передумов створення докторської програми з соціальної роботи. У монографії [76] автором розглянуто теоретичні засади професіоналізації соціальної роботи в Україні, особливості академічного контексту освіти з соціальної роботи. У методичних посібниках [2; 15] розглянуто зміст підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти у Великій Британії та Україні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки й попередні результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри педагогіки і психології та кафедри Школа соціальної роботи ім. В. І. Полтавця НаУКМА (2011-2016), а також апробовано в межах роботи літніх шкіл докторської програми НаУКМА «Соціальна робота і соціальна політика» (Вільнюс, Литва, 2011) та Міжнародної докторської програми з соціальної роботи і соціальної політики INDOSOW (Сан-Польтен, Австрія, 2012), а також на науково-практичних конференціях різних рівнів:

– *міжнародних*: The First Congress for Social Work Professionalization and Entrepreneurship in Post-Socialist Countries (Кишинів, Молдова, 2016); «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» (Київ, 2014, 2015, 2016); Advancement of Social Work in Countries with Transition Economy (Кишинів, Молдова, 2015); «Освітній процес і трансформація сучасного українського суспільства» (Київ, 2015); «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Київ,

2015); «Актуальні проблеми соціальної роботи: волонтерство як важливий ресурс соціальної роботи» (Ужгород, 2013); «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Хмельницький, 2011, 2012); «Вдосконалення підготовки фахівців соціальної роботи в світлі вимог Болонської системи» (Ужгород, 2011);

– *всеукраїнських*: «Соціокультурний розвиток людини і суспільства» (Рівне, 2013); «Соціальна робота та сучасність: тенденції, виклики, перспективи» (Чернігів, 2013);

– *щорічних звітних*: кафедр педагогіки і психології НаУКМА (Київ, 2014-2016) та Школи соціальної роботи НаУКМА (Київ, 2011-2016).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 21 науковій праці, з них: 7 одноосібних статей (з них 6 у наукових фахових виданнях); 4 статті у співавторстві в закордонних виданнях (два видання включені до наукометричних баз), з них одна стаття – до міжнародної монографії; 6 статей у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій; 4 наукові праці, які додатково відображають результати дисертації, з них 2 методичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (249 найменувань, з них 182 – іноземною мовою), 8 додатків. Повний обсяг дисертації – 262 сторінки, з них – 198 сторінок основного тексту. Робота містить 9 таблиць і один рисунок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ТРЕТЬОМУ РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ1.1 Дослідження проблеми підготовки фахівців із соціальної роботи у
наукових працях вітчизняних і міжнародних науковців

Розвиток моделей підготовки в соціальній роботі все більше стає орієнтований на зв'язок з практикою, поєднанням рефлексивної, дослідницької складової з практико-орієнтованою компонентою. Постійне зростання та вдосконалення професійної практики соціальної роботи приводить до формулювання нових завдань у підготовці фахівців соціальної сфери та потребує її постійного вивчення.

Проблеми сучасної професійної підготовки соціальних працівників в Україні розглядали вітчизняні науковці Н. Кабаченко [28; 72; 74; 75], О. Карпенко [30], Т. Семигіна [72; 74; 178], В. Полтавець [59], В. Поліщук [45] та інші. Науковці О. Бойко [8; 12], Н. Кабаченко [72-76], Н. Романова [56], Т. Семигіна [178] та інші визначали одну з найбільш актуальних проблем соціальної роботи як наукової галузі і навчальної дисципліни - питання узгодженості концепцій, на яких ґрунтується викладання базових курсів із соціальної роботи в різних університетах, та відзначали, що суттєві відмінності в останніх викликають значні труднощі у забезпечення належного рівня якості освіти та вказують на необхідність вироблення спільних підходів до змісту навчання соціальній роботі у різних закладах.

Теорії і методиці професійної підготовки соціальних працівників присвячено низку праць вітчизняних дослідників – О. Карпенко [30], І. Мельничук [37] та інших.

У своєму докторському дослідженні О. Карпенко вивчала змістове, науково-методичне та організаційно-технологічне забезпечення професійної підготовки майбутнього соціального працівника за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» та «магістр» [30]. Дослідниця розкрила зміст низки категорій, які відображають різні аспекти соціальної роботи: *предмета, об'єкта, принципів і*

методів, структури. О. Карпенко з метою моделювання процесу професійної підготовки студентів розробила *змістову модель професійної діяльності* соціального працівника, серед складових якої визначила наступне: діяльність спеціаліста з різними категоріями клієнтів, її мету, завдання діяльності, окреслила напрями діяльності, методи і засоби соціальної роботи [30, с.18]. Однак у цій змістовій моделі не представлена дослідницька складова підготовки фахівців із соціальної роботи, яка, на нашу думку, має важливе значення для формування готовності студентів до професійної діяльності. Дослідниця розробила описову структуру професійної діяльності фахівця по визначенню мети і завдань окремих видів дій у сфері соціальної роботи.

Дисертаційна робота І. Мельничук присвячена вивченню проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій як теоретичну основу підвищення ефективності підготовки фахівців цього профілю у вищих навчальних закладах. Науковець встановила, що «завдання методології соціальної роботи полягає у визначенні й обґрунтуванні системи філософських принципів і науково-методологічних підходів до виявлення, пізнання, конструювання й перетворення теоретичної та практичної схем фахової діяльності, їх інтеграції в повсякденний досвід майбутніх соціальних працівників для оптимізації професіогенезу фахівців соціальної роботи» [37, с.18]. Автором здійснено методологічний аналіз професіоналізації соціальної роботи в історичному аспекті – її формування як професії - та як процесу оволодіння професією, що є показником готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників.

Питанням змістового, науково-методичного та організаційно-технологічного забезпечення підготовки фахівців із соціальної роботи у зарубіжних країнах присвячено праці багатьох українських дослідників. Так, підготовці фахівців із соціальної роботи присвячені роботи А. Кулікової (Швеція), Т. Логвиненко (Данія, Норвегія, Швеція), О. Загайко (Велика Британія), Г. Лещук (Франція), Н. Микитенко (Канада) та інших.

Дослідниця А. Кулікова розглядала професійну підготовку соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції в

контексті аналізу змісту, форм та методів трьох рівнів освіти, з акцентом на бакалаврському [32]. Вона встановила, що програма докторантури з соціальної роботи у шведських ВНЗ складається з інтенсивних курсів поглибленого вивчення соціальної роботи з дітьми та молоддю (курси з вивчення наукової літератури спеціалізації) і курсів з предметів, пов'язаних із соціальною роботою (соціальна психологія, право, соціальна політика, філософія тощо). Основою докторських програм є самостійні наукові дослідження, які ведуть до захисту докторської дисертації з актуальних тем теорії та практики соціальної роботи з дітьми та молоддю. Однак ґрунтовного аналізу концептуальних засад професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти не було здійснено.

Історичні аспекти виникнення професійної підготовки соціальних працівників у скандинавських країнах, його організаційні та науково-методичні засади досліджувала Т. Логвиненко [34]. Дослідниця серед основних особливостей професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на магістерському рівні визначила гнучкість навчання, дотримання демократичних засад, розвиток дослідницьких вмінь та компетентностей, міжнародну взаємодію.

У дослідженні О. Загайко [21] вивчено основні вимоги, зміст, форми й методи сучасної професійної підготовки працівників соціальних служб для середніх загальноосвітніх навчальних закладів у вищій школі Великої Британії та охарактеризовані основні етапи розвитку системи професійної підготовки фахівців соціальної сфери у Великій Британії. Дослідниця зазначила, що зміст сучасної підготовки працівників соціальних служб для середніх загальноосвітніх навчальних закладів Великої Британії визначається чотирма основними документами, а саме: Академічними стандартами у сфері соціальної роботи; Національними професійними стандартами у сфері соціальної роботи; Вимогами до підготовки у сфері соціальної роботи (де сформульовано обов'язки навчальних закладів під час організації освітнього процесу); Кодексом професійної поведінки й етичними нормами для соціальних працівників та їхніх роботодавців. Також О. Загайко встановила домінуючі форми організації навчання соціальних працівників, до яких віднесла семінари, практичні заняття, самостійну роботу, практикуми, тьюторіали, проектне

навчання, роботу в малих групах та командах, індивідуальні консультації. Дослідниця виокремила й інноваційні форми та методи навчання, такі як вивчення й аналіз окремих ситуацій, презентації, експериментальні завдання, моделювання, есе, розробка плакатів, портфоліо, відео лекторії, конференції та семінари он-лайн, робота в електронних бібліотеках та в мережі Інтернет тощо [21]. Варто зауважити, що, оскільки дослідження було сфокусоване на підготовці працівників соціальних служб для середніх загальноосвітніх навчальних закладів, то воно охоплювало лише перші два цикли освіти з соціальної роботи з акцентом на вказаній фаховій спеціалізації.

Г. Лещук [33] вивчила особливості змісту, організації, форм і методів професійної підготовки фахівців соціальної сфери всіх рівнів вищої освіти з соціальної роботи, включно з післядипломним (докторським), у Франції. Дослідниця виокремила такі особливості на цьому рівні вищої освіти із соціальної роботи, як теоретична спрямованість підготовки, розвиток дослідницьких умінь докторантів, міждисциплінарний характер змісту освіти. Було з'ясовано низку актуальних проблем для професійної підготовки на третьому рівні вищої освіти із соціальної роботи, а саме: «низька мобільність докторів на ринку праці; залишковий принцип фінансування докторських програм; недостатня кількість висококваліфікованих наукових керівників; невизначеність статусу докторанта тощо» [33, с.13].

Науковець Н. Микитенко [38] вивчила особливості (структуру, зміст, форми, методи і засоби) професійної підготовки соціальних працівників на різних рівнях університетської освіти Канади. Дослідниця встановила міждисциплінарний підхід в організації програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи, аналітичні та критичні підходи до змісту навчальних курсів з акцентом на дослідженні та розвитку інноваційних методів соціальної роботи на усіх її рівнях. Вона визначила, що одним із основних змістових компонентів підготовки докторантів є аналіз соціальної політики з позицій її впливу на життя індивіда. Авторка виокремила узгодженість змісту ступеневої підготовки фахівців для сфери соціальних послуг на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях як важливий аспект для врахування у процесі роботи над укладанням вітчизняних стандартів підготовки соціальних працівників. Н. Микитенко також визначила наступні особливості докторських програм із

соціальної роботи у Канаді: «1) широка свобода вибору тематики докторських досліджень у рамках пріоритетних напрямків наукових досліджень структурних підрозділів університетів; 2) обов'язковість вивчення низки теоретичних навчальних курсів упродовж перших двох років навчання; 3) обов'язковість проходження педагогічної практики для докторантів, які не мають досвіду викладання» [38, с.18].

Аналіз вищезазначених досліджень засвідчив, що вітчизняними науковцями ґрунтовно досліджено професійну підготовку фахівців із соціальної роботи на першому та другому рівнях вищої освіти в Україні та зарубіжних країнах. Зокрема, досліджувалися окремі аспекти докторської освіти з соціальної роботи у зарубіжних країнах, такі як форми організації навчання, певні особливості змісту, підходи до організації підготовки, загальні тенденції. Окремо особливості (структура, форми організації підготовки, зміст, дослідницькі компетентності) професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти не досліджувалися.

Науковці досліджували розвиток докторської підготовки (PhD) в Україні та у світі в умовах глобалізації та євроінтеграції, загальні закономірності цієї підготовки, виявляли національні особливості, тенденції цієї підготовки, надали наукове обґрунтування концептуальних засад її модернізації в нашій країні. Проте практично відсутні дослідження вітчизняних науковців щодо можливостей створення і розвитку третього рівня освіти з соціальної роботи в Україні.

Ряд українських науковців (С. Калашнікова, В. Луговий, О. Нітенко, І. Регейло, Ж. Таланова, Ю. Рашкевич, Г. Чорнойван та інші) описали зміни, які відбуваються у національній системі підготовки кадрів вищої кваліфікації після приєднання України до Болонського процесу [29; 36; 52; 62; 63; 51; 66]. Забезпечення якості вищої освіти в контексті впровадження основних підходів відповідно до вимог Болонського процесу досліджували як вітчизняні науковці (С. Калашнікова, В. Луговий, Ж. Таланова та інші) [29; 36; 62], так і зарубіжні дослідники, серед яких – Д. Завіршек, А. Кампаніні, К. Лайонз, В. Лескошек, С. Стауб-Бернасконі та інші [243; 84; 138; 139; 133; 199]. Вітчизняні науковці М. Винницький, С. Калашнікова, В. Луговий, В. Моренець, Ж. Таланова та інші вивчали теорію та практику розвитку третього рівня освіти (докторських (PhD) програм), аналізували світові та європейські тенденції,

документальну базу Європейського простору вищої освіти із забезпечення якості вищої освіти [17; 20; 54; 62; 63].

Сучасний стан і загальні тенденції організації і розвитку докторської підготовки у світі, окремих країнах, провідних університетах, включно з досвідом Великої Британії, було ґрунтовно проаналізовано українською дослідницею Ж. Талановою [62; 63]. Її дослідження є однією із найбільш ґрунтовних вітчизняних студій, присвячених проблемі третього рівня вищої освіти, в якому проаналізовано організаційні типи, види, форми та елементи докторської освіти в європейських країнах, здійснено системну класифікацію докторської підготовки в контексті Болонського процесу за рівнями, етапами, циклами, типами з огляду на європейські кваліфікаційні рамки, представлено особливості компетентнісного підходу у докторській освіті. Особливо важливим є те, що Ж. Таланова розробила концептуальні засади модернізації підготовки кадрів найвищої кваліфікації в Україні та відповідні рекомендації щодо реформування підготовки кандидатів і докторів наук у системі вищої освіти в контексті сучасних тенденцій.

М. Винницький, В. Моренець проаналізували структуру та організацію деяких європейських докторських програм, окремі моделі докторських шкіл у Європі [20]. Також вони здійснили ґрунтовний аналіз досвіду створення Докторської школи Національного університету «Києво-Могилянська академія», діяльності її окремих структурованих докторських (PhD) програм.

Що стосується найвищого рівня освіти з соціальної роботи (PhD), то вітчизняними науковцями Н. Кабаченко, О. Савчук, Т. Семигіною розглядалися лише окремі його аспекти [72-73; 2]. Н. Кабаченко, О. Савчук та О. Бойко описали загальну структуру докторської програми (PhD) із соціальної роботи і соціальної політики, яку, за підтримки програми ЄС Темпус, було запроваджено у 2010 році Школою соціальної роботи НаУКМА на базі Докторської школи НаУКМА [2].

Окрім вітчизняних дисертаційних робіт, присвячених вивченню особливостей професійної підготовки фахівців із соціальної роботи, в останні роки з'явилася невелика кількість спорадичних досліджень, присвячених цій науковій проблемі й представлених у наукових статтях. Так, заслуговує на увагу публікація вітчизняних

науковців М. Яковлєва та Н. Кабаченко «Освіта та професійна підготовка соціальних працівників: стислий огляд світової практики» [67]. Українські науковці проаналізували підходи та практики професійної підготовки здобувачів першого та другого рівнів вищої освіти із соціальної роботи, зробивши огляд структурних компонентів такої підготовки у 23 ВНЗ з 12 країн світу. На основі проаналізованої міжнародної практики автори виділили наступні провідні тенденції сучасного розвитку підготовки фахівців із соціальної роботи на першому та другому рівні вищої освіти: посилення практично-прикладного напрямку соціальної роботи, особлива міждисциплінарність соціальної роботи як професії і наукової дисципліни; незалежність і виокремленість соціальної роботи як дисципліни та окремого напрямку фахової підготовки, в межах якої можуть бути мати різні спеціалізації (як-то: соціальна політика, адміністрування, консультування, соціальна робота з окремими групами клієнтів тощо). Окремий акцент авторами зроблено на високому ступені міждисциплінарності соціальної роботи як незалежної дисципліни, яка передбачає можливість аналізувати проблеми людей на різних рівнях (індивідуальному, груповому) на основі різних підходів із застосуванням теорій, що традиційно вважаються соціологічними, психологічними, чи належать до сфери соціальної політики. Науковці на основі аналізу структурної належності кафедр, центрів, інститутів, департаментів, факультетів соціальної роботи, з'ясували, що існує тісний зв'язок цієї дисципліни з психологією, медициною, педагогікою, соціологією та прикладними політичними науками, визначивши, однак, що і перший, і другий рівень вищої освіти з соціальної роботи стосуються незалежної спеціальності.

Разом з тим, можна стверджувати, що ґрунтовних досліджень, присвячених вивченню докторських програм із соціальної роботи, зокрема, їх змісту, підходів, структури підготовки, в Україні на сьогодні немає.

Натомість, у країнах США та Європи тема докторської підготовки активно досліджується протягом останнього десятиліття, зважаючи на інтенсивний розвиток досліджень та дослідницьких центрів із соціальної роботи у світі. Так, одним з найбільш ґрунтовних досліджень у США за останнє десятиліття є дослідження Дж. Анастас (J.Anastas), экс-керівника Національної Асоціації соціальних

працівників США та міжнародної мережі співпраці «Комітет з розвитку докторської освіти з соціальної роботи» (GADE, Group for the Advancement of Doctoral Education in Social Work) [69]. Дослідниця здійснила крос-секційне онлайн дослідження щодо досвіду докторантів із соціальної роботи у США та Канаді, вивчивши їх демографічні та професійні характеристики, особливості прийому і зарахування на навчання, існуючі докторські програми і фінансову підтримку, термін навчання на програмі тощо. Це дослідження дозволило проаналізувати існуючий контекст докторської освіти з соціальної роботи у США та Канаді та виокремити її основні проблемні аспекти.

Основні концептуальні засади докторської освіти з соціальної роботи були розроблені міжнародною організацією «Комітет із вдосконалення докторської освіти із соціальної роботи» (Group of Advancement of Doctoral Education in Social Work (GADE)), членами якої є керівники більш ніж 80 докторських програм із соціальної роботи з усього світу, переважно з Канади, США та Ізраїлю. Представники вищих навчальних закладів Великої Британії не є членами цієї організації. Основним концептуальним документом, розробленим та погодженим у 2013 р. членами цієї організації, є «Керівництво щодо забезпечення якості докторських програм (PhD) із соціальної роботи» (Quality Guidelines for PhD Programs in Social Work) [165]. У ньому викладені мета, завдання, принципи докторської освіти з соціальної роботи з урахуванням специфіки соціальної роботи як професійної діяльності та академічної дисципліни, на основі компетентнісного підходу. Основний акцент – на наявності у випускників докторських програм основних та спеціалізованих компетентностей, компетентностей та знань щодо соціальної роботи як професії та академічної дисципліни, компетентностей проведення досліджень та викладання соціальної роботи.

Значна увага приділяється питанню створення і розвитку докторських програм із соціальної роботи у роботах окремих зарубіжних дослідників, та британських зокрема. Британські науковці Л. Доміnellі (L. Dominelli), К. Лайонз (K. Lyons), Дж. Орме (J. Orme), С. Стауб-Бернасконі (S. Staub-Bernasconi), Й. Шо (I. Shaw) [99; 100; 137-139; 149; 199; 200; 184] вивчали теоретичне підґрунтя докторських програм

із соціальної роботи, здійснили аналіз основних проблем докторської підготовки з соціальної роботи у вимірі «міжнародне – локальне»; А. Барнард (A. Barnard), Дж. Лейх (J. Leigh), Л. Морріс (L. Morriss), Дж. Скоурфілд (J. Scourfield), С. Шардлоу (S. Shardlow) досліджували організаційні особливості таких програм, потреби докторантів, теми докторських досліджень тощо [71; 176; 177; 181]. Питанням освітньо-кваліфікаційних характеристик докторантів програм із соціальної роботи у Великій Британії, досвіду їх підготовки на докторських програмах, змісту дисертаційних досліджень, існуючих мереж підтримки для докторантів приділено значну увагу у дослідженнях Дж. Скоурфілда та Н. Максвелл (J. Scourfield, N. Maxwell), С. Шардлоу, Дж. Лейх та Л. Морріс (S. Shardlow, J. Leigh & L. Morriss) [176; 177; 181]. Чимало досліджень присвячено вивченню структури організації підготовки фахівців найвищого освітнього рівня із соціальної роботи у Великій Британії. Найбільш відомі серед них роботи К. Лайонз, Р. Майнарда, К. Парка, Дж. Скоурфілда, С. Шардлоу [139; 143; 150; 176; 177; 181]. Особливістю цих робіт є те, що вони зосереджуються як на аналізі основних підходів до організації найвищого рівня освіти з соціальної роботи, так і приділяють значну увагу змісту докторської освіти із соціальної роботи. Так Дж. Скоурфілд (J. Scourfield) описав основні характеристики програм підготовки професійних докторів із соціальної роботи у Великій Британії (кількість студентів, тривалість, структуру тощо), визначив підходи до їх розвитку в різних університетах, проаналізував взаємозв'язок досліджень із практикою соціальної роботи у таких програмах [176-177]. А у дослідженні британських науковців С. Шардлоу, Дж. Лейх, Л. Морріс (S. Shardlow, J. Leigh & L. Morriss), присвяченому вивченню докторських програм із соціальної роботи у Великій Британії, обґрунтовано необхідність створення національної мережі докторантів із соціальної роботи і регулярних подій на національному рівні, з метою формування ідентичності докторантів із соціальної роботи та професійних зв'язків [181].

Однак, в цілому, на думку британських науковців, сфера освіти із соціальної роботи у Великій Британії не є комплексно, ґрунтовно дослідженою, із застосуванням емпіричних підходів, та потребує подальших наукових розробок [138; 181].

Таким чином, огляд та аналіз проведених в останні кілька років досліджень щодо професійної підготовки соціальних працівників у системі вищої освіти дають підстави стверджувати, що розроблення науково-обґрунтованих концептуальних засад професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти в Україні є актуальним. Адже, з урахуванням нещодавно створеного національного законодавчого підґрунтя для запровадження докторських програм із соціальної роботи, потреб у створенні наукових центрів соціальної роботи та її інституціоналізації як науки, потреб ринку праці і подальшої професіоналізації соціальної роботи, важливим є наукове обґрунтування структури, форм організації та змісту професійної підготовки із соціальної роботи в Україні. Основні концептуальні засади такої підготовки повинні базуватися на компетентнісному підході: по завершенню третього рівня вищої освіти здобувач повинен досягти визначених результатів навчання та розвинути відповідні дослідницькі компетентності.

1.2 Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти: основні поняття та терміни

Соціальна робота як наукова, освітня, практична діяльність в Україні, на відміну від європейських країн, знаходиться на етапі професіоналізації. Цьому процесу притаманні низка особливостей, включно з необхідністю узгодження категоріально-понятійного апарату, вироблення власної наукової бази знань, наявності належного законодавчого підґрунтя тощо. Тому існує необхідність уточнити поняття професійної підготовки фахівців із соціальної роботи в контексті розуміння нашого дослідження.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження складає теорія професійного проекту, яка була розроблена в соціології професій та ґрунтується на концепції Вебера щодо суспільства як арени, де соціальні групи змагаються за економічні, соціальні і політичні винагороди [247]. Зокрема, вона розвиває визначення, сформульоване Вебером, групи виробників як одного з учасників змагань; у деяких випадках така група повинна мати спеціальні освітні кваліфікації для того, щоб

заробляти на життя. Такі групи, у нашому випадку – професії, працюють задля самореалізації і підтримки, або для покращення відповідного статусу груп, і в такий спосіб група створює професійний проект. Цю ідею професійного проекту було підтримано і розвинено науковцями Е. Фрідсоном (E. Friedson) (1970) та М. Ларсоном (M. Larson) (1977) в якості окремої стратегії [117; 131]. Останній розвинув ідею щодо освітньої діяльності, зокрема, сутності та статусу викладання як професії. Згідно з М. Ларсоном, існує згода щодо того, що для професій характерним є поєднання наступних загальних аспектів: база знань і техніки, методи, які фахівці використовують у своїй діяльності; навчання для опанування такими знаннями і компетентностями; практична спрямованість; характерна етика, яка обґрунтовує привілейоване положення саморегуляції, на яке суспільство дає право; та приховане порівняння з іншими професіями, яке підкреслює її автономію і престиж [131].

Теорія професійного проекту знайшла продовження свого розвитку у роботах науковців І. Уелз-Галл та П. Вельбурн (I. Wells-Gall та P. Welbourne), К. Макдональд (C. McDonald), які досліджували професійний проект соціальної роботи у Великій Британії та інших країнах та встановили, що професійний проект соціальної роботи має всі характерні риси сучасної професії [248; 142].

Так, з огляду на дискусії останніх років, Уелз-Галл та Вельбурн (I. Wells-Gall та P. Welbourne) вказують на два найбільш впливові підходи до виокремлення соціальної роботи з-поміж інших професій та до визначення факторів, які впливають на її розвиток як професії: 1) підхід влади (або контролю), 2) підхід «невід'ємних рис» [248]. Підхід влади пояснює статус професії у професійній ієрархії з огляду на владу і контроль, якими вона володіє, і сфокусований на тому, яким саме чином професія встановлює та утримує домінування у практичних сферах в умовах конкуренції. Основним у ньому є те, що професії здійснюють боротьбу за ексклюзивне право виконувати певні види роботи, та перебувають у постійному конфлікті з іншими групами щодо питань професійних меж, клієнтів, ресурсів і ліцензування [248]. Що стосується підходу «невід'ємних рис» (атрибутів) професії, то основним в ньому є акцент на функціонуванні професії у сучасному суспільстві. Професія – описовий термін, що складається з переліку визначальних характеристик, які вирізняють її з-

поміж інших видів зайнятості (як-то: систематичні знання; визнаний професійний авторитет; суспільна підтримка; затверджений етичний кодекс; професійна культура, що підтримується професійними асоціаціями) [248].

Професійна освіта є одним із інструментів влади та, водночас, однією з «невід'ємних рис» професійного проекту соціальної роботи. Професійна освіта значною мірою визначається тим, хто викладає соціальну роботу, які цінності, освіти, практичний досвід мають викладачі соціальної роботи. На нашу думку, викладачі, докторанти, науковці докторських програм із соціальної роботи є важливою складовою цього професійного проекту, оскільки за їх участі створюються такі його елементи, як професійні асоціації, етичний кодекс, наукова база знань тощо. Основні характеристики викладачів соціальної роботи є «...вагомим та цінним джерелом свідчень, які вказують на важливі аспекти, що визначають ідентичність і статус дисципліни в академічному середовищі, а також у професійному – свідчення того, яким чином знання з соціальної роботи сприймаються в національних контекстах» [130, с.98].

Британська науковець та сучасний президент Міжнародної Асоціації шкіл соціальної роботи Л. Доміnellі визначає низку факторів, які впливають на формування професійного проекту соціальної роботи у XXI столітті, серед яких основними є наступні: глобалізація, всесвітня поширеність соціальної роботи як професії та її офіційне визнання щонайменше у восьмидесяти чотирьох країнах світу; сучасний контекст її розвитку та історичне підґрунтя її формування; фінансова криза на рівні держави та ринок праці; нові сучасні технологічні можливості (використання Інтернету); взаємозалежність людей між собою та між державами; вплив міжнародних організацій, які представляють професійну соціальну роботу на міжнародному рівні; оптимістичний розвиток соціальної роботи, включно з притаманними конкретним регіонам специфічним теоріям і практикою тощо [99, с.4]. Науковець відзначає, що від початку свого існування соціальна робота увесь час доводила право бути професією поряд з іншими, більш традиційними й усталеними професіями з тривалою історією розвитку, і це

прагнення часто ставало на заваді визнання власної унікальної бази знань, які можуть використовуватися іншими професіями [99].

Інша британська дослідниця К. Лайонз (K. Lyons), багато праць якої присвячено саме проблемам вищої освіти з соціальної роботи, вбачає в головних завданнях професійного проекту соціальної роботи зростання соціальної роботи як професії не лише на національному рівні, а й на міжнародному. На думку дослідниці, метою такого проекту має бути «...посилення спроможності соціальної роботи встановлювати (шляхом втручань на рівні життя окремих людей та громад), а тоді формулювати та критикувати несприятливі наслідки соціальної політики та процесів на регіональному і глобальному рівнях для людей, які стають маргіналізовані з огляду на їх економічну та політичну владу» [138, с. 47].

Л. Домінеллі, К. Лайонз, Й. Шо та інші у своїх роботах підкреслювали, що для посилення такої спроможності важливою є наявність та постійне оновлення власної наукової бази знань – одного з основних компонентів професійного проекту соціальної роботи, – а також спеціально підготовлених фахівців, з відповідними найсучаснішими знаннями і компетентностями, які і формуватимуть професійну ідентичність соціальної роботи. Одну з провідних ролей у створенні такої унікальної бази знань, притаманних саме соціальній роботі, відіграє третій (PhD) рівень освіти із соціальної роботи [99; 137-138; 184]. Докторська підготовка є надзвичайно важливою для розвитку соціальної роботи як професії, яка постійно змінюється залежно від вимог і потреб суспільства [71-74]. Узгоджене розуміння соціальної роботи, її основних концептуальних засад та принципів є основним в утвердженні ідентичності цієї професійної групи.

Важливо також розуміти особливості розвитку освіти з соціальної роботи у пост-комуністичних країнах з їх спадком комуністичної філософії та управління, які, на думку К. Лайонз та Т. Хюглера (K. Lyons & N. Huegler), полягали в тому, що такі східноєвропейські країни, з розширенням кордонів Європейського Союзу, прагнули за підтримки фінансування ЄС створити систему сучасних соціальних послуг, переглянути та осмислити існуючі національні передумови, визначити найбільш прийнятні для даного контексту моделі з інших країн, визначитися з власними

напрямами освітніх програм [138, с.38]. Схожі тенденції та складність такого завдання, визначали й інші науковці – Д. Завіршек (D. Zavirsek), В. Лескошек (V. Leskosek), Д. Лукас (J. Lucas), Ш. Рамон (S. Ramon), В. Раудава (V. Raudava), Т. Семигіна, О. Ярська-Смірнова та інші [243; 132-133; 136; 167; 76; 123].

З розширенням кордонів ЄС та збільшенням економічної мобільності гостро постала необхідність поєднання різного національного контексту вищої освіти у Європейських та пострадянських країнах із вимогами Європейського освітнього простору та Європейського науково-дослідного простору, що викликало низку труднощів у гармонізації існуючих рівнів вищої освіти із соціальної роботи, включно з третім (докторським, PhD) рівнем. Лайонз та Хюглер (K. Lyons & N. Huegler) зазначають, що особливістю такого процесу у східноєвропейських країнах є перебування соціальної роботи в структурі вищої освіти (на базі університетів), як правило, на магістерських програмах, які дозволяють їх випускникам вступати і продовжувати навчання на докторських програмах [138, с.39]. Для освіти з соціальної роботи вищевказаний процес гармонізації став певним викликом, оскільки її розвиток в різних країнах зумовлений конкретним історичним контекстом, і має місцеві особливості, які не завжди дозволяють виробити спільні компетентності, кваліфікаційні вимоги, сформулювати результати навчання.

Дослідниця А. Кампаніні виокремлює низку суттєвих відмінностей в освіті з соціальної роботи серед європейських країн, залежно від: типу закладів, які забезпечують таку освіту; тривалості освіти; дисциплінарних компонентів навчальної програми (загальних чи сфокусованих на окремих групах клієнтів); організації проходження практики; методики викладання; розробок досліджень та теорій; Європейській орієнтації [84, с. 690]. Останні дві тенденції є особливо важливі з огляду на розвиток докторської освіти з соціальної роботи. Так, А. Кампаніні зазначає, що в тих країнах, де існує тривала традиція докторських студій із соціальної роботи (як, наприклад, у Швеції), інтенсивність публікацій досліджень з соціальної роботи значно вища, а в таких країнах, як Естонія, Чехія, Італія, Іспанія, де соціальну роботу було включено у систему вищої освіти порівняно недавно, цей процес є величезною проблемою для майбутнього соціальної роботи. На думку К. Лайонз, такі

проблеми пов'язані з існуючими можливостями для студентів навчатися на докторських програмах і з дослідницькою активністю викладачів [138].

Слід також виокремити вплив програм ЄС – Еразмус плюс (Erasmus plus), Сократ (Socrat), Леонардо (Leonardo), які створюють можливості для розвитку третього циклу освіти з соціальної роботи в країнах Європи та сусідніх з ними країнах. Такі програми забезпечують не лише мобільність докторантів, викладачів, а й сприяють обміну досвідом, кращими практиками в організації докторської підготовки з соціальної роботи, підвищенню якості викладання, створенню і розвитку спільних міжнародних програм. Прикладами цього є програма INDOSOW [124] – міжнародна докторська програма з соціальної роботи, створена консорціумом європейських університетів, TiSSA (The international 'Social Work & Society' Academy) – Міжнародна академія «Соціальна робота і суспільство» [225].

Однак, як зауважують науковці Лєскошек та Матієз, нові інструменти ЄС з фінансування докторської освіти створили нові проблеми для міжнародної підготовки з соціальної роботи – дисципліни, яка не пов'язана безпосередньо з промисловістю, і має невелику кількість приватних дослідницьких центрів [133]. Основний акцент у фінансуванні ЄС докторської підготовки змістився у сторону дисциплін, які роблять безпосередній внесок в економіку, і тому, на думку вчених, соціальна робота матиме суттєві проблеми в подальшому з огляду на спроби її інтернаціоналізації. Лєскошек та Матієз стверджують, що найбільш успішною на сьогодні є найменш інституціоналізована міжнародна програма, що стосується докторської освіти з соціальної роботи, – TiSSA [133, с.9].

Ряд науковців (А. Кампаніні, К. Лайонз, Д. Завіршек) підкреслювали важливість урахування місцевих факторів, особливостей розвитку національної політики у сфері освіти, практики соціальної роботи, сучасних тенденцій розвитку європейської освіти, практики, досліджень у сфері соціальної роботи (таких, як глобалізація та локалізація, інтернаціоналізація та інші) для формування і розвитку структури та змісту підготовки фахівців із соціальної роботи [84; 138; 139; 243].

З огляду на вищевказане, необхідно уточнити поняття «соціальна робота», «фахівець із соціальної роботи», «найвищий рівень освіти із соціальної роботи»,

«професійна підготовка фахівців із соціальної роботи», «компетентності» в контексті нашого дослідження.

Серед небагатьох нормативно-законодавчих документів, які стосуються соціальної роботи, – Закон України «Про соціальні послуги», у якому відсутнє визначення соціальної роботи [25]. Слід зауважити, що визначення соціальної роботи було присутнє в законопроектах, однак, через розбіжності у розумінні сутності соціальної роботи в українському фаховому середовищі його так і не було включено до остаточної версії Закону. У Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» розглядається лише соціальна робота з дітьми та молоддю, яку визначено як «діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ незалежно від їх підпорядкування і форми власності та окремих громадян, яка спрямована на створення соціальних умов життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист їх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб» [26]. Це визначення містить принаймні два спірних твердження щодо соціальної роботи. Перш за все, соціальна робота – це професійна діяльність, і вона не є діяльністю волонтерів. Окрім того, ключове місце у структурі соціальної роботи займають саме потреби клієнтів, людей, які знаходяться в складних життєвих обставинах, а не «задоволення їх інтересів». Недоцільним є також термін «життєдіяльність», адже в соціальній роботі прийнято говорити про «якість життя» [72].

Таким чином, в Україні відсутнє єдине, затверджене на національному рівні визначення соціальної роботи, а жодне із наведених вище визначень не відображає повної сутності соціальної роботи та її принципів. Водночас, згідно з програмним документом Міжнародної Асоціації Шкіл соціальної роботи та Міжнародної Федерації соціальних працівників, «...визначення соціальної роботи є основним елементом утвердження ідентичності професійної групи» [118].

Одним з основних академічних визначень сутності соціальної роботи є визначення засновника першої в Україні Школи соціальної роботи (ШСР НаУКМА), В. І. Полтавця, який визначає соціальну роботу як «систему теоретичних знань та засновану на них практику, що має на меті забезпечення соціальної справедливості

шляхом наснаження і підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення» [59, с. 15].

Загальноприйнятим в українському академічному середовищі є міжнародне визначення соціальної роботи, яке використовує значна частина ВНЗ у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи. Вперше таке визначення було сформульоване у червні 2002 року Міжнародною федерацією соціальних працівників і Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи – міжнародними фаховими об'єднаннями практичних соціальних працівників, кафедр соціальної роботи, окремих викладачів, дослідників соціальної роботи. Зважаючи на розвиток соціальної роботи як галузі академічних знань та професії, у 2014 році це визначення було переглянуто та доповнено: «Соціальна робота – заснована на практиці професія та академічна дисципліна, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та вивільненню людей. Центральне місце в соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності і поваги до різноманітності. Підкріплена теоріями соціальної роботи, соціальними і гуманітарними науками, а також місцевими знаннями, соціальна робота залучає людей і структури для вирішення життєвих проблем та покращення добробуту. Наведене вище визначення може бути посилене на національному та/або регіональному рівнях» [118].

Таке визначення, на відміну від першого, прийнятого у 2002 році, свідчить про нові реалії соціальної роботи як сфери пізнання. У ньому в якості основи професії виокремлено абстрактні, теоретичні знання та специфічні спеціалізовані знання, що характерні лише для цієї парадигми пізнання, які пов'язують із теоріями соціальної роботи. Варто зазначити, що вищевказане визначення було прийнято більшістю країн світу на державному рівні, увійшло до законодавчих документів, затверджених на державному рівні багатьох країн світу, та стало орієнтиром для формування освіти й науки, політики і практики у сфері соціальної роботи.

На основі аналізу наукових праць дослідників, ключових міжнародних документів із соціальної роботи, нами уточнено інтегрований варіант визначення соціальної роботи, сформульований наступним чином: соціальна робота – наука,

навчальна дисципліна та професійна діяльність, яка, на засадах принципів соціальної справедливості, дотримання прав людини, колективної відповідальності, поваги до розмаїття культур, сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній єдності, активізації і незалежності людей, з метою вирішення їх проблем, які виникають внаслідок складних життєвих обставин, протидії їх соціальному виключенню та покращення добробуту. У нашій роботі ми використовуємо термін «соціальна робота» з огляду на вказане розуміння.

В контексті нашої роботи важливим є офіційне міжнародне, узгоджене фахівцями всього світу, тлумачення вищевказаними міжнародними організаціями кожного з понять, згаданих у міжнародному визначенні соціальної роботи. Особливої уваги заслуговує розуміння соціальної роботи як сфери/галузі наукових знань, що складає концептуальну основу нашого дослідження. «Унікальність досліджень та теорій соціальної роботи полягає в тому, що вони прикладні та вільні, критичні (emancipatory). Значна кількість досліджень і теорій із соціальної роботи конструюються разом із користувачами послуг в інтерактивному, діалогічному процесі і, таким чином, стосуються конкретного практичного контексту» [118]. Це свідчить про прикладний характер освіти і науки у сфері соціальної роботи, що має бути основою всіх циклів професійної підготовки фахівців. Іншою, не менш важливою характеристикою соціальної роботи як наукової сфери знань, є її міждисциплінарність. «Соціальна робота використовує власну теоретичну базу та дослідження, які постійно розвиваються, а також теорії інших гуманітарних наук, включно з, але не обмежуючись, розвитком громад, соціальною педагогікою, адмініструванням, антропологією, екологією, економікою, освітою, менеджментом, сестринською справою, психіатрією, психологією, охороною здоров'я, соціологією» [118].

Пріоритетність розвитку досліджень у соціальній роботі, виокремлену у міжнародному визначенні соціальної роботи, було посилено прийняттям у 2014 році членами правління Міжнародної Асоціації Шкіл соціальної роботи (МАШСР) спеціального програмного документу – «Заяви МАШСР щодо досліджень у соціальній роботі» (The IASSW Statement on social work research) [209]. Цей документ є основним для всіх рівнів освіти із соціальної роботи, особливо для її третього

(докторського) рівня, та, поряд з іншими міжнародними документами, формує концептуальну базу для дослідницької складової професійної підготовки фахівців із соціальної роботи. Основоположним у ньому є визнання взаємозв'язку практики, викладання, дослідження у соціальній роботі, що передбачає те, що дослідження має складати невід'ємну частину освіти з соціальної роботи на всіх її рівнях. В контексті розвитку дослідницьких компетентностей та змісту докторських програм із соціальної роботи, важливими є окреслені сфери досліджень для фахівців із соціальної роботи, які мають на меті «...допомогти в розумінні індивідуальних, міжперсональних та ширших соціальних і структурних проблем та їх наслідків: 1) оцінка потреб і ресурсів людей у їх оточеннях та мінливі контексти їх життя; 2) інформувати розвиток, впровадження та оцінку політик, програм і послуг, особливо для маргіналізованих і вразливих верств населення; 3) покращення соціального добробуту та просування прав людини і соціальної, економічної, екологічної (environmental) справедливості» [209].

У цьому контексті також слід відзначити основні програмні документи для формування концептуальних засад дослідницької освіти з соціальної роботи. Згідно з цим документом, всі дослідження із соціальної роботи мають керуватися «Етичними принципами соціальної роботи», затвердженими Міжнародною Асоціацією Шкіл соціальної роботи та Міжнародною Федерацією соціальних працівників (The IASSW/IFSW Statement on Ethical Principles), «Світовими стандартами освіти і навчання з соціальної роботи» (the Global Standards for Education and Training), «Світовими пріоритетами соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій» (the Global Agenda for Social Work and Social Development), Міжнародним визначенням соціальної роботи (the Global Social Work Definition), які базуються на спільних принципах прав людини, соціальної справедливості, поваги до різноманітності та контекстуальній обґрунтованості [209].

«Світові пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій», розроблені та затверджені у 2012 році Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП), Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи (МАШСР) та Міжнародною радою з питань соціального добробуту (МРСД), є одним

з ключових документів для розуміння суті соціальної роботи як професії, напрямків її посилення, розвитку освіти, практики, досліджень [207]. Оскільки документ є результатом співпраці трьох професійних міжнародних організацій, які представляють практику, навчання соціальній роботі та соціальний розвиток, він є важливим і з огляду на розуміння напрямків розвитку найвищого рівня вищої освіти (PhD) з соціальної роботи. В процесі формування змісту такої підготовки необхідно враховувати основні пріоритетні сфери, сформульовані в цьому документі, а саме: сприяння соціальній та економічній рівності; обстоювання гідності та цінності людей; сприяння стабільності навколишнього середовища; посилення визнання важливості людських відносин [207].

Розробка та прийняття Міжнародною Асоціацією шкіл соціальної роботи та Міжнародною Федерацією соціальних працівників іншого програмного документу для розвитку освіти з соціальної роботи – Світових стандартів освіти і підготовки фахівців із соціальної роботи [179] – викликали полеміку в академічних та професійних колах з моменту їх прийняття. Основні дебати точаться навколо чотирьох проблем: глобалізація чи локалізація, домінування західної концептуалізації соціальної роботи на перевагу місцевим моделям практики, підтримка розмаїття різних культур в одному суспільстві чи універсальні цінності; світові стандарти на противагу місцевим [72]. Однак важливо з огляду на формування концептуальних засад докторської освіти з соціальної роботи враховувати затверджені на міжнародному рівні вимоги до основної мети чи місії Школи/Департаменту; програмних завдань та результатів навчання; навчальної програми проходження практики; основної навчальної програми; викладацького складу; студентів соціальної роботи; структури, адміністрування, управління і ресурсів; культурної різноманітності; цінностей та етики соціальної роботи.

Всі вищевказані документи, сформульовані та затверджені у консенсусі фаховими спільнотами більшості країн світу, де існує соціальна робота, під егідою провідних міжнародних професійних асоціацій із соціальної роботи, свідчать про розвиток її «професійного проекту» на основі власної бази знань. За умов відсутності в Україні узгоджених серед фахових кіл та затверджених на

національному рівні програмних документів щодо розвитку соціальної роботи як науки, доцільно скористатися вищевказаними існуючими міжнародними документами в процесі розробки концептуальних засад третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти з соціальної роботи.

Російські вчені, поряд із іншими зарубіжними, виокремлюють необхідність розвитку соціальної роботи як науки на сучасному етапі. Це підкреслюють у своїх працях О. Заслонкіна, М. Фірсов та інші [27; 65]. На думку останнього, починаючи з другої половини XX ст., відбувається «глобальна інституціоналізація соціальної роботи на основі єдиної професійної ідеології» та формування національних наукових шкіл у сфері соціальної роботи [65, с.25]. Російський науковець О. Заслонкіна виокремлює наступні ознаки соціальної роботи як самостійної науки: наявність предмету дослідження (явища, які вивчає лише ця наука); сформована в рамках соціальної роботи сукупність понять, які використовуються лише в цій науці; наявність власних кафедр та організацій, наукових журналів та навчальних посібників; наявність уявлень, ідей, які пояснюють сутність, зміст, та суттєвих зв'язків і залежностей в соціальній роботі; прикладний характер її теорії, який відрізняє її від фундаментальних наук, але не протиставляє їм; наявність специфічної, відокремленої предметної сфери, усталеного категоріально-понятійного апарату, а також характерних для цієї предметної сфери закономірностей і принципів [27, с.8].

На основі проведеного аналізу фахової літератури можна стверджувати, що терміни «професійна підготовка фахівців із соціальної роботи» та «професійна підготовка соціальних працівників» активно використовуються у науковій педагогічній літературі та у спеціалізованій фаховій літературі із соціальної роботи. Водночас, існуючі підходи до розуміння поняття «фахівець із соціальної роботи» на законодавчому рівні та в академічних колах суттєво відрізняються.

У Законі України «Про соціальні послуги» зазначено, що соціальний працівник – «професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги» [25]. У Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» подано визначення фахівця із соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю як особи, «яка має спеціальну освіту

відповідно до вимог центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, і здійснює соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [26]. Загальноприйнятим в академічному середовищі є наступне розуміння: «фахівець із соціальної роботи» – особа, яка отримала вищу освіту на першому чи другому рівні освіти зі спеціальності «соціальна робота».

В Україні термін «фахівець з соціальної роботи» було включено до класифікатора професій у 1991 році. Згодом з'явилися назви професій «соціальний працівник» та «соціальний робітник». Опис посадових обов'язків та кваліфікаційних вимог до професіоналів – «фахівця із соціальної роботи»; фахівців – «соціального працівника»; робітників – «соціального робітника» наведено у довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників, що надають соціальні послуги (затверджену Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 14.10.2005 № 324). Згідно з новими кваліфікаційними вимогами до фахівця із соціальної роботи, затверджених Міністерством соціальної політики України [43], він повинен мати вищу освіту другого рівня за ступенем магістра та спеціальністю відповідної галузі знань. Окрім того, фахівець із соціальної роботи повинен володіти знаннями законодавства України з питань, які стосуються різних аспектів соціальної роботи; нормативні, методичні та інші розпорядчі документи й матеріали, які регламентують організацію надання соціальних послуг; нормативно-правові акти, що стосуються різних груп клієнтів соціальної роботи; основи психології; форми та методи виховання дітей і підлітків, сімейного виховання та культури людських відносин; норми, порядок та організацію юридичної допомоги, піклування, опіки, позбавлення або поновлення батьківських прав; новітні підходи до соціальної роботи, надання соціальних і реабілітаційних послуг; систему державних закладів (освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення), громадських організацій з надання допомоги сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах; діловодство; норми охорони праці та вимоги до безпечного ведення робіт у різних соціальних обставинах; державну мову (або мови національних меншин) [43].

Таким чином, при розробці переліку компетентностей, результатів навчання та формування змісту професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на

третьому рівні вищої освіти необхідно частково враховувати існуючі кваліфікаційні вимоги. Однак очевидним є те, що третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти потребує низки важливих компетентностей, які не зазначені у вказаному переліку.

Освітня (освітньо-професійна чи освітньо-наукова) програма – система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати підготовку за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти [44]. Програма підготовки фахівців на третьому рівні вищої освіти має бути освітньо-науковою, що передбачає освітню і наукову складові. Наукова складова включає підготовку і захист дисертаційної роботи, а також виконання інших вимог, визначених у Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому Міністерством освіти і науки України (наприклад, публікацію статей та інше). Освітня складова освітньо-наукової програми складається з 30-60 кредитів ЄКТС та підлягає ліцензуванню у Міністерстві освіти і науки України й акредитації Національним Агентством забезпечення якості вищої освіти. У фокусі нашого дослідження перебувають обидві складові освітньо-наукової програми підготовки здобувачів вищої освіти із соціальної роботи на третьому циклі вищої освіти.

Компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти (згідно з пунктом 13 Статті 1 Закону «Про вищу освіту») [22].

Результати навчання – сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти (згідно з пунктом 19 Статті 1 Закону «Про вищу освіту») [22].

В Україні на сучасному етапі професійна підготовка фахівців із соціальної роботи у системі вищої освіти здійснюється на трьох рівнях: бакалаврському (з

терміном навчання 4 роки), магістерському (з терміном навчання 2 роки) та докторському (термін підготовки 4 роки). Найвищий, докторський рівень освіти із соціальної роботи було запроваджено з прийняттям відповідних законодавчих документів – у 2016 році.

Таким чином, у дослідженні поняття «професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти із соціальної роботи» визначаємо як навчання здобувачів вищої освіти на докторських програмах із соціальної роботи різних типів в структурі вищої дослідницької, аспірантської освіти з метою здобуття наукового ступеню доктора філософії (PhD) із соціальної роботи, що включає в себе засвоєння необхідних знань та розвитку компетентностей, необхідних для здійснення ефективної професійної діяльності.

Низка змін, які відбуваються у системі вищої освіти на міжнародному рівні, також мають суттєвий вплив на розвиток освіти в Україні, оскільки вона є активним учасником Болонського процесу, а, отже, й процесів гармонізації освітніх програм усіх рівнів із існуючими вимогами Європейських наукового та освітнього просторів. Так, термін «цикл» вищої освіти стосується трьох послідовних рівнів освіти (перший цикл, другий цикл, третій цикл), визначених Болонським процесом, в рамках яких знаходяться всі європейські кваліфікації вищої освіти [75, с.29]. Поняття «рівень» вищої освіти стосується формально закріпленого розташування програми у Рамці Кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (тобто, третій цикл або докторський рівень), та передбачає низку послідовних кроків з огляду на загальні результати, на основі яких присвоюються кваліфікації [77, с.30]. Згідно із Законом України «Про вищу освіту», прийнятим у 2014 році, присвоєння наукового ступеня доктора філософії (PhD) відбувається на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти, що відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій [22; ст. 5]. Таким чином, у нашому дослідженні обґрунтованим щодо найвищого рівня освіти із соціальної роботи є вживання наступних термінів: «третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти», «третій цикл вищої освіти», «докторський (PhD) рівень».

Отже, у даному розділі наукової роботи було визначено стан дослідження професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти, а також описано основні поняття і терміни, за допомогою яких здійснюється аналіз такої підготовки.

Висновки до першого розділу

Здійснений у розділі огляд стану дослідження професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти дає підстави зробити наступні висновки:

1. Протягом останніх років вітчизняними науковцями здійснено низку досліджень професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на різних рівнях вищої освіти (бакалаврському, магістерському) у зарубіжних країнах. Що стосується професійної підготовки на докторському рівні в окремих зарубіжних країнах, то було вивчено лише її окремі аспекти. Комплексних, ґрунтовних досліджень, присвячених вивченню структури, форм організації та змісту дослідницької (PhD) підготовки фахівців із соціальної роботи в Україні та в зарубіжних країнах вітчизняними вченими не було зроблено.

2. На основі аналізу наукових праць дослідників, ключових міжнародних документів із соціальної роботи, уточнено інтегрований варіант визначення соціальної роботи: соціальна робота – наука, навчальна дисципліна та професійна діяльність, яка, на засадах принципів соціальної справедливості, дотримання прав людини, колективної відповідальності, поваги до розмаїття культур, сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній єдності, активізації і незалежності людей, з метою вирішення їх проблем, які виникають внаслідок складних життєвих обставин, протидії їх соціальному виключенню та покращення добробуту.

3. Докторська освіта з соціальної роботи є важливою складовою її професійного проекту, оскільки забезпечує розбудову власної, унікальної наукової бази знань соціальної роботи, забезпечує дотримання науково-обґрунтованого підходу у розвитку її професійної практики та формуванні соціальної політики.

Дослідження мають складати невід’ємну частину освіти з соціальної роботи на всіх її рівнях. Встановлено перелік основних міжнародних програмних документів для формування концептуальних засад докторської освіти з соціальної роботи.

4. Останні зміни у національній нормативно-правовій базі щодо підготовки фахівців у системі вищої освіти (новий Закон України «Про вищу освіту» (2014), Національна рамка кваліфікацій) дають підстави для використання певної низки понять і термінів у дослідженнях, що стосуються вищої освіти. Зокрема, у нашому дослідженні професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти основними поняттями є такі, як «третій цикл вищої освіти», «докторський (PhD) рівень», «здобувач вищої освіти із соціальної роботи», «компетентність» та інші.

Основні наукові положення, викладені в розділі, опубліковано в наукових працях автора [12; 71; 73; 5; 15].

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА, ТИПИ ТА ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ТРЕТЬОМУ РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

2.1 Методика дослідження професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти у Великій Британії

Дослідження професійної підготовки фахівців тривало впродовж шести років і охоплювало кілька послідовних етапів наукового-педагогічного пошуку.

Аналітико-констатувальний етап (2010-2012): сформульовано мету і завдання дослідження, здійснено аналіз наукових досліджень щодо проблеми та узагальнено стан досліджуваної проблеми, осмислено вітчизняний і зарубіжний досвід професійної підготовки фахівців із соціальної роботи. Зокрема, було здійснено вивчення європейських тенденцій професійної підготовки, досвіду факультетів і Шкіл соціальної роботи вищих навчальних закладів Великої Британії, аналіз нормативних документів, чинних програм професійної підготовки. На цьому етапі було використано метод теоретичного аналізу наукових джерел; метод логіко-семантичного аналізу – для розробки понятійного апарату дослідження. Основну увагу було зосереджено на пошуку і аналізі інформаційних джерел, пов'язаних з темою дисертації. На основі теоретичних методів дослідження нормативної (закони, інші нормативно-правові акти), емпіричної (пілотування проекту «Вдосконалення трьохрівневої системи освіти за спеціальністю «Соціальна робота» в шести європейських країнах» за фінансової підтримки програми Темпус Європейської Комісії (№ 144562-TEMPUS-2008-UK-JPCR), Інтернет джерела), експертної інформації, було з'ясовано теоретичні і практичні аспекти стану розробленості проблеми, укладено список використаних джерел.

Аналітико-пошуковий етап (2012-2015 рр.): визначено теоретико-методологічні засади професійної підготовки на докторському рівні вищої освіти, розроблено концептуальні засади такої підготовки та запроваджено їх у структурі

пілотної докторської програми із соціальної роботи і соціальної політики Національного Університету «Києво-Могилянська академія».

Узагальнюючий етап (2015-2016 рр.): розроблено концептуальні засади професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти в Україні на основі здійсненого аналізу досвіду Великої Британії та досвіду впровадження пілотної програми докторської підготовки фахівців із соціальної роботи в НаУКМА.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що результати дослідження досвіду дослідницької підготовки з соціальної роботи у Великій Британії дадуть підстави розробити й обґрунтувати концептуальні засади підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти та запропонувати практичні рекомендації щодо розвитку такої підготовки в Україні.

Вибір підходів до проведення дослідження зумовлено об'єктом та предметом дослідження. Зокрема, у процесі дослідження було застосовано загальнонаукові підходи - *системний* та *історичний*.

Використання системного підходу було обґрунтовано необхідністю з'ясування структури і змісту професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому циклі вищої освіти. Особливості цього підходу дозволили також виявити основні тенденції, особливості, умови формування професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти. Загалом застосування цього підходу дозволило об'єктивно і повно розглянути явище професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на докторському рівні, дослідити його розвиток та вплив на систему забезпечення якості вищої освіти. Серед основних властивостей системного підходу, викладених його теоретиком Я.Корнаї, особливу увагу з огляду на предмет та об'єкт нашого дослідження, заслуговують наступні: об'єктом дослідження виступає цілісна система, що перебуває у взаємозв'язку і взаємодії з іншими системами, якісне та кількісне порівняння як один з найбільш типових методів системної парадигми, здатність системи розвиватися не лише під впливом законів власної еволюції, але і під впливом прийняття специфічних адміністративних рішень [31]. На основі

застосування системного підходу та системного аналізу, нами було визначено основні концептуальні засади розвитку вітчизняної професійної підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти.

Застосування іншого загальнонаукового підходу – історичного – дозволило виявити особливості становлення та розвитку докторської освіти з соціальної роботи, допомогло виокремити тенденції її розвитку. Знання історії розвитку професійної освіти є важливим для наукового передбачення тенденцій професійної підготовки здобувачів вищої освіти із соціальної роботи.

Для виявлення структури і форм організації докторської підготовки, опису її змісту, застосовано *компетентнісний підхід*, що полягає в акценті на формуванні на третьому циклі вищої освіти визначеної низки компетентностей у здобувачів вищої освіти із соціальної роботи.

Емпіричні і теоретичні методи.

Для досягнення поставлених завдань дослідження було використано поєднання різних дослідницьких методів, зокрема, *теоретичних* (аналіз, узагальнення, порівняльний аналіз) і *емпіричних* (спостереження).

Теоретичні – аналіз, узагальнення нормативних актів, емпіричних даних і теоретичних положень – використовувалися з метою визначення стану розробленості досліджуваної проблеми; уточнення понятійно-термінологічного апарату; з'ясування чинників, особливостей розвитку професійної дослідницької підготовки фахівців із соціальної роботи та визначення типів, характеристик і змісту такої підготовки на третьому рівні вищої освіти у Великій Британії; порівняльний аналіз – для порівняння організації, функціонування, розвитку дослідницької підготовки з соціальної роботи у Великій Британії й Україні та виявлення національних особливостей; обґрунтування концептуальних засад такої підготовки в Україні; здійснення обґрунтованої вибірки вищих навчальних закладів Великої Британії з використанням міжнародних рейтингів університетів «Шанхайський», «Таймс».

Емпіричні методи – спостереження (пряме, непряме) - для збору та опрацювання даних щодо реалізації процесу дослідницької підготовки фахівців із соціальної роботи та виявлення її особливостей, організації, функціонування,

компонентного складу.

На основі рейтингового порівняння ВНЗ Великої Британії було відібрано університети, в яких наявні докторські програми з соціальної роботи. Це дозволило виявити як найкращі зразки розвитку усіх рівнів освіти, так і окремі важливі складові діяльності вищих навчальних закладів з окремих спеціальностей, зокрема, із соціальних наук (включно з соціальною роботою).

Для вибору університетів для аналізу було використано один з найбільш авторитетних і виважених світових рейтингів ВНЗ - академічний рейтинг світових університетів Таймз (The Times Higher Education World University Rankings' Social Sciences subject ranking) (топ-100) за 2014 – 2015 роки. Цей рейтинг публікує щорічно британський щотижневий часопис Таймз Хайер Ед'юкейшн (Times Higher Education), який спеціалізується на новинах та інших питаннях вищої освіти, розташований у Лондоні. Для формування вибірки для аналізу використовувався предметний рейтинг топ – 100 ВНЗ світу у сфері соціальних наук (The Times Higher Education World University Rankings' Social Sciences subject ranking), який включає вузьчі предметні сфери, визначені партнером по збору даних Thomson Reuters. Серед переліку предметів соціальних наук (Social Sciences subjects), які були використані для створення цього рейтингу, була соціальна робота.

Вибірку було сформовано протягом кількох етапів. На першому етапі відбувся відбір ВНЗ за географічним принципом – тобто, тих, які функціонують на території Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. У роботі також використовується поняття «Велика Британія» для назви острова, на якому знаходяться Англія, Уельс та Шотландія. Таким чином, до вибірки увійшли 15 ВНЗ Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії з числа найкращих топ-100 ВНЗ у сфері соціальних наук за 2014 – 2015 роки за академічним рейтингом світових університетів Таймз (The Times Higher Education World University Rankings' Social Sciences subject ranking) (топ-100) за 2014 – 2015 роки [215]. Ці ж 15 ВНЗ є в переліку топ-200 світових ВНЗ «Академічного рейтингу світових університетів» (Шанхайського рейтингу) у сфері соціальних наук, (Academic

Ranking of World Universities in Social Science - 2014 (Shanghai Rating)) [68], що також вважається одним із найбільш авторитетних світових рейтингів ВНЗ.

На другому етапі формування вибірки до 15 ВНЗ Великої Британії, що входять до академічного рейтингу світових університетів Таймз (*The Times Higher Education World University Rankings' Social Sciences subject ranking*) (топ-100) за 2014 – 2015 роки, було застосовано наступні критерії відбору: 1) наявність університету у міжнародному рейтингу вищих навчальних закладів «Академічного рейтингу світових університетів *The Times Higher Education*» (топ-100) за 2014 – 2015 роки; 2) наявність докторської програми з соціальної роботи та/або соціальної політики у програмі дослідницької підготовки ВНЗ; 3) наявність словосполучень «соціальна робота», «соціальна політика», «соціальний захист», «соціальний догляд», «соціальні дослідження» у назвах докторських програм університетів; 4) у назві докторської програми не присутня назва «соціальна робота», однак докторанти проводять дослідження на теми, що входять до компетенції соціальної роботи. Останнє пояснюється тим, що у переважній більшості університеті Великої Британії існує один – кілька вузькоспеціалізованих дослідницьких центрів, на базі яких докторантам пропонується проводити дослідження для здобуття PhD. Серед переліку тем, за якими проводяться дослідження, є такі, що входять до компетенції соціальної роботи та соціальної політики (як-то: соціальне виключення, соціальні інтервенції, домашнє насильство, торгівля людьми, відновне правосуддя тощо).

В результаті проведеного аналізу було з'ясовано, що лише дванадцять ВНЗ Великої Британії з вказаного переліку світових топ-100 ВНЗ відповідають всім зазначеним критеріям. Таким чином, до вибірки увійшли ВНЗ трьох країн, що входять до складу Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, – Англія (10), Шотландія (1), Уельс (1). Зокрема, серед університетів Англії – Оксфордський університет (University of Oxford), Лондонська школа економіки та політичних наук (London School of Economics and Political Science), Манчестерський університет (The University of Manchester), Ворвікський університет (University of Warwick), Даремський університет (Durham University), Брістольський університет (University of Bristol), Сасекський університет (University of Sussex), Шефідський

університет (University of Sheffield), Нотінгемський університет (University of Nottingham), Йоркський університет (University of York). Лише один університет в цьому переліку представляв Шотландію – Едінбурзький університет (The University of Edinburgh). Також лише один університет в цьому переліку представляв Уельс – Кардіфський університет (Cardiff University). Детально основні характеристики досліджених університетів Великої Британії, що увійшли до вибірки даного дослідження, представлені у табл. 1 Додатку А. До вибірки не увійшов жоден ВНЗ Північної Ірландії у зв'язку з відсутністю будь-якого з них у переліку топ-100 за рейтингом Таймз (The *Times Higher Education World University Rankings' Social Sciences subject ranking*) за 2014 – 2015 роки.

Третій етап формування вибірки полягав в її доповненні партнерськими для Школи соціальної роботи НаУКМА університетами, які мають докторські програми з соціальної роботи. Це пов'язано з тим, що ШСР НаУКМА – перша в Україні академічна структура з соціальної роботи, яка займалася створенням і розвитком в Україні соціальної роботи як академічної дисципліни і професії, зокрема, першого і другого рівнів освіти з соціальної роботи, розробкою національних освітніх стандартів, національного законодавства, що стосується соціальної роботи. Окрім того, розроблення й запровадження першої в Україні докторської (PhD) програми з соціальної роботи відбулося в рамках міжнародного проекту Школи з європейськими університетами, за підтримки програми ЄС Темпус. Таким чином, на цьому етапі відбір ВНЗ відбувався на основі наступних критеріїв: 1) наявність проектного досвіду співпраці ШСР НаУКМА з ВНЗ Великої Британії (щонайменше 3 роки); 2) вплив даного ВНЗ на формування трьох рівнів освіти з соціальної роботи в НаУКМА; 3) внесок даного ВНЗ в створення і розвиток третього рівня освіти з соціальної роботи в Україні. Згідно з вказаними критеріями, до вибірки увійшли наступні університети: Англія Раскін Університет (Anglia Ruskin University (UK)), Університет Шеффілд Халем (Sheffield Hallam University). Окремою програмою, яка відповідає вищезазначеним критеріям та увійшла до вибірки, стала міжнародна докторська програма з соціальної роботи INDOSOW. Ця програма реалізовується Університетом Англія Раскін у консорціумі з кількома іншими європейськими університетами: Університетом м.

Любляна (Словенія); Університетом Ювяскюля (University of Jyväskylä) (Фінляндія); Університетом прикладних наук ім. Аліс Соломон (Alice Solomon University of Applied Sciences) (Німеччина); Університетом м.Зіген (the University of Siegen) (Німеччина).

Таким чином, у чотирнадцяти досліджених ВНЗ, які увійшли до вибірки, було виявлено 26 докторських програм з соціальної роботи і соціальної політики, одна з яких – вказана вище міжнародна програма докторської підготовки INDOSOW, яка підтримується спільно консорціумом з кількох університетів.

Для аналізу було укладено таблицю з наступними категоріями: назва ВНЗ, назва докторської програми, тип докторської програми (програма підготовки доктора філософії, програма підготовки професійного доктора, програма підготовки доктора філософії за результатами наукових публікацій); форма навчання на програмі; відповідні дослідницькі центри, пов'язані з проведенням дисертаційних досліджень докторантів та науково-педагогічного складу; вебсайт; назва країни – частини Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії; наявність Центру/Партнерства досконалості докторської підготовки на базі ВНЗ; вебсайт докторської програми/дослідницького центру (Додаток А).

В процесі дослідження виникли певні проблеми та обмеження, зокрема із доступом до інформації щодо змісту докторських програм. Так, інформація, що знаходиться у відкритому доступі, була подана різними ВНЗ в різному обсязі та відрізнялася за структурою. Базова інформація щодо тривалості підготовки, мети, формату, як правило, була у відкритому доступі, проте більш детальну інформацію щодо змісту підготовки не завжди було можливо отримати. Для отримання такої інформації необхідний був відповідний письмовий запит до відповідальних осіб (до керівника самої докторської програми або адміністратора післядипломних програм). Однак у переважній більшості досліджених ВНЗ інформація щодо змісту програми надається докторантам після реєстрації на вебсайті університету, на програму якого вони мають вступати, а більш детальна інформація – після вступу на саму програму, як правило, вона розміщена онлайн, і докторанти, використовуючи паролі доступу, мають можливість завантажити відповідні положення та регламенти. Це було

суттєвою проблемою дослідження та створювало труднощі в отриманні інформації для аналізу в повному обсязі.

2.2 Особливості розвитку третього рівня вищої освіти з соціальної роботи у Великій Британії

Серед європейських країн Велика Британія має найбільш усталені традиції розвитку вищої освіти з соціальної роботи, в процесі якого фахівці приділяють велику увагу виробленню професійних теоретичних і практичних підходів до проведення досліджень, застосуванню науково обґрунтованої практики соціальної роботи та створенню і розвитку відповідних дослідницьких та освітніх центрів. Велика Британія є однією з перших країн, у якій соціальна робота почала визнаватися як окремий вид професійної діяльності. Особливістю соціальної роботи є те, що, на відміну від багатьох традиційних дисциплін, протягом тривалого періоду вона була лише практичною діяльністю, способом надання допомоги та підтримки. Виникнення соціальної роботи потребувало підготовки фахівців, які займатимуться цією діяльністю, тому у 70-х роках XIX століття лідер Лондонської спілки організованої благодійності О. Хілл заявила про необхідність професійної підготовки спеціалістів «прикладної філантропії», і відтоді розпочався пошук організаційних моделей професійної освіти соціальних працівників.

Українська науковець О. Загайко на основі проведеного дослідження виділила етапи становлення та розвитку системи підготовки фахівців соціальної роботи у Великій Британії [21]. Зокрема, *перший етап* (90-ті рр. IX ст. – 1902 р.) є етапом зародження системи підготовки соціальних працівників, основними характеристиками якого є орієнтація на медичну модель організації соціальної роботи, здійснення підготовки фахівців (зокрема, волонтерів) завдяки приватним ініціативам, започаткування основних форм і методів підготовки.

Другий етап (1903 р. – 40-і рр. XX ст.) визначається дослідницею як етап удосконалення фахової майстерності соціальних працівників. Основними характеристиками цього етапу є наступні: створення законодавчого підґрунтя для

покращення соціального добробуту нації і розширення повноважень соціальної роботи; збільшенням потреби у соціальних працівниках через війни; поява перших спеціалізованих навчальних закладів з підготовки соціальних працівників; здійснення підготовки фахівців у соціальній сфері на державному рівні; удосконаленням завдань і змісту освіти, форм і методів навчання.

Третій етап (50-ті – 60-ті рр. XX ст.) – етап професіоналізації підготовки соціальних працівників, її орієнтації на тісний взаємозв'язок теорії та практики. Основними ознаками цього етапу стали реорганізація структури підготовки фахівців із соціальної роботи (створення шкіл соціальної роботи в університетах, відкриття відділень аспірантури, прирівнювання коледжів до університетів тощо), визначення мети професійної підготовки як вузькофахового навчання для роботи з конкретними групами клієнтів, широким застосуванням принципів диференціації та індивідуалізації у підготовці соціальних працівників, тісним зв'язком теорії з практикою, запровадженням післядипломної освіти, розширення існуючих форм і методів підготовки.

Четвертий етап (70-ті – перша половина 90-х рр. XX ст.) – етап запровадження єдиної системи підготовки фахівців та запровадження стандартів професійної освіти у Великій Британії. Основними характерними особливостями цього етапу розвитку освіти з соціальної роботи стали: створення центру для координації закладів підготовки соціальних працівників (Центральна Рада з питань навчання і підготовки в соціальній роботі); запровадження Свідоцтва про кваліфікацію у соціальній роботі (замінене Дипломом соціального працівника у 1991 році); розробка Центральною Радою з питань навчання і підготовки в соціальній роботі обов'язкових атестаційних вимог до випускників; розширення мети навчання як підготовки фахівців, які є носіями шести типів компетентності (концептуальної; інструментальної; інтегративної; контекстуальної; адаптивної; міжособистісного спілкування); поєднання у змісті навчання обов'язкових і вибіркокових дисциплін; стрімке розширення діапазону форм і методів навчання.

П'ятий етап (друга половина 90-х рр. XX ст. – початок XXI ст.) – етап плідного розвитку системи професійної підготовки – характеризується проведенням

різноманітних освітніх реформ (ліквідація Центральної Ради з питань навчання і підготовки в соціальній роботі; створення Загальних Рад з питань соціального забезпечення, які акредитують програми підготовки соціальних працівників в усіх країнах Сполученого Королівства запровадження офіційної реєстрації фахівців із соціальної роботи); централізацією і стандартизацією освітнього процесу (розробкою навчальних планів та курсів), запровадженням освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра та магістра у соціальній роботі; об'єднанням окремих предметів і створенням комбінованих курсів; визначенням пріоритету безперервної освіти; подальшою професіоналізацією, збільшенням кількості наукових досліджень. Протягом цього етапу, згідно з О. Загайко, мету професійної підготовки соціальних працівників було сформульовано більш широко – як «підготовка кваліфікованих, професійно-компетентних фахівців, котрі готові до майбутніх змін у потребах користувачів послуг, соціальній політиці та сфері надання послуг» [21, с. 10].

Усі вищевказані етапи розвитку професійної підготовки фахівців із соціальної роботи є важливими з огляду на розуміння передумов формування найвищого рівня вищої освіти – докторського (PhD). Однак, зважаючи на мету і завдання дослідження, особливу увагу буде приділено розгляду особливостей формування докторської освіти з соціальної роботи впродовж п'ятого етапу, з метою визначення основних чинників формування третього циклу освіти з соціальної роботи у Великій Британії.

Як зазначалося вище, професійна підготовка соціальних працівників розпочалася у Великій Британії ще у 50-х роках XIX століття. В період між 1975 та 1991 роками визнаною кваліфікацією було Свідectво про кваліфікацію в соціальній роботі (the Certificate of Qualification in Social Work (CQSW)). Диплом про неповну вищу освіту з соціальної роботи (Diploma in Social Work (DipSW)) вперше було видано тут у 1991 році, проте до кінця 2009 року його видачу було зупинено.

На сьогодні у Великій Британії існують наступні три цикли освіти з соціальної роботи: 1) бакалаврський, 2) магістерський та 3) докторський. Після закінчення бакалаврської програми із соціальної роботи, тривалість якої три роки, студенти отримують диплом бакалавра (бакалавра мистецтв – Bachelor of Arts (BA), бакалавра природничих наук – Bachelor of Sciences (BSc) або бакалавра соціальної роботи –

Bachelor of Social Work (BSW)), який пропонують британські університети з вересня 2003 року. Наступним рівнем освіти є магістерський, який також передбачає отримання магістерського ступеню із врученням відповідного диплому (магістра мистецтв – Master of Arts (MA), магістра наук - Master of Sciences (MSc) або магістра соціальної роботи – Master of Social Work (MSW)). Навчання на магістерській програмі триває протягом одного – двох років. В Англії такий диплом магістра із соціальної роботи почали видавати з 2005 року. Ці два рівні замінили попередню систему присудження кваліфікації (англійською «qualifying award»), яка передбачала диплом про неповну вищу освіту з соціальної роботи (undergraduate Diploma in Social Work (DipSW)) та існувала до початку 21 ст. Але у післядипломній освіті диплом із соціальної роботи (Postgraduate Diploma in Social Work (PGDipSW)) все ще існує, і він, так само, як і дипломи бакалавра та магістра соціальної роботи, дозволяє його власнику проходити процедуру офіційної реєстрації та займатися практичною соціальною роботою.

Протягом більшої частини 20 століття найвищим освітнім рівнем в університетах Великої Британії був магістерський ступінь із соціальної роботи. Зростання популярності професії, кількості працівників, а також визнання необхідності та важливості освіти з соціальної роботи у вищих навчальних закладах, спричинило виникнення потреби у підготовці соціальних працівників найвищого (докторського - PhD) освітнього рівня. Перша у країні докторська програма з соціальної роботи була створена в Університеті Східної Англії (University of East Anglia) у 1998 році.

Запровадження та розвиток третього рівня освіти соціальних працівників значно ускладнюється існуванням досить поширеного уявлення, що соціальна робота – лише практична діяльність. Така позиція ігнорує існування значної бази наукових знань з цієї дисципліни, що зумовлене, насамперед, тим, що існує велика різноманітність послуг в системах соціального захисту та охорони здоров'я (освіта, психіатрія, право), а також тим, що соціальній роботі притаманна фрагментарність і вона представлена у багатьох професіях, таких, як реабілітація, менеджмент догляду,

соціальний менеджмент тощо. Як наслідок, складається необґрунтоване враження про неможливість формування єдиної спільної наукової бази соціальної роботи [199].

Останнє десятиліття характеризується стрімким зростанням кількості докторських освітніх програм із соціальної роботи. Це викликано збільшенням попиту на соціальних працівників з відповідною кваліфікацією на посаду викладача для університетських посад; гострою потребою у фахівцях із докторським ступенем (PhD) із соціальної роботи у дослідницьких центрах та інститутах, які займаються соціальними та поведінковими дослідженнями; необхідністю розвитку власної бази знань на основі доказової практики.

Розвиткові докторських програм з соціальної роботи у Великій Британії сприяла поява так званого Звіту Харріса (Harris Report) (1996) [121], який визначив умови забезпечення якості докторських (PhD) програм, ініціював низку дискусій щодо структури і змісту докторських програм із соціальної роботи (PhD), їх нормативно – правового регулювання.

Важливим чинником, що спричинив суттєвий вплив на подальший розвиток третього рівня освіти із соціальної роботи, стало утворення Комітету з питань освіти з соціальної роботи (The Social Work Education Committee (SWEC)) в межах Об'єднаної ради університетів (The Joint University Council (JUC)), яка є державною структурою, створеною у 1918 році з метою більш повного представлення інтересів вищих навчальних закладів у сферах державного управління та соціальної політики. У 70-х роках минулого століття ця структура активно долучилася до просування освіти із соціальної роботи. Сьогодні Рада об'єднує різноманітні ВНЗ Великої Британії, які здійснюють навчання у сфері гуманітарних і соціальних наук, та займаються дослідженнями. Окрім Комітету з питань освіти з соціальної роботи (The Social Work Education Committee (SWEC)), до складу Ради входять також два профільних комітети: Комітет з питань державного управління (The Public Administration Committee (PAC)), Комітет з питань соціальної політики (The Social Policy Committee (SPC)). Зазначені комітети – поодинокі та разом – приділяють значну увагу розвитку тісних зв'язків з державними департаментами, професійними інститутами та іншими структурами, які формують освітню політику;

забезпеченню національного форуму для обговорення проблем, які стосуються фінансування спільних досліджень, семінарів, конференцій; популяризації соціальних наук в навчальних закладах, сервісних організаціях та для працевлагодотворення; підтримці зв'язків із міжнародними освітніми, професійними та міжурядовими організаціями тощо. Діяльність Комітету з питань освіти з соціальної роботи Об'єднаної Ради університетів сфокусована на представництві інтересів викладачів та дослідників із соціальної роботи, які працюють у ВНЗ, коледжах та університетах Великої Британії. Активна підтримка Радою питань вищої освіти із соціальної роботи пояснюється тим, що низка досліджень свідчила про «нестачу дослідницької спроможності соціальної роботи на певному етапі її розвитку» [143; 149]. Значною мірою це пояснюється тією обставиною, що до 2003 року рівень професійної кваліфікації – диплом із соціальної роботи (the Diploma in Social Work) – не заохочував практичних фахівців ні ознайомлюватися із результатами досліджень, ні набувати компетентностей проведення досліджень, така ситуація ускладнювалася відсутністю зацікавленості у дослідницькій базі для практики в агенціях [143; 149]. У зв'язку з цим кваліфікаційний рівень соціальної роботи було піднято з рівня диплому вищої освіти до бакалаврського ступеню. Перший набір на бакалаврську програму з соціальної роботи було здійснено в Англії у 2003 році, а в інших країнах Королівства Великої Британії – у 2004 році.

Також певним імперативом соціальної роботи був набір викладачів соціальної роботи із практичним досвідом, а не з традиційною дослідницькою кар'єрою. Таким чином, викладачі соціальної роботи знаходилися у невідповідному становищі, коли розпочинали академічну кар'єру у ВНЗ, і мали недостатню кваліфікацію для того щоб навчати дослідженням наступне покоління практиків, – в результаті виникло так зване коло опору. Оскільки довготривала стратегія змін вимагає наявності практичних фахівців, обізнаних щодо досліджень, то, відповідно, дослідження має стати основною частиною навчальної програми фахових курсів підготовки.

Відповіддю на цю проблему стала зміна національної стратегії дослідницької підготовки у Великій Британії шляхом інституціоналізації нових вимог до підготовки на докторських програмах, які б враховували потреби сучасного ринку праці, процеси

гармонізації та інтернаціоналізації освіти (включно з вимогами Болонського процесу), орієнтацію на навчання дослідницьким та суміжним компетентностям тощо, через створення та акредитацію Центрів та Партнерств досконалості докторської підготовки. Основним завданням останніх стало підвищення стандартів докторської підготовки у сфері соціальних наук на основі принципів високої якості, гнучкості, інституційної співпраці, міждисциплінарності [152].

Для розвитку усіх рівнів освіти з соціальної роботи у Великій Британії на національному рівні, та, насамперед, третього рівня, ключовою є Стратегія досліджень у сфері соціальної роботи у вищих навчальних закладах 2006-2020 (Social Work Research Strategy in Higher Education 2006 – 2020) [194]. Одним із чотирьох основних вимірів цієї стратегії є розбудова дослідницького потенціалу у соціальній роботі через збільшення кількості викладачів з соціальної роботи з науковим ступенем до 80% до 2020 року. Для досягнення цього, зокрема, в Стратегії, серед інших кроків, вказано на необхідність «продовження співпраці з Радою з питань економічних та соціальних досліджень, урядовими структурами, працедавцями, користувачами та надавачами послуг..., для розробки відповідних підходів до дослідницької освіти для викладачів, дослідників, практиків, включно з традиційними програмами та програмами підготовки професійних докторів» [194, с. 19].

Важливим з огляду на розвиток докторської освіти з соціальної роботи у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії стало створення і розвиток Ради з питань економічних та соціальних досліджень (Economic and Social Research Council), що є державною організацією, найбільшою у Великій Британії з обсягів фінансування досліджень економічних і соціальних проблем. Так, у 2005 році Рада визнала соціальну роботу як окрему дослідницьку дисципліну для організації докторської підготовки. Це сприяло виділенню державного фінансування на проведення відповідних досліджень в сфері соціальної роботи та використання їх результатів для написання докторських дисертацій. Зважаючи на запити дослідницької спільноти соціальних наук, та на основі результатів дослідження Ради щодо демографічного складу викладачів сфери соціальних наук у Великій Британії (ESRC's Demographic Review of UK Social Science) [103], Рада розробила Стратегію

оздоровлення соціальних наук (Health of Social Science Strategy). В процесі розробки стратегії було визначено низку пріоритетних дисциплін, щодо яких Рада здійснює активну підтримку. Однією з них стала соціальна робота. Було розроблено стандарти для ЦДДП, які пропонують схему визначення пропорцій студентів для фінансування стипендій у кожній з дисциплін на основі квотного принципу.

Соціальна робота та соціальний догляд стали пріоритетними напрямками Ради з питань економічних і соціальних досліджень. Так, у 2008 році за дорученням Ради було здійснено аудит соціальної роботи і соціального догляду з метою визначення обсягу і глибини досліджень у сфері соціальної роботи, можливостей розвитку її дослідницької спроможності як академічної дисципліни та професійної діяльності [144]. Було проаналізовано існуючі джерела фінансування досліджень з соціальної роботи, дослідницьку спроможність викладачів соціальної роботи, формат та обсяг викладання методів досліджень на бакалаврських програмах з соціальної роботи та їх відповідність галузевим національним освітнім стандартам. За результатами аудиту було розроблено стратегію підтримки розвитку дослідницької спроможності з соціальної роботи, визначено напрямки фінансової та організаційної підтримки розвитку соціальної роботи як академічної дисципліни. Зокрема, було визначено потребу у розробці і запровадженні відповідних навчальних програм з досліджень для докторантів з соціальної роботи і створенні інших можливостей для навчання дослідницьким компетентностям, насамперед таких, як якісна супервізія, структура неформальної підтримки та розвитку, активні дослідницькі спільноти та інфраструктура в межах ВНЗ; доступ до ширших дослідницьких мереж, подій, навчання; перспективи розвитку академічної і дослідницької кар'єри.

У 2008 році з метою підтримки розвитку сфери досліджень було впроваджено посаду стратегічного радника з досліджень у сфері соціальної роботи і соціального догляду. Основною його функцією стало визначення сильних і слабких сторін дослідницької бази, а також аналіз того, як різні дослідницькі концепції, методології і перспективи можуть бути більш ефективно використані для підтримки інноваційних та міждисциплінарних підходів у дослідженнях з соціальної роботи і соціального догляду. На основі окремого дослідження, проведеного Радником Ілейн

Шарленд протягом 2008-2009 рр., було розроблено рекомендації для Ради щодо розвитку досліджень та спроможності соціальної роботи, до якого були долучені академічні фахівці та практики соціальної роботи [182].

Обидва дослідження стали важливою доказовою базою для забезпечення організаційних і фінансових ресурсів докторської освіти з соціальної роботи дослідницьким компонентом, пріоритизації фінансування стипендій для докторантів з соціальної роботи, та досліджень з соціальної роботи загалом.

Суттєвим чинником розвитку докторських програм із соціальної роботи стало запровадження Радою навесні 2009 року нової структури підготовки докторантів (Postgraduate Training Framework) [109; 110]. На відміну від попередньої системи акредитації окремих навчальних курсів та закладів, було суттєво змінено спосіб підтримки навчання аспірантів. З 2010 року було розпочато та підтримано розвиток національної мережі, що включає 21 Центри досконалості докторської підготовки (Doctoral Training Centres (DTCs)), створених окремими закладами чи консорціумами організацій, і запроваджено національні докторські програми на їх базі. Головною метою цієї нової структури стало підвищення стандартів підготовки докторантів у сфері соціальних наук. В основі нової системи лежать наступні принципи:

- висока якість, досконалість: лише ті ВНЗ отримували акредитацію, які демонстрували здатність забезпечувати докторську підготовку з соціальних дисциплін у сильному дослідницькому середовищі, високу якість навчання основним дослідницьким та універсальним компетентностям (transferable skills); розвиток стратегічного бачення соціальних наук в межах ВНЗ чи консорціуму;

- гнучкість щодо змісту, структури підготовки, викладання, фінансування стипендій, що дає можливість ВНЗ бути більш інноваційними у підготовці, відповідати потребам студентів із залученням різних дисциплінарних баз;

- співпраця між закладами у підготовці докторантів, та між приватними, державними, неурядовими організаціями з метою збільшення впливу інвестицій Ради в навчання, збільшення можливостей для докторантів працювати із зовнішніми цільовими групами;

- міждисциплінарність, вищий рівень якої забезпечується через більш гнучкі підходи до дизайну підготовки, із забезпеченням більшої інноваційності [109].

Було розроблено та запроваджено наступні критерії відбору кандидатів на отримання статусу ЦДДП: 1) забезпечення освіти високої якості у пріоритетних сферах Ради, де соціальна робота є виокремленою самостійною сферою; 2) забезпечення міждисциплінарної підготовки високої якості для вирішення стратегічних проблем Ради; 3) забезпечення навчальних курсів для аспірантів на високому рівні; 4) забезпечення навчання універсальним компетентностям (transferable skills) на високому рівні і розширенні партнерських зв'язків із цільовими групами.

Акредитація ЦДДП відбувалася на основі незалежної зовнішньої оцінки/експертизи, що засвідчила найвищу якість у забезпеченні підготовки. Станом на 2015 рік у Великій Британії було створено та акредитовано 21 ЦДДП, які загалом включали 46 вищих навчальних закладів (з них 12 окремих ВНЗ та 9 консорціумів ВНЗ) [175, с.31]. ЦДДП були акредитовані на п'ять років, і перша група студентів почала навчатися у жовтні 2011 року. Так, в усіх 12 досліджених нами університетів Сполученого Королівства, що увійшли до вибірки, діють такі Центри. З двох університетів, що увійшли до вибірки на основі критерію внеску у розвиток освіти з соціальної роботи в Україні, один – Університет Шефїлд Халем – нещодавно був акредитований у складі Партнерства досконалості докторської підготовки для прийому докторантів з 2017 року [104].

Варто відзначити, що соціальна робота є однією з шести стратегічно важливих сфер для Ради з питань економічних і соціальних досліджень, і тому однією з акредитаційних вимог до ЦДДП є забезпечення якісної підготовки у цій сфері також [152, с. 3]. Окрім того, Рада здійснює нагляд за виділенням стипендій на пріоритетні сфери, серед яких – соціальна робота і соціальна політика, а всі ЦДДП, акредитовані Радою, зобов'язані дотримуватися встановлених нею квот при розподілі національних стипендій. Зокрема, для соціальної роботи – квота 3%, для соціальної політики – 4% [109, с. 9]. Це свідчить про те, що у Великій Британії пріоритетність

розвитку докторських програм із соціальної роботи та досліджень із соціальної роботи визнається на національному рівні.

На початку 2015 року була розроблена нова стратегія розвитку післядипломної освіти (на 2017-2023 роки), яка, на основі вивчення досвіду роботи ЦДП, трансформує їх існуючу мережу та змінює підходи до фінансування. Тепер більшість інвестицій у дослідницьку підготовку надаються через ПДП (Doctoral Training Partnerships (DTPs)) – центри, що забезпечують поглиблену підготовку, базуються на міждисциплінарному підході та створюють для студентів доступ до професійного дослідницького середовища [110]. До 2015 року такі центри називалися ЦДП і мали на меті розробку і забезпечення спеціалізованого навчання у сфокусованих тематичних міждисциплінарних дослідницьких сферах. З 2015 року існуючі Центри стали більш орієнтовані на залучення партнерів з неакадемічного середовища із збільшенням фінансування з їх боку (до 20%); і надалі розвивають навчальні напрямки в інноваційних сферах. Оскільки досвід функціонування мережі докторських центрів виявився успішним, і докторанти із соціальних наук, що там навчалися, змогли продемонструвати відмінні дослідницькі та інші компетентності, необхідні для дослідницької діяльності, було прийнято рішення про продовження фінансування, а зміна назви пов'язана із гармонізацією термінології в самій Раді з питань економічних і соціальних досліджень [175].

В свою чергу, Партнерства досконалості докторської підготовки (ПДП) діють на основі наступних принципів: залучення 30% неакадемічних партнерів до співпраці; міждисциплінарний підхід (всі заяви щодо акредитації ПДП обов'язково повинні мати мультидисциплінарний характер); гнучкість (продовження дотримання гнучкості щодо змісту, структури, забезпечення навчання і фінансування); замість національних стандартів – наявність керівних принципів, рекомендації щодо пріоритетних сфер. Це дає можливість посилити міждисциплінарний компонент докторської підготовки з різних спеціальностей. У такий спосіб підсилюється прикладний аспект докторської освіти, створено умови для формування дослідницьких і універсальних компетентностей на рівні, який відповідає очікуванням ринку праці.

Що стосується соціальної роботи, то, станом на 2012 рік, орієнтовна кількість вищих навчальних закладів, які забезпечують навчання соціальній роботі у Сполученому Королівстві Великобританії, становить 95, з них 34 взяли участь у чи не єдиному на сьогодні дослідженні докторських програм із соціальної роботи, проведеному С. Шардлоу, Дж. Лейх, Л. Морріс (S. Shardlow, J. Leigh & L. Morriss) [181, с. 5]. Згідно з результатами дослідження, у Сполученому Королівстві Великої Британії можливі чотири напрямки (routes) докторської освіти з соціальної роботи: 1) PhD, що присвоюється на основі написання і захисту наукової дисертації (PhD by thesis); 2) PhD, що присвоюється на основі публікацій (PhD by publication); 3) здобуття ступеню професійного доктора з соціальної роботи (professional doctorate in Social Work); 4) здобуття ступеню професійного доктора з соціальної роботи, об'єднаного з іншими дисциплінами (professional doctorate in social work combined with other disciplines) [181, с. 6].

Дослідницькі докторські програми з соціальної роботи, тобто PhD програми, є досить поширеним видом докторських програм, що базуються на проведенні оригінальних наукових досліджень та продукуванні суттєвого внеску до наукової бази знань соціальної роботи [243]. Поряд із традиційними, найбільш поширеними у вищій освіті із соціальної роботи, є програми підготовки для здобуття ступеню професійного доктора з соціальної роботи [177, с. 563]. За період з 1998 року по 2009 рік кількість таких програм у Великій Британії зроста майже втричі – зі 109 у 1998 році до 308 у 2009 році [81, с. 9]. Кількість університетів, які забезпечують програми підготовки для здобуття ступеню професійного доктора з соціальних наук та охорони здоров'я (включно з програмами з соціальної роботи), у Великій Британії зроста з 26 у 2005 році до 69 у 2009 році, а кількість докторантів з 235 до 598 у 2009 році відповідно [81, с. 11]. Їх особливістю є те, що вони створюють умови для забезпечення тісної взаємодії між практикою та навчанням докторанта, що є дуже важливим в соціальній роботі. Виникає потрібна система, що поєднує докторанта, супервізорів та професійну робочу групу, що існує на місці зайнятості докторанта [71]. Зазвичай здобувачами вищої освіти у таких випадках є досвідчені фахівці соціальної роботи, а їх науковий дослідницький проект може бути менший за

обсягом, ніж PhD, і має більш прикладний характер, впроваджується за місцем працевлаштування або є сфокусованим на проблемах, пов'язаних із професійною діяльністю докторанта [151].

Отримання докторського ступеню, що присвоюється за результатами наукових публікацій (PhD by publication), не потребує спеціальної підготовки на певній програмі, а передбачає виконання супервізованого дослідницького проекту та присуджується «на основі низки рецензованих наукових публікацій, які були надруковані чи прийняті до друку, що зазвичай супроводжується узагальнюючою письмовою роботою, яка представляє загальний вступ та висновки» [151, с. 33]. Зазвичай право на присвоєння таких ступенів у ВНЗ Сполученого Королівства мають викладачі або випускники цих ВНЗ [181].

Разом з тим, з 2011 року з'явилася нова тенденція – підготовка у ЦДДП за напрямком «соціальна робота». Традиційна підготовка докторанта у Сполученому Королівстві передбачає трирічне навчання докторанта у межах існуючої дослідницької групи, написання докторської дисертації під керівництвом академічного супервізора чи невеликої команди супервізорів, та її захист. Тобто, в основі традиційної підготовки докторантів із соціальної роботи переважала модель індивідуального навчання [78]. Натомість, підготовка докторантів на національних докторських програмах у ЦДДП передбачає чотирирічну програму для значної кількості докторантів, організованих у групи, що забезпечується одним або кількома ВНЗ Великої Британії, причому кожен центр охоплює спеціалізований напрямок дослідження, а акцентом у навчанні є вироблення універсальних компетентностей (transferable skills). Особливість і привабливість останніх програм в тому, що вони надають можливість виходити за межі докторських програм з соціальної роботи, оскільки ключовими є міждисциплінарний підхід та орієнтація на формування дослідницьких і універсальних компетентностей (transferable skills).

Протягом останніх років все більше вищих навчальних закладів Великої Британії, які традиційно готували бакалаврів та магістрів соціальної роботи, почали визнавати важливість докторської підготовки з соціальної роботи [149]. Разом з тим, набула поширення дискусія щодо спрямованості докторської освіти із соціальної

роботи. Основним її питанням стало – чи ця освіта повинна бути орієнтована виключно на підготовку академічних працівників/дослідників, чи також орієнтуватися на практичну діяльність та надання послуг. Відповідь на це питання впливає і на визначення мети та завдань докторської освіти з соціальної роботи, а також зачіпає питання доцільності так званого «практичного докторату». Водночас, варто зважати і на точку зору самих докторантів, значна частина яких прагне отримати докторський ступінь з метою розвитку власних умінь та компетентностей проведення досліджень, або працевлаштування у дослідницьких/освітніх установах. Інша частина докторантів вважає, що докторська освіта більше стосується теоретичних питань, аніж професійних, та зацікавлені в їх більшій інтеграції [176]. Як свідчать результати дослідження Дж. Скоурфілда та Н. Максвелл (J. Scourfield, N. Maxwell), основні теми дисертаційних робіт студентів докторських програм із соціальної роботи у Великій Британії присвячені проблемам дітей, молоді, сім'ї (34%); методам соціальної роботи та установам, де вона здійснюється (19%); дорослим отримувачам послуг (15%); знанням, теоріям, компетентностям та/або цінностям соціальної роботи (14%); менеджменту індивідуальних послуг (9%); освіті, навчанню, професійному розвитку (8%) [176].

Науковці відзначають, що протягом 2000 – 2008 років у Великій Британії відбулися позитивні зміни у напрямку збільшення кількості викладачів соціальної роботи, які мають докторські ступені – до 56% [144, с.80]. 38% викладачів соціальної роботи супервізують студентів – докторантів [144, с.80]; ВНЗ наразі забезпечують «цінну базу для докторського дослідження серед практичних фахівців, особливо шляхом заочного навчання (part-time study)» [174], більшу частину яких складають програми підготовки професійних докторів. Переважна більшість студентів (2/3) – докторантів віком старші 40 років [176]. На 2008 рік 70% департаментів соціальної роботи знаходилися в структурі так званих пост-1992 ВНЗ, у яких менший досвід дослідницької культури, але наявне невелике державне фінансування, а рівень подачі заявок на отримання стипендій на навчання соціальній роботі на докторському рівні низький, рівні успішності відносно низькі [176].

Тому протягом останнього десятиріччя у докторській освіті з соціальної роботи у Великій Британії спостерігається тенденція до збільшення гнучкості у структурі підготовки (напрямах освіти) та формах підготовки. Зокрема, напрямки освіти пов'язані з різними кваліфікаціями, знаннями, компетентностями і потребами, а можливості для заочного, дистанційного, онлайн навчання розширюються. Акцент робиться на спеціалізованому докторському навчанні, що передбачає стажування та закріплення докторантів за центрами кращого досвіду, установами, що формують політику, практичними організаціями; а стипендії призначаються на основі участі в нових та існуючих дослідницьких проектах і програмах. Водночас, зростає роль програм підготовки професійних докторів, які забезпечують основний фаховий напрямок освіти через академічне дослідження для практичних фахівців та академічних працівників на ранньому етапі їх кар'єри (структурована дослідницька підготовка, орієнтація на практику/послуги, гнучке навчання).

Станом на 2012 рік 65% докторантів із соціальної роботи навчалися на докторських програмах, завершення яких вимагає написання дисертації, 24% – на програмах підготовки професійного доктора із соціальної роботи, 10% – на програмах підготовки професійного доктора з соціальної роботи, об'єднаних з іншими дисциплінами, і лише 1% – докторські програми, у яких докторський ступінь присвоюється за результатами написання наукових статей [181, с. 6]. Остання низька кількість докторантів, на думку дослідників, може бути викликана тим, що старші викладачі, які, отримують докторську освіту за цим напрямком, як правило, не вважають себе докторантами [181, с. 6].

Водночас, в усіх 32 ВНЗ, які взяли участь у дослідженні Шардлоу, Лей та Морріс, пропонуються докторські програми з соціальної роботи, завершення яких вимагає написання дисертації, 20 з них пропонують докторські програми, у яких докторський ступінь присвоюється за результатами наукових публікацій, лише 9 з усіх ВНЗ пропонуються програми підготовки професійного доктора з соціальної роботи, а 11 – програми підготовки професійних докторів із соціальної роботи у поєднанні з іншими дисциплінами [181, с. 6].

Така низька кількість програм підготовки професійних докторів із соціальної роботи порівняно з іншими спеціальностями може пояснюватися, на нашу думку, зміною політики щодо фінансової підтримки та визнання програм підготовки професійних докторів на національному рівні Радою з питань економічних і соціальних досліджень. Оскільки з 2011 року Рада запровадила новий механізм фінансування докторських програм із соціальної роботи для національних докторських програм із соціальної роботи на базі ЦДДП, особливістю надання такої фінансової підтримки ВНЗ (викладацькому складу, докторантам (стипендії, додаткові можливості навчання) стало те, що такі програми мали бути акредитовані Радою відповідно до її вимог. Оскільки програми підготовки професійного доктора з соціальної роботи не відповідають визначеній для акредитації структурі і формі навчання (яка обов'язково має бути стаціонарною), Рада тимчасово відмовилася від фінансової підтримки та офіційної акредитації таких програм.

У всіх чотирьох країнах Сполученого Королівства Великої Британії переважаючи більшість докторантів із соціальної роботи навчається на традиційних програмах підготовки, які завершуються присвоєнням наукового ступеню на основі написання і захисту дисертації [181, с. 7]. Однак, незважаючи на популярність традиційних програм підготовки, у Великій Британії спостерігається загальна тенденція як збільшення кількості професійних докторатів, так і кількості здобувачів вищої освіти (зростання їх кількості з 382 у 2000/1 до 2362 у 2005/6) [87, с. 12].

Однак останні тенденції у розвитку вищої освіти у Європі зумовлюють пошук нових структур організації підготовки з огляду на потреби ринку праці, відповідність наукових досліджень потребам практики, нові виклики для соціальної роботи як галузі наукових знань та професії. Стратегічні цілі, що їх ставлять перед собою європейські університети, включно з ВНЗ Сполученого Королівства, у сфері розвитку докторських програм, полягають у: формуванні міцних зв'язків між докторськими та магістерськими програмами, тісній співпраці з дослідницькими центрами, де здійснюються найсучасніші дослідження; забезпеченні високої якості наукового керівництва докторськими дослідженнями; розвитку міжнародного співробітництва, зокрема, через створення спільних міжнародних докторських програм [169].

Прикладом такої спільної міжнародної докторської програми з соціальної роботи може бути програма INDOSOW (International Doctoral Studies in Social Work), яка була створена з ініціативи Університету м. Любляна (Словенія) у партнерстві з Школою соціальної роботи та соціальної педагогіки Аліс Соломон (Німеччина), Університетом Англія Раскін (Велика Британія), Університетом Яваскюля (Jyvaskyla University) (Фінляндія) та Зігенським Університетом (Siegen University) (Німеччина) та іншими. Університети Великої Британії, Словенії та Фінляндії вже запровадили третій рівень вищої освіти з соціальної роботи, в той час як в інших в університетах-партнерах викладаються лише окремі дисципліни для докторантів соціальної роботи, але повної докторської програми ці навчальні заклади не мають [124]. Створення такої міжнародної докторської програми з соціальної роботи має низку позитивних наслідків: запровадження докторських програм з соціальної роботи у країнах, де з певних причин введення таких програм ускладнено, визнання соціальної роботи як академічної дисципліни; розвиток міжнародного обміну досвідом, літературою, напрацюваннями; забезпечення мобільності студентів у рамках Болонського процесу; надання супервізії іноземними викладачами; розширення можливостей міжуніверситетської наукової співпраці (проведення спільних конференцій, семінарів, обмін викладачами, створення спільних курсів).

Прикладом іншої структури організації міжнародної докторської підготовки з соціальної роботи може стати Міжнародна академія «Соціальна робота і суспільство» (The international «Social Work & Society» Academy (TiSSA)) – міжнародна мережа незалежної співпраці європейських університетів, інститутів та організацій Міжнародна академія «Соціальна робота і суспільство» (The international 'Social Work & Society' Academy (TiSSA)) [225], одним із ініціаторів створення якої у 2002 році став британський Університет Ворвік. Важливим здобутком такої мережі є те, що вона дає широкі можливості для міжнародної співпраці докторантів з соціальної роботи завдяки створенню і діяльності докторантської міжуніверситетської мережі (inter-university PhD-Network), та щорічному проведенню конференції членів цієї мережі. Наразі членами цієї мережі є 26 університетів, фондаций, дослідницьких центрів з понад 15 країн, які підтримують її

розвиток та спільно випускають онлайн журнал «Соціальна робота і суспільство» (Social Work & Society Academy Journal). Основним фокусом цієї програми є критичне обговорення професії соціальної роботи з огляду на соціальні зміни, розвиток співпраці з постсоціалістичними країнами. Форми діяльності цієї мережі – щорічна літня академія для докторантів соціальної роботи, щорічна літня школа, щорічний пленум для науковців, освітян, практиків соціальної роботи [133]. Варто зауважити, що програма функціонує за фінансової підтримки ЄС (програми Темпус, Еразмус та інші), інших джерел.

Необхідність створення такої національної мережі докторантів із соціальної роботи у Великій Британії обґрунтували С. Шардлоу, Дж. Лейх та Л. Морріс [181], визначивши на основі опитування думок докторантів та координаторів докторських програм із соціальної роботи на рівні департаментів найбільш відповідні форми: щорічний семінар на національному рівні; електронний діалог; онлайн журнал у відкритому доступі для поширення результатів докторських наукових робіт; щорічна конференція, методологічні семінари; використання соціальних медіа (напр., Твітер, Фейсбук) [181]. Результати цього ж дослідження засвідчили наявність у Великій Британії вже існуючих і діючих мереж для докторантів соціальної роботи, – таких, як щорічні конференції для докторантів, формальні та неформальні мережі в рамках їх ВНЗ, існуючі ЦДДП та ПДДП. Однак лише одна третя респондентів – докторантів соціальної роботи (54 особи) вказали на власну поінформованість щодо існування таких мереж у регіоні, де вони навчаються [181].

ЦДДП та ПДДП також мають суттєвий вплив на інтернаціоналізацію докторської освіти загалом. Так, за час свого існування з 2011 року Центри досконалості (21) розвинули партнерства з 64 університетами і дослідницькими інститутами у 27 країнах [175, с. 5].

Таким чином, останні тенденції докторської освіти у Великій Британії стосуються, насамперед, збільшеного акценту на розвитку компетентностей та навчанні, виникненні різних типів докторських наукових ступенів [151, с. 27]. Багато в чому ці тенденції розвитку третього циклу вищої освіти у Великій Британії зумовлені і впливом Болонського процесу. Зокрема, основні регуляторні документи

вищої освіти третього циклу – Національна Рамка кваліфікацій [208], Регламент якості вищої освіти: наукові ступені [217] – було приведено у відповідність до основних документів останнього, що стосуються третього циклу вищої освіти. Було впроваджено принципи відповідності докторської підготовки потребам ринку праці, збільшення мобільності студентів і викладачів, розпочато активну міжнародну співпрацю щодо забезпечення якості вищої освіти, розроблено нову стратегію дослідницької підготовки Великої Британії з урахуванням національного контексту та вимог Болонського процесу.

Таким чином, процес формування докторської освіти з соціальної роботи у Великій Британії розпочався в другій половині XX століття, а на сучасному етапі пріоритетність розвитку докторських програм та досліджень із соціальної роботи визнана на національному рівні. Протягом останніх років тут спостерігається тенденція до зростання кількості програм підготовки професійних докторів з усіх спеціальностей, включно з соціальною роботою, – зокрема, впродовж 2005 – 2010 років їх кількість зросла на 30% [163]. Такі програми є важливим компонентом системи докторської підготовки Великої Британії та дозволяють інтегрувати практичну роботу в певній сфері соціальної роботи та проведення наукового дослідження, яке також є цінним для організації, де працює докторант. Деякі науковці підкреслюють важливість поєднання у них теорії та практики, що є, на їх думку, особливо необхідним для соціальної роботи [71; 139; 151]. Особливо важливими програми підготовки професійних докторів є для соціальної роботи у зв'язку з фокусом на дослідженнях, пов'язаних зі практичною соціальною роботою. В багатьох університетах вони є, і це пояснюється особливостями соціальної роботи, яка надає перевагу науково-обґрунтованій практиці. Окрім того, такі програми викликають інтерес у самих працедавців як можливість покращити практику діяльності їх організацій. Популярності також набуває програма, яка дозволяє отримувати науковий ступінь за результатами публікацій в наукових рецензованих журналах, де представлені результати наукового дослідження пошукача.

Важливі чинники, що спричинили суттєвий вплив на розвиток третього рівня вищої освіти із соціальної роботи у Великій Британії, їх основні характеристики та роль представлені в узагальненому вигляді у табл. 2.2.1.

Таблиця 2.2.1

Чинники розвитку третього рівня вищої освіти із соціальної роботи
у Великій Британії

Чинники	Основні характеристики	Роль
1	2	3
Запровадження на національному рівні координаційних структур з питань освіти з соціальної роботи	- Національна Рада з питань економічних і соціальних досліджень - Комітет з питань освіти з соціальної роботи Об'єднаної ради університетів - Стратегічний радник з досліджень у соціальній роботі	Координування, сприяння розвитку освіти з соціальної роботи на національному рівні
Запровадження нової національної структури дослідницької підготовки	Запровадження національних Центрів досконалості докторської підготовки (за підтримки національної Ради з питань економічних та соціальних досліджень Великої Британії (2009 р.)	Підвищення стандартів дослідницької підготовки у сфері соціальних наук; створення й підтримка національних докторських програм із соціальної роботи
Створення доказової бази для розвитку докторського рівня освіти з соціальної роботи	- Загальнонаціональні дослідження (дослідження демографічного потенціалу соціальних наук у Великій Британії; аудит соціальної роботи (2008 р.) - Рамка показників якості наукових досліджень серед ВНЗ (кожні 5 років)	Вивчення стану організаційних, професійних і фінансових ресурсів для досліджень у соціальній роботі, сильних і слабких сторін дослідницької бази, механізмів для розвитку дослідницького потенціалу та інфраструктури, демографічного складу викладачів
Національне визнання соціальної роботи як окремої дослідницького напрямку та пріоритетності її розвитку	Розроблення Стратегії оздоровлення соціальних наук	Визнання соціальної роботи Радою з питань економічних та соціальних досліджень Великої Британії як окремого дослідницького напрямку для організації докторської підготовки, пріоритетність у розбудові її потенціалу
Запровадження фінансових механізмів регулювання та забезпечення якості докторської освіти	- Фінансова підтримка ВНЗ з бюджету країни на основі показників успішності завершення програм докторантами - Гранти для підготовки і підвищення кваліфікації науково-	Вплив на якість освіти

Продовження табл. 2.2.1

	викладацького складу докторських програм Надання стипендій для докторантів, оплати їх навчання на докторських програмах, надання грантів для проведення дослідження тощо	
Основні національні документи	- Звіт Харріса (1996 р.) - Спільна Декларація дослідницьких рад щодо вимог до формування компетентностей докторантів (2001 р.) - Аналітичний огляд Робертса (2002 р.) - Стратегія досліджень у сфері соціальної роботи у вищій освіти (2006-2020 рр.) - Конкордат на підтримку кар'єрного розвитку дослідників (2010 р.) - Структура розвитку дослідника (2010 р.) - Стратегія розвитку дослідницької підготовки (2017-2020 рр.)	Визначення умов забезпечення якості таких програм, їх нормативно-правове регулювання, ініціювання дискусій щодо їх структури і змісту; створення організаційного та фінансового підґрунтя для їх розвитку; належна підготовка науково-викладацького складу докторських програм

На підставі здійсненого аналізу, встановлено особливості розвитку докторської підготовки з соціальної роботи у Великій Британії та їх основні характеристики, представлені у табл. 2.2.2.

2.3 Забезпечення якості на третьому рівні вищої освіти з соціальної роботи у Великій Британії

Докторську освіту було формально визнано третім циклом освіти у результаті Болонських дискусій, які встановили цю потребу, а також Зальцбурзьких принципів, які визначили загальні принципи такої освіти, включених згодом у Бергенське комюніке, яке було прийняте європейськими міністрами освіти у 2005 році та стало офіційним підґрунтям для включення третього циклу – докторської підготовки – в структуру вищої школи.

Таблиця 2.2.2

Особливості розвитку третього рівня вищої освіти із соціальної роботи у Великій Британії

Особливості	Основні характеристики
Створення національних докторських програм (pathways) на базі Центрів і Партнерств досконалості докторської підготовки	- Акредитація і підтримка Центрів і Партнерств на національному рівні на основі принципів високої якості, гнучкості, інституційної співпраці, міждисциплінарності, що гарантувало збільшене фінансування докторських програм із соціальної роботи з бюджету країни - Структурована програма вивчення курсів доповнена додатковими можливостями для поглибленого вивчення методів досліджень із соціальної роботи; інтеграції у наукове професійне і міждисциплінарне середовище; надання фінансової підтримки у вигляді стипендій, грантів для проходження підготовки і проведення дослідження; а також набуття низки компетентностей (професійних, особистісних, універсальних), необхідних для працевлаштування
Акцент на необхідності розвитку на базі ВНЗ програм підготовки для здобуття ступеню професійного доктора соціальної роботи	Розбудова науково-обґрунтованої практики, власної наукової бази знань соціальної роботи
Внутрішня академічна мобільність у межах докторських програм	Забезпечення докторантам соціальної роботи можливості зарахування навчальних курсів, дослідницької практики із спеціальності на базі інших ВНЗ, дослідницьких центрів
Університетські рамки кваліфікацій	Забезпечення якості докторської підготовки відповідно до національних та університетських стандартів дослідницької підготовки
Запровадження механізмів зміцнення дослідницької спроможності науково-викладацького складу докторських програм, докторантів	Забезпечення фінансових й організаційних можливостей для основної та додаткової підготовки, підвищення кваліфікації для викладачів, наукових керівників, докторантів на базі ВНЗ, Національного центру з методів досліджень, громадської організації «Vitae», національної Ініціативи з розвитку дослідників (Researcher Development Initiative), Британської е-платформи Epigeum
Збільшений акцент на інтеграції докторантів у міжуніверситетські, національні, міжнародні професійні міждисциплінарні дослідницькі мережі і спільноти	Формування професійної наукової спільноти з соціальної роботи, підготовка до дослідницької співпраці на національному й міжнародному рівнях

Необхідність цього була обґрунтована важливістю посилення дослідницької складової через співпрацю студентів, роботодавців, університетів, викладачів, дослідників. Під час цієї ж Бергенської конференції було прийнято Рамку кваліфікацій ЄПВО, яка стала офіційним інструментом для опису кваліфікацій вищої освіти в рамках трьох циклів, які визначили загальні принципи такої освіти, що згодом були включені в Бергенське комюніке. Останнє було прийняте європейськими міністрами освіти у 2005 році та стало офіційним підґрунтям для включення третього циклу – докторської освіти – в структуру вищої школи, необхідність якого була обґрунтована важливістю посилення дослідницької складової через співпрацю студентів, роботодавців, університетів, викладачів, дослідників. Під час цієї ж Бергенської конференції було прийнято Рамку кваліфікацій ЄПВО, яка стала офіційним інструментом для опису кваліфікацій вищої освіти в рамках трьох циклів (бакалаврського, магістерського, докторського), дескрипторів для кожного циклу (результати навчання і компетентності), а також кредитного ранжування для перших двох циклів вищої освіти. Основою вищевказаної Рамки стали Дублінські дескриптори, розроблені для кваліфікацій третього циклу вищої освіти у 2004 році, разом із сформульованими у 2002 році дескрипторами для перших двох циклів освіти.

Важливими для розвитку докторської освіти у Європі та у Великій Британії зокрема, стали також Принципи інноваційної докторської підготовки (Principles for Innovative Doctoral Training), затверджені Директоратом Європейської Комісії з питань Європейського дослідницького простору та прийняті у висновках Ради Європи щодо модернізації вищої освіти в Брюсселі, 28-29 листопада 2011 року [160]. Вказані принципи були розроблені на основі Звіту щодо дослідження докторської підготовки у Європі «У напрямку спільного підходу» (Report of Mapping Exercise on Doctoral Training in Europe ‘Towards a common approach’) [169] і відображають Зальцбурзькі принципи, кращі практики країн-членів ЄС, та досвід програми ЄС Марі-Кюрі. Серед основних принципів наступні: високий рівень дослідницької майстерності; привабливе інституційне оточення для докторантів, що включає можливості кар’єрного розвитку; можливості дисциплінарних досліджень;

залучення можливостей сфери індустрії та інших сфер працевлаштування до підготовки, організаційної, супервізорської, дослідницької, фінансової підтримки докторантів; міжнародна мережева співпраця (через спільні докторські програми, дослідження, тьюторство, конференції, інші види мобільності); навчання універсальним компетентностям (необхідним для працевлаштування в різних сферах економіки, бізнесу); забезпечення якості (окремі процедури забезпечення якості для третього циклу освіти щодо зарахування, супервізії, присвоєння наукового ступеню, розвитку кар'єри) [160].

Останні тенденції розвитку докторської освіти у Європі сформульовані Асоціацією Європейських Університетів також у документі, що доповнює Зальцбурзькі принципи та Рекомендації, – «Докторська освіта – просування Зальцбурзьких принципів. Впровадження і нові виклики» (Doctoral education – taking Salzburg forward. Implementation and New Challenges) [96]. Основний акцент у ньому – на подальшому впровадженні Зальцбурзьких принципів, доповнених новими принципами, викликаними потребами сучасних досліджень. Перший пов'язаний із виробленням дослідницької цілісності і полягає у відповідній спрямованості докторської освіти на дотриманні етичних стандартів проведення дослідження, виробленні традиційної дослідницької цілісності на основі знання національних та міжнародних етичних кодексів та правил проведення дослідження шляхом підготовки, підвищення поінформованості докторантів, розуміння міжнародних та міжкультуральних відмінностей. Другий принцип полягає у виробленні відповідальної політики і практики щодо оцифровування результатів досліджень, їх використання; включно з технічними, законодавчими та етичними аспектами відкритих досліджень та відкритої освіти (напр., чіткі положення щодо визнання онлайн курсів); інформування і навчання супервізорів особливостям відкритих досліджень, використання репозитаріїв тощо. Третій стосується вироблення глобального бачення та міжнародної співпраці у докторській освіті [96].

На основі здійсненого аналізу забезпечення якості докторської освіти у Великій Британії та проаналізованих докторських програм із соціальної роботи досліджених ВНЗ, можна стверджувати, що вказані вище принципи значною мірою інтегровані у

докторську підготовку Великої Британії, особливо в частині дотримання етичних стандартів проведення дослідження і забезпечення його цілісності. Це підтверджується наявністю як національних вимог до високої якості й цілісності досліджень, так і внутрішніх документів, які регулюють етичні питання проведення дослідження, внесення тем, пов'язаних з етикою досліджень до програм докторської підготовки. Окрім того, забезпечення якості в університетах Великої Британії безпосередньо пов'язане із запровадженням принципів Болонського процесу, які враховані як в загальнонаціональних документах, так і у внутрішніх документах університетів.

Варто відзначити, що існуючі національні стандарти докторської освіти у Великій Британії не лише відповідають Рамкам кваліфікацій ЄПВО, а й впливають на розвиток докторських програм у світі [95, с.4].

Докторський ступінь є найвищою освітньою кваліфікацією, яка присвоюється академічним закладом на основі проходження програми навчання та написання і захисту наукової роботи. Основною вимогою всіх докторських програм Великої Британії, незалежно від їх форми, є основний фокус роботи кандидата в доктори філософії на «...демонстрації оригінального внеску у сферу знань їх спеціальності, галузі, або професії шляхом проведення оригінального дослідження або оригінального застосування існуючих знань чи розуміння» [95, с.3].

Науковий ступінь доктора філософії у Великій Британії відповідає восьмому рівню вищої освіти для Англії, Уельсу, Північної Ірландії та Шотландії згідно з Рамками кваліфікацій для вищої освіти для установ Сполученого Королівства Великої Британії [228], що, в свою чергу, відповідає третьому рівню вищої освіти згідно з Європейською Рамкою Кваліфікацій.

У Сполученому Королівстві повноваження на присудження академічних ступенів регулюється законодавством, і національні органи влади визнають лише ті заклади, яким ці повноваження надані королівською грамотою або парламентським актом. Ці заклади називають «визнаними», і до їх числа входять усі університети Сполученого Королівства, а також деякі коледжі вищої освіти і спеціалізовані коледжі. Право присуджувати наукові ступені у Великій Британії мають майже всі офіційно визнані державою вищі навчальні заклади (зазвичай, університети). Однак

таке право надається навчальному закладові у разі отримання ним відповідного дозволу від держави присуджувати наукові ступені (research degree awarding powers (RDAP)), якщо він відповідає всім необхідним офіційним вимогам.

Слід зауважити, що дотримання академічних стандартів у Великій Британії є відповідальністю самих університетів, які відповідають за стандарт та якість отриманої кваліфікації, – навіть у випадку, коли частина підготовки або повний цикл підготовки здійснюється окремим університетським коледжем або організацією [214]. Таким чином, університети Сполученого Королівства є незалежними закладами, які постійно дбають про власну репутацію, та забезпечення інтелектуальної й академічної свободи. Ця автономність є ключовою особливістю системи вищої освіти Сполученого Королівства Великої Британії та Ірландії. Кожний заклад самостійно ухвалює рішення про вимоги до вступу та відповідає за власні процедури прийому. Для подання заяв на підготовку на докторських програмах Комісією із вступу до університетів та коледжів UCAS (Universities and Colleges Admissions Service) у 2007 році було створено відповідну інтерактивну службу UKPASS, але заяви на більшість таких програм все ще подаються безпосередньо до відповідних університетів і коледжів.

ВНЗ Сполученого Королівства не є в державній власності та не управляються ним, а є самостійними юридичними особами і мають Раду або керівний орган, який відповідає за визначення стратегічного напрямку розвитку закладу, контроль фінансового стану та забезпечення ефективного управління й якості підготовки. Разом з тим, уряд надає фінансову підтримку і здійснює загальне керівництво цими закладами через низку Рад з фінансування (Рада з фінансування вищих навчальних закладів Англії (HEFCE), Рада з фінансування вищих навчальних закладів Шотландії (SFC) та Рада з фінансування вищих навчальних закладів Уельсу (HEFCW)). Лише у Північній Ірландії університети отримують фінансування безпосередньо від уряду через Департамент зайнятості та навчання (DELNI).

Різні аспекти політики вищої освіти формуються окремо у кожній з країн Сполученого Королівства, при цьому ні уряд Шотландії, ні уряд Асамблеї Уельсу, ні Виконавча Рада Північної Ірландії не впливають на зміст і структуру програм, які

пропонують ВНЗ, на спрямовування досліджень, що їх проводяться в університетах, а відповідальність за науково-педагогічний і допоміжний персонал несуть вищі навчальні заклади [1, с. 10].

Центральним державним органом, відповідальним за формування політики у сфері вищої освіти в Англії та частково в інших країнах Сполученого Королівства – Шотландії, Уельсу, Північної Ірландії – є Міністерство з питань бізнесу, інновацій та компетентностей Великобританії (the Department for Business, Innovation and Skills (BIS)), яке також забезпечує функцію акредитації вищих навчальних закладів країни та надає дозвіл на здійснення навчальної діяльності різних типів. Частково відповідальність за формування політики у сфері вищої освіти несуть і міністерства останніх трьох країн.

На національному рівні Агентство із забезпечення якості вищої освіти перевіряє якість академічної освіти, здійснює моніторинг дотримання академічних стандартів та надає рекомендації щодо удосконалення, а також інформує органи з фінансування у випадку порушення стандартів і якості, що може призвести до припинення фінансування. Його основною функцією є здійснення зовнішнього контролю, що передбачає періодичні перевірки якості навчальних послуг та забезпечення навчального процесу та служить важливим чинником, який спонукає університети дотримуватися необхідних вимог. Агентство є незалежною благодійною організацією, що фінансується за рахунок членських внесків вищих навчальних закладів Великої Британії, не є регулятивним органом і не має законодавчих повноважень. Його метою є забезпечення ефективного розвитку вищих навчальних закладів з тим, щоб вони дотримувалися встановлених ними самими академічних стандартів, а не безпосереднє оцінювання існуючих в межах закладів стандартів [162]. Основним завданням Агентства є моніторинг та забезпечення консультацій щодо стандартів і якості вищої освіти Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Організація працює на всіх рівнях, – національному (державному), місцевому (окремі організації), виконуючи консультативну і дорадчу функцію, та міжнародному (Агентство є членом Європейської Асоціації забезпечення якості вищої освіти та Міжнародної Мережі агентств із забезпечення якості вищої освіти) [212]. Іншим центральним органом,

який відповідає за політику у сфері вищої освіти та підготовки докторантів зокрема, є мережа з семи дослідницьких рад (Research Councils) – національних органів, яким доручено інвестувати національні кошти у наукові дослідження в Сполученому Королівстві.

До цієї мережі входить і Рада з питань економічних та соціальних досліджень (Economic and Social Research Council), до сфер контролю якої, з-поміж інших, належить і соціальна робота, офіційно визнана нею як окрема академічна дисципліна. Слід зауважити, що державне фінансування грантів на проведення конкретних дослідницьких проектів, контрактів і програм магістерського і докторського рівнів з соціальної роботи здійснюється саме через Раду з питань економічних та соціальних досліджень. Інша частина коштів надходить до ВНЗ у формі щорічного фінансування від вказаних вище Рад з фінансування вищих навчальних закладів. Додаткові кошти для фінансування наукових досліджень надходять від благодійних фондів, промисловості, ЄС та інших урядових відомств Сполученого Королівства [1, с. 10].

Розробкою, поширенням та просуванням на політичному й національному рівні напрямків розвитку післядипломної освіти, кращих практик в адмініструванні і викладанні післядипломних програм; проведенням досліджень; розробкою та виданням відповідних інформаційних посібників, наданням різноманітних послуг опікується Рада Сполученого Королівства Великої Британії з питань післядипломної освіти [227]. Ця організація створена у 1994 році та є однією з основних незалежних організацій у сфері післядипломної освіти у Сполученому Королівстві, членами якої є ВНЗ Великої Британії, асоційовані організації у сфері дослідницької освіти (postgraduate education), приватні інститути, міжнародні ВНЗ та інші.

Опікується стандартами дослідницької підготовки та її відповідністю потребам ринку праці громадська організація «Університети Великої Британії» (the UK Universities), яка представляє інтереси вищих навчальних закладів Великої Британії.

Що стосується вузькоспеціалізованих вимог до докторських програм із соціальної роботи, то, окрім Ради з питань соціальних та економічних досліджень, на їх формування впливають також низка фахових державних та недержавних

організацій, які тісно співпрацюють з державними закладами і мають певний вплив на них.

Однією з таких організацій була Загальна Рада з питань соціального догляду (The General Social Care Council (GSCC)) – позавідомчий державний орган у складі Міністерства охорони здоров'я, який відповідав за реєстрацію соціальних працівників, а також здійснював регулювання соціальної роботи як професії та освіти з соціальної роботи в Англії через запровадження відповідних стандартів освіти і професійної практики для всіх соціальних працівників [206]. За період існування Ради, соціальна робота розвинулась у зареєстровану професію із відповідними рівнями освіти, та її законодавчим забезпеченням як академічної дисципліни і професійної діяльності. З 2012 року, у зв'язку із закриттям Ради, функції регулювання соціальної роботи як академічної дисципліни і професійної діяльності, та реєстрації соціальних працівників було передано Раді з питань професій у сфері охорони здоров'я (the Health Professions Council (HPC)), яка згодом була перейменована в тому ж році у Раду з питань професій у сфері охорони здоров'я і догляду (the Health and Care Professions Council (HCPC)).

Вищі навчальні заклади Великої Британії є автономними та мають право самостійно присуджувати наукові ступені і визначати умови та правила їх присудження. Оскільки вони діють на засадах самоуправління, то тут тривалий час не існувало відповідних документів національного рівня, що регулювали б діяльність програм із підготовки фахівців третього рівня освіти. Відповідні стандарти розробляли самі навчальні заклади та визначали вимоги до якості підготовки, а відповідальність за забезпечення паритету якості між різними навчальними закладами несли ті, хто здійснював зовнішню оцінку діяльності відповідних університетських програм.

Однак згодом, з метою забезпечення прозорості самого процесу, забезпечення надійності академічної підготовки та репутації окремих закладів, за результатами серії звітів Національного Комітету з питань вивчення стану розвитку вищої освіти Великої Британії (the UK National Committee of Inquiry into Higher Education) у 1996 році, було вирішено здійснити аналіз та класифікацію назв, рівнів та завдань різних

програм, що діяли в країні, а також визначити загальні рамки дослідницьких ступенів, з тим, щоб надати чіткі рекомендації щодо умов присудження різних наукових ступенів. Це стало основою для створення у 2001 році національної Рамки кваліфікацій у вищій освіті (The Framework for Higher Education Qualifications), яка була переглянута у 2008 році та доопрацьована у 2014 році [228]. Цей документ містить опис кваліфікаційних дескрипторів для кожного циклу освіти, включно з докторським, встановлює стандарти отримання докторського ступеню, а також забезпечує національні стандарти для оцінювання окремих програм PhD та схем здобуття наукового ступеню PhD. Рамка кваліфікацій поширюється і на докторську підготовку з соціальної роботи.

Важливою складовою цієї Рамки є «Регламент якості вищої освіти Сполученого Королівства Великої Британії, Розділ B11: наукові ступені», затверджений Агентством забезпечення якості у 2012 році та переглянутий і доопрацьований у 2013 році (UK Quality Code for Higher Education - Chapter B11: Research Degrees) [229]. Цей Регламент визначає індикатори стабільних практик університетів, які покликані забезпечити якість навчання на магістерських і докторських програмах, та стосуються дослідницького середовища, процедур відбору і зарахування на програму, супервізії, процедур контролю прогресу, розвитку дослідницьких та інших компетентностей, механізмів оцінки, оцінювання, процедур подання скарг та заяв студентами докторських і магістерських програм.

Таким чином, наразі діє низка погоджених у національному масштабі орієнтирів, відомих як «академічна інфраструктура» (academic infrastructure), яку було створено Агентством із забезпечення якості вищої освіти на основі консультацій із вищими навчальними закладами. Академічна інфраструктура складається з чотирьох пов'язаних між собою компонентів: Національна Рамка кваліфікацій у вищій освіті; Регламент якості вищої освіти; галузеві стандарти та специфікації програм. Усі ВНЗ Сполученого Королівства базують свою політику дотримання якості і стандартів на цих документах. Ці орієнтири надають усім закладам спільну відправну точку для встановлення, опису і забезпечення якості і стандартів власних програм вищої освіти. Існуюча національна система визначає необхідні академічні стандарти, тобто, рівень

успішності, якого студент повинен досягти для отримання кваліфікації, а також необхідну академічну якість, тобто, те, наскільки добре навчальні можливості, надані університетом, допомагають студентам отримати ступінь.

Що стосується післядипломних програм навчання університетів Великої Британії, то існуючі загальні національні стандарти управління такими програмами передбачають забезпечення якості через: 1) наявність інституційних структур, рамок, політик і положень щодо післядипломних дослідницьких програм, доступні студентам та співробітникам; 2) високоякісне дослідницьке середовище для підтримки аспірантських досліджень; 3) чіткі, доступні і прозорі процедури вступу; 4) чітке озвучення прав та обов'язків студентів програм дослідницької підготовки; 5) призначення супервізорів та управління супервізійними процесами; 6) формальний і неформальний огляд прогресу студента; забезпечення можливостей для особистого і професійного розвитку; 7) чіткі, надійні і справедливі процедури оцінювання; 8) управління скаргами і заявами («Регламент забезпечення якості та стандартів вищої освіти – Розділ 1. Післядипломні дослідницькі програми» [86].

Загальний перелік вимог до присвоєння докторського ступеню у Великій Британії, схожі та відмінні риси між докторськими ступенями, інформацію щодо докторських програм, включно з їх метою, структурою, змістом, назвами, методами оцінювання описано в окремому документі, розробленому Агентством з питань забезпечення якості, – «Характеристики докторського ступеню» (Doctoral Degree Characteristics) [94]. Він є відображенням останніх тенденцій у розвитку третього циклу вищої освіти у Великій Британії, оскільки розроблений з метою забезпечення відповідності вищої освіти цієї країни до європейської освіти, що базується на застосуванні Зальцбурзьких принципів та Рамки кваліфікацій європейської вищої освіти (European Higher Education Area Framework), яка містить оригінальні Дублінські дескриптори, на які часто посилаються освітні заклади Сполученого Королівства. Проблема гармонізації навчальних програм вищих навчальних закладів Великої Британії з вимогами, які узгодили між собою провідні європейські університети, стала особливо актуальною у зв'язку зі збільшенням мобільності академічного складу та студентів в межах ЄС.

Оновлене «Положення щодо характеристик докторського ступеню Національного Агентства з питань забезпечення якості. Вересень 2015 р.» (QAA Characteristics Statement. Doctoral Degree) – з'явилося у вересні 2015 року [95] і є однією з складових «Регламенту якості вищої освіти Сполученого Королівства Великої Британії, Розділ А: Встановлення і дотримання наукових/академічних стандартів» [228]. Цей документ доповнює і контекстуалізує інформацію щодо докторського рівня освіти, та з 2016 року є основою для перевірки відповідності діяльності докторських програм у Сполученому Королівстві Національним Агентством Великої Британії з питань забезпечення якості освіти.

Основні вимоги до навчання загальним компетентностям проведення дослідження, методам дослідження, суміжним компетентностям (transferable skills) – викладено більш детально в «Основних принципах навчання і розвитку в рамках дослідницької підготовки Ради з питань економічних і соціальних досліджень – 2009 для акредитації Центрів досконалості докторської підготовки» (ESRC Postgraduate Training and Development Guidelines 2009 for the accreditation of doctoral training centres and doctoral training units) [108; 109]. Особливістю цих нормативів є те, що у них не встановлюються вимоги до спеціалізованого навчання, оскільки, згідно з новою стратегією навчання докторантів, відповідальність за встановлення таких вимог лежить на окремих ЦДДП, забезпечуючи останнім можливість спиратися на сильні сторони в певних сферах.

Всі вищі навчальні заклади, на базі яких створені ЦДДП, або ж ті, які входять до консорціуму закладів в межах одного такого Центру, мають пройти відповідну акредитацію та відповідати цим вимогам, сформульованим Радою. Окремо розроблені також вимоги й рекомендації щодо вебсторінок ЦДДП, ведення записів щодо докторантів та їх прогресу в навчанні і написанні наукової роботи, рекомендації щодо надання Радою грантів докторантам на навчання. Окрім того, кожен ЦДДП зобов'язаний подавати щорічні звіти щодо діяльності за встановленим зразком, на основі яких Рада з питань економічних і соціальних досліджень виділяє фінансування на стипендії докторантам, на функціонування самих центрів. У такий спосіб Рада

заохочує і підтримує забезпечення якості навчання і викладання і на докторських програмах із соціальної роботи на базі ЦДДП.

Одним із методів контролю за дотриманням якості є оцінки та аудити, які проводить Національне Агентство із забезпечення якості вищої освіти, які мають різну форму в різних частинах Сполученого Королівства, але включають: регулярні візити до ВНЗ і коледжів післядипломної освіти, які пропонують вищу освіту; публікацію звітів про рівень довіри до спроможності кожного закладу підтримувати належні стандарти і якість; контроль за усуненням ВНЗ виявлених недоліків, що спонукає їх забезпечувати відповідну якість освіти. Слід зауважити, що галузеві стандарти для бакалаврських та магістерських програм із соціальної роботи були розроблені Агентством із забезпечення якості у 2000 році та переглянуті у 2008 році. Останній доопрацьований варіант галузевих стандартів було запропоновано для обговорення у 2016 році [201]. Однак для докторського рівня з соціальної роботи галузеві стандарти відсутні, а перевірка відповідної якості програм здійснюється Національним Агентством на підставі «Положення щодо характеристик докторського ступеню Національного Агентства з питань забезпечення якості» (QAA Characteristics Statement. Doctoral Degree) [95].

Окрім того, основні принципи докторської підготовки у Великій Британії, її законодавче та методологічне підґрунтя, особливості фінансування, загальні питання щодо навчання і супервізії у доступній формі описані у «Посібнику для дійсних і майбутніх докторантів щодо докторських програм у Великій Британії», спеціально розробленому Національним Агентством з питань забезпечення якості освіти та Національною спілкою студентів Великої Британії [216].

Практичне забезпечення всіх вищевказаних складових забезпечення якості кожен ВНЗ Великої Британії в рамках існуючої автономії описує у внутрішніх регуляторних документах, які містять розроблені політики, процедури і положення, та сприяють дотриманню наукових стандартів і забезпеченню якості освіти.

У досліджених нами університетах було встановлено певні особливості щодо таких документів. Так, у кількох університетах наявні власні розроблені Рамки кваліфікацій для усіх рівнів вищої освіти, які вони пропонують, включно з

докторським рівнем (PhD). Зокрема, у «Посібнику із забезпечення якості Ноттінгемського університету» описано Рамку кваліфікацій Ноттінгемського університету, розробленому у відповідності із національною Рамкою кваліфікацій, вказано на взаємозв'язок цієї Рамки з кваліфікаційними дескрипторами Національного Агентства з питань забезпечення якості та вимогами Європейського простору вищої освіти, та окремо описано Рамку кваліфікацій для програм підготовки для здобуття ступеню професійного доктора, розроблену самим Університетом і рекомендовану ним для таких програм, включно із ступенем професійного доктора з прикладних соціальних наук (Doctor of Applied Social Science) [219]. А Сасекський університет має власну розроблену Академічну Рамку (The Academic Framework of the University of Sussex) [235], яка описує університетські основні критерії і правила присудження освітніх кваліфікаційних та наукових ступенів, розроблені на основі національних вимог.

Оскільки, відповідно до принципу автономії, на інституційному рівні у кожному університеті функціонує власна Рада з питань присудження наукових ступенів (Research Degrees Committee), до компетенції якої входять питання розгляду та порядку присудження вчених ступенів, моніторинг забезпечення якості післядипломної освіти у ВНЗ, то основою діяльності Ради кожного університету є розроблені кожним окремим закладом загальні «Положення щодо здобуття наукових ступенів» (Research Degree Regulations), завданням яких є забезпечення якості та академічних стандартів університетських наукових ступенів, а також надання необхідної інформації для докторантів, викладачів і супервізорів. У документі, як правило, описують нормативно-правові засади, основні норми та правила, включно з інформацією щодо особливостей загального менеджменту докторських програм та університетських академічних стандартів здобуття наукового ступеню, а саме: основні правила, внутрішні політики університету, принципи отримання докторського ступеню, набору й зарахування, затвердження докторських пропозицій, часових рамок навчання на програмі, академічної доброчесності, скарги, процедури, що стосуються основних етапів написання і захисту дисертаційної роботи тощо. Ці «Положення» формулюються на основі

національної нормативно-правової бази, кращих практик, з огляду на внутрішні правила конкретного навчального закладу.

Іншим не менш важливим документом, що затверджується на рівні сенату ВНЗ в рамках університетської автономії, є Регламент для післядипломних дослідницьких (докторських) програм (Code of Practice for Postgraduate Research Programmes). Цей документ розробляється на підставі базових документів, які стосуються докторської освіти, включно з Національною Рамкою кваліфікацій вищої освіти, оглядом Робертса, відповідно до місії і стратегічного плану розвитку університету, університетської дослідницької стратегії, «Положення про порядок здобуття докторського ступеню» (Research Degree Regulations), університетської Рамки докторської підготовки (Postgraduate Research Training Framework) та інших. Як правило, він містить опис: структури Положення про наукові ступені, які присуджуються університетом (Research Degree Regulations), моніторинг дослідницьких програм; дослідницького середовища; набір, відбір та зарахування студентів на програму; супервізію, процедури оцінювання прогресу (зарахування, підтвердження переходу від навчання на магістерській програмі до навчання на докторській програмі); щорічну процедуру моніторингу прогресу докторанта на рівні факультету; процедури, пов'язані з продовженням терміну навчання, вибуттям з програми, перерви в навчанні; розвитку дослідницьких та інших компетентностей, механізми зворотнього зв'язку щодо забезпечення якості, оцінювання, процедури подачі скарг, заяв. Так, документи досліджених нами університетів мали назви: «Регламент щодо дослідницьких ступенів» (Code of Practice for Postgraduate Research Degrees) (Манчестерський університет), «Академічна цілісність та дослідження: Регламент і процедури» (Academic Integrity and Research: Code of Practice and Procedure) (Оксфордський університет), Положення Університету та Регламент щодо програм дослідницької підготовки (University Regulations and Code of Practice for Research Degree Programs) (Брістольський університет) та інші.

Більш детальну інформацію щодо структури докторської програми та особливостей навчання на ній, змісту і форм навчання і підтримки докторантів, організації супервізій, вимог до оцінювання прогресу, процедури захисту тощо, як

правило, подають в інституційних довідниках щодо докторських програм (Handbook for research degrees, PhD student handbook, Graduate studies handbook тощо), яким опікуються університети. Окрім зазначеного вище, кожен університет або його структурна одиниця (департамент, факультет, коледж чи школа) також може розробляти інші власні документи, в яких представлені основні підходи до діяльності докторських програм з конкретної спеціальності. Для цих документів використовують різні назви. Найбільш типовими у досліджених університетах є довідник (handbook), основні принципи (guidelines), положення/ правила (regulations), рекламний проспект (prospectus).

Так, в кількох досліджених нами університетах основна інформація щодо регулювання представлена в документі, який має назву «Довідник» (handbook). Наприклад, у Даремському університеті розроблено «Довідник щодо програми докторської підготовки» (Handbook for Doctoral Training Programme), що містить інформацію про структуру програми, перелік курсів, можливості запису на курси, викладацького та адміністративного персоналу, подана карта університетського містечка. Довідник складається з шести розділів, відповідно до шести компонентів структури докторської підготовки: підтримка дослідження, підтримка кар'єрного розвитку, підтримка викладання, інформаційна грамотність та компетентності володіння комп'ютером, можливості для розвитку. В кожному з розділів подано назви, зміст та розклад проведення різних аудиторних та онлайн тематичних лекційних та семінарських занять для докторантів, згідно з структурою докторської підготовки. До кожного із занять у довіднику представлена анотація, де окрім короткого змісту, в більшості випадків також зазначений відповідний перелік знань, компетентностей [98].

В Шефільдському університеті існує кілька внутрішніх документів, що описують структуру і зміст навчання на докторських програмах з соціальних наук, що включають спеціальності/ напрямки підготовки (pathways) «соціальна робота» та «соціальна політика». Так, довідник (handbook) Міждисциплінарного центру соціальних наук Шефільдського університету, що входить до консорціуму ВНЗ «Центр досконалості докторської підготовки із соціальних наук Білої Троянди», у першій частині містить мету та завдання докторської підготовки, інформацію щодо

існуючих напрямків докторської підготовки; короткі анотації до навчальних модулів докторської програми, перелік викладачів кожного з модулів із їх дослідницькими інтересами і спеціалізаціями; коди модулів та кількість кредитів за кожен з них. У другій частині більш детально описано навчальні модулі докторської підготовки, із зазначенням форми навчання, розкладу, знань, компетентностей, які докторант отримає внаслідок прослуховування модулю; структуру кожного модулю з переліком тем і викладачів, вимоги до оцінювання, кінцеве завдання для оцінювання, перелік рекомендованої літератури. Подано основну інформацію щодо політик і процедур для докторантів, а також корисні вебсайти та контактні дані. Вказано, що основними документами щодо політик і процедур для докторантів є довідник відповідного університетського департаменту та університетський регламент (code of practice) для докторських програм [220]. Останній є другим важливим документом для докторантів Шефільдського університету, який містить: типи наукових ступенів, які можна отримати в межах університету, інформацію щодо реєстрації та оплати, умов і термінів навчання й відрахування, основні складові програми розвитку докторантів, деталізовані обов'язки щодо супервізії для докторанта, супервізора та департаменту, прогрес у навчанні та як він вимірюється, можливості працевлаштування у департаменті, підготовка, подання та захист дисертаційної роботи, процедура подачі скарг, додаткова корисна інформація, послуги та можливості підтримки [221].

В цих документах описують організацію (щоденного) докторського навчання, а також політику та процедури – від реєстрації для вступу до випуску з програми, які допомагають докторантові зрозуміти увесь процес. Окрім того, університети на власних вебсторінках забезпечують повний пакет інформації щодо навчання на докторській програмі, програм курсів, включно із переліком знань та компетентностей, які студенти – докторанти отримають в процесі навчання на програмі, позааудиторними можливостями розвитку основних та універсальних компетентностей, необхідних для успішної професійної кар'єри, переліком презентацій до курсів тощо.

Особливості навчання на докторських програмах із соціальної роботи в структурі ЦДДП додатково висвітлюються як на вебсайтах національних

докторських програм (pathway) із соціальної роботи, так і в окремих довідниках (як, наприклад, «Докторське навчання у сфері соціальних наук» (Doctoral Training in the Social Sciences) в Оксфордському університеті).

Доцільно звернути увагу на те, що серед вчених та практиків постійно точиться дискусія щодо необхідності подальшої стандартизації освіти третього рівня. Частина британських науковців погоджується з необхідністю підвищення якості програм та їх звітності [139; 150], однак інші звертають увагу на ту обставину, що існування подібних стандартів призводить до посилення менеджеріалізму, нав'язування обмежуючих правил і вимог, зростання бюрократії тощо. Так, Д. Завіршек [249] зауважує, що подібні стандарти не визнають важливі якісні відмінності між різними типами докторських програм. Останнє є особливо важливим, коли йдеться про соціальну роботу. Так, на сьогодні у Великій Британії існує багато програм, що мають різні структури, зміст та назви. В дослідженні Дж. Скоурфілда, яке охоплювало 14 університетів Великої Британії, було встановлено, що немає єдиного узгодженого усіма університетами підходу щодо навчання докторантів із соціальної роботи [177].

Можливо, саме тому керівники докторських програм університетів Великої Британії не є членами професійної організації «Група із вдосконалення докторської освіти із соціальної роботи» (Group of Advancement of Doctoral Education in Social Work (GADE)), в яку входять керівники понад 80 університетських докторських програм із соціальної роботи з США, Канади, Ізраїлю. Ця організація розробила «Керівництво щодо забезпечення якості докторських програм із соціальної роботи» (Quality Guidelines for PhD Programs in Social Work) [165], на яке орієнтуються докторські програми з соціальної роботи.

Таким чином, аналіз практичної діяльності університетів Великої Британії свідчить про існування різноманітних підходів до забезпечення якості третього циклу вищої освіти з соціальної роботи. Окрім зовнішнього регулювання з боку Національного Агентства із забезпечення якості вищої освіти, Ради з питань економічних і соціальних досліджень, Ради з фінансування вищих навчальних закладів, Ради Сполученого Королівства Великої Британії з питань післядипломної освіти, суттєвий вплив мають також існуючі внутрішні процедури забезпечення

якості в рамках автономії вищих навчальних закладів. Внутрішні політики, процедури і практики, що регулюють забезпечення якості докторської освіти, описані у внутрішніх документах вищих навчальних закладів – регламентах (Codes of Practice), Положення про порядок здобуття докторського ступеню (Research Degree Regulations), а їх реалізація на практиці забезпечується Школами дослідницької підготовки/ Департаментами/ Докторськими школами, Радами з питань присудження наукових ступенів в структурі самих ВНЗ Великої Британії.

Щодо докторських програм із соціальної роботи, то їх діяльність регулюється як документами, що стосуються організації третього рівня вищої освіти на національному рівні, так, значною мірою, і тими, що розробляються самими університетами. Також важливу роль відіграють усталені традиції, притаманні кожному університету. З огляду на особливості розвитку освіти з соціальної роботи, до уваги слід брати і взаємозв'язки з іншими спеціальностями, зокрема, такими, як соціальний захист, соціальна політика та охорона здоров'я. Основними документами, що визначають та регулюють вимоги до якості найвищого рівня освіти є «Регламент забезпечення академічної якості і стандартів у вищій освіті», «Характеристики для докторського ступеню» та «Правила для кандидатів на здобуття наукових ступенів». Розробка останніх є пріоритетом кожного університету та включає опис практик та процедур навчання, підготовки докторського проекту, проведення дослідження, здійснення наукового керівництва (супервізії) та власне захисту.

2.4 Основні типи та характеристики докторських програм із соціальної роботи у Великій Британії

Залежно від окремої галузі науки, існуючих наукових традицій, історичного контексту розвитку вищої освіти в різних країнах, підходи до організації докторських програм відрізняються. Так, для країн Європи найбільш характерними є два основні підходи до організації докторських програм: 1) індивідуальні навчальні програми, які базуються на неформальному/формальному робочому альянсі між

науковим керівником та докторантом (модель учнівства), та не передбачають обов'язкового навчального компоненту; 2) структуровані навчальні програми в межах науково-дослідних груп або науково-дослідних післядипломних/ докторських шкіл, що складаються з двох етапів – навчання (обов'язкові та вибіркові курси, модулі) та проведення наукового дослідження [97, с.13]. Для забезпечення такої структури навчання, як правило, такі програми пропонуються університетами на базі окремих департаментів; кафедр; шкіл післядипломної освіти (graduate schools), або через пов'язані між собою департаменти, дослідницькі групи та інше дослідницьке середовище [97, с.14].

Щодо Великої Британії, то для її освітнього простору притаманний, в основному, другий підхід, причому його особливістю щодо організації докторських програм є те, що вони функціонують на базі ЦДДП та ПДДП, які активно створюються та розвиваються впродовж останніх кількох років. Це стосується і докторських програм із соціальної роботи.

Залежно від завдань, докторські програми у Великій Британії орієнтовані на підготовку з метою отримання: 1) спеціалізованих докторських ступенів з окремих дисциплін (subject specialist doctorates), серед яких виділяють спеціалізовані інтегровані докторські ступені з окремих дисциплін (integrated subject specialist doctorates); 2) докторських ступенів на основі публікацій (doctorates by publication); 3) професійних докторських ступенів та тих, які ґрунтуються на практиці (докторських ступенів для практиків) (professional and practice-based (or practitioner) doctorates) [95].

Щодо спеціалізованих докторських ступенів з окремих дисциплін (subject specialist doctorates), то найбільш поширеним у Великій Британії є науковий ступінь доктора філософії (Doctor of Philosophy (PhD або DPhil). Його отримання передбачає виконання низки загальних вимог, які стосуються реєстрації для навчання на формальній програмі вищого навчального закладу і проведення дослідження, оригінальність якого має бути визнана науковою спільнотою окремої дисципліни, до якої кандидат хоче бути прийнятим. Процес отримання таких докторських ступенів має низку особливостей. По-перше, основну частину програми складає супервізований дослідницький проект, що вимагає реєстрації кандидата у вищому

навчальному закладі, і від докторантів вимагають оригінального внеску в базу знань шляхом здійснення незалежного дослідницького проекту. Форма здійснення проекту залежить від галузі наукових знань (academic subject) та правил присвоєння наукового ступеню у конкретному закладі. По-друге, така програма структурована і включає навчання дослідницьким і загальним компетентностям, формування яких, разом із дослідницькими компетентностями з окремої спеціальності, оцінюється за допомогою моніторингу і оцінки через щорічні звіти щодо прогресу. Незалежно від існування формального моніторингу й оцінювання структурованих елементів, оцінювання сфокусоване на якості і оригінальності дисертації кандидата та її захисті на усному екзамені ('viva' або 'viva voce'). Усний екзаменаційний захист дисертації, як правило, відбувається за участі двох екзаменаторів – зовнішнього та внутрішнього. Останніми тенденціями стало запрошення наукового керівника (супервізора) на захист, та залучення ззовні керівника комісії [95, с.6]. У більшості досліджених нами університетів встановлено спеціалізовані докторські програми з соціальної роботи.

Щодо спеціалізованих інтегрованих докторських програми з окремих дисциплін (integrated subject specialist doctorates), зокрема і соціальної роботи, то вони також пропонуються кількома університетами. Особливістю таких програм є те, що тут існують можливості ширшого вибору навчальних модулів, тем для дослідження в межах галузі знань (field of study), також вони передбачають формальні лекції, дослідницькі семінари, воркшопи на магістерському чи докторському рівні протягом першого року навчання або й протягом двох років. Такі програми діють у кількох досліджених нами університетах.

Тривалість підготовки на таких інтегрованих докторських програмах, як правило, складає чотири роки, форма навчання – денна. Впровадження супервізованого дослідницького проекту в цьому випадку може розпочатися як з моменту реєстрації і тривати паралельно із структурованими навчальними складовими програми, або залежати від успішного завершення навчальних складових і здійснюватися після їх завершення. Зазвичай інтегровані PhD передбачають присудження магістерського ступеню на основі успішного завершення навчальної програми. У деяких випадках обов'язковим для докторантів

може бути оцінювання навчальних складових, але загальне оцінювання для присудження наукового ступеню, як в усіх спеціалізованих докторських програмах з окремих дисциплін, відбувається на основі представлення якісної наукової роботи та її усного захисту в присутності незалежних екзаменаторів [95, с.7].

Докторські програми вказаного типу – спеціалізовані інтегровані докторські ступені з окремих дисциплін (integrated subject specialist doctorates) – це так званий «новий напрям отримання наукового ступеню PhD» (New Route PhD), який з 2000 року активно підтримувався з ініціативи Ради Англії з питань фінансування вищої освіти (Higher Education Funding Council for England (HEFCE)). Останні тенденції в докторській освіті у Великій Британії свідчать про зменшення вживання цього терміну, а також про те, що ця модель отримання докторського ступеню існує в окремих університетах і стосується окремих дисциплін [95, с.7]

Також у Великій Британії існує практика отримання докторського ступеню за результатами публікацій (doctorates by publication), який присуджується на основі публічного захисту, – PhD by Publication, – або науковий ступінь доктора філософії, що присуджується за результатами публічного захисту опублікованої монографії, – PhD by Published Work. У різних закладах, які мають право присуджувати цей науковий ступінь, існують різні критерії для кандидатів, і, як правило, така практика не є дуже поширеною. Оцінювання на таких докторських програмах відбувається на основі матеріалів і коментарів, іноді додається резюме докторанта, а сам науковий ступінь присуджується за результатами усного захисту ('viva' або 'viva voce') наукової роботи (thesis) та/або портфолію. Присудження таких ступенів може відбуватися на основі ретроспективних публікацій, опублікованих до реєстрації кандидата, або на основі паралельних/передбачуваних публікацій, опублікованих в межах періоду реєстрації. Особливістю наукового ступеню PhD на основі ретроспективних публікацій є те, що його присуджують за результатами публічного захисту дисертації (thesis), яка складається з низки рецензованих наукових доповідей, книг, цитованих робіт або інших матеріалів, розміщених для публічного доступу у вигляді статей, надрукованих, прийнятих до друку, у супроводі наукової доповіді, що описує зв'язок між надрукованими статтями і описує їх узгодженість та

значення. Як правило, кандидати можуть не потребувати попередньої реєстрації або проходження програми навчання; а в деяких випадках цей період значно коротший. Кандидатами можуть бути випускники або викладачі закладу, який відповідає за присудження ступеню, або партнерського закладу [95, с.7].

Особливістю присудження наукового ступеню на основі паралельних/передбачуваних публікацій, опублікованих в межах періоду реєстрації, є те, що кандидат має продемонструвати оригінальний внесок у базу знань на основі презентації і захисту портфолію взаємопов'язаних опублікованих дослідницьких документів (статей, розділів, монографій, книг, технічних звітів, наукових видань тексту, або інших артефактів), що супроводжуються логічно викладеним супровідним науковим текстом [95, с.7].

Присвоєння докторського ступеню на основі публікацій пропонують університети Ворвік, Англія Раскін та Шефїлд Халем, і, як правило, це стосується викладачів і персоналу університетів, іноді також їх партнерських освітніх і наукових установ. Так, згідно з вимогами Університету Ворвік, претендувати на отримання цього ступеню можуть викладачі університету, працівники бібліотеки чи інших підрозділів; випускники цього університету. Попередньо вони мають подати апікаційну форму до університету, яка розглядається головою вченої ради та керівниками департаментів або шкіл і керівником Комітету з питань дослідницької підготовки відповідного факультету. Після цього кандидат має пройти офіційну реєстрацію в університеті, а керівник відповідного Департаменту чи Школи призначає академічного радника для надання підтримки кандидатові у презентації друкованих праць [170]. В Університеті Шефїлд Халем, на додаток до вищевказаних категорій апікантів, претендувати на отримання такого наукового ступеню також можуть науковці й дослідники з партнерських організацій університету, які брали участь у спільних з його підрозділами дослідженнях [185].

Щодо програм підготовки професійного доктора (ProfDoc), то його, як правило, обирають фахівці з досвідом, для просування власного кар'єрного розвитку, а їх практичний досвід, набутий протягом певного періоду часу, стає основою для формування теоретичної складової їх дослідницького проекту. Професійні та

базовані на практиці докторські програми вирізняє те, що зазвичай вони містять навчальні компоненти, включно з лекціями і семінарами, але науковий ступінь присуджується за результатами супервізованого дослідницького проекту, проектів або портфолію. Дослідницькі проекти переважно стосуються професійної та/або практичної діяльності кандидата, а кінцеві результати навчання містять матеріали з практики (як, наприклад, результати клінічних досліджень чи іншої роботи з клієнтами), які згодом в науковій роботі надаються у супроводі теоретичної частини. Результати цих досліджень, як правило, безпосередньо впливають на організаційні зміни та зміни у сфері політики. Оцінювання на таких докторських програмах відбувається на основі подання наукової дисертації або портфолію, та, в більшості випадків, – з індивідуальним усним захистом («viva» чи «viva voce»). Одним з критеріїв оцінювання може бути рівень розуміння кандидатом сучасних методів досліджень і те, як вони інформують професійну практику. Наукові ступені, які присуджуються в таких випадках, можуть мати назви ProfDoc, DProf, Doctor of [аббревіатура спеціальності] [95, с.8-9, 20-21].

Професійні докторські ступені та ті, які ґрунтуються на практиці (або докторські ступені для практиків) (professional and practice-based (or practitioner) doctorates) складають істотну частину наукових ступенів в сучасній Великій Британії. У половині досліджених університетів було виявлено такий тип програм підготовки з соціальної роботи. Зокрема, така програма підготовки професійного доктора в Університеті Англія Раскін складається з двох етапів. Перший етап полягає у проведенні семінарів з методології та дизайну досліджень, і завершується підготовкою наукових робіт об'ємом 21 000 слів. Цей етап спрямований на розвиток розуміння дизайну дослідження, з тим, щоб докторант перейшов до другого етапу з деталізованим планом дослідження, який є досяжним, реалістичним і матиме вплив на практичну діяльність докторанта. Другий етап полягає у проведенні оригінального дослідження, яке завершується написанням дисертаційної роботи [161]. А програми підготовки професійного доктора з соціальної роботи (Doctor of Social Work (DSW)) та з соціальної і державної політики (Doctor of Social and Public Policy (SPPD)) у Кардіфському університеті складаються з двох основних

компонентів: 1) завершення шести модулів (впродовж кількох днів), із виконанням письмових завдань об'ємом 4 000 слів до кожного модулю, або схожим завданням; 2) написання дисертаційної роботи на будь-яку затверджену тему, обсягом від 35 тис. до 50 тис. слів, яка супервізується академічним персоналом [91].

Варто відзначити, що внаслідок приєднання Великої Британії до Болонського процесу в докторській освіті у цій країні, як і в усій Європі, спостерігаються нові тенденції та організаційні зміни, які стосуються і навчання на докторських програмах. Протягом кількох останніх років такі зміни в докторській освіті викликали потребу включити докторські програми на інституційному рівні через: 1) створення відповідних структур, – таких, як докторські/дослідницькі школи або школи дослідницької підготовки, з метою створення динамічного дослідницького середовища і надійних стандартів якості супервізії і підтримки; 2) запровадження більшої кількості навчальних курсів та навчальних елементів для розширення перспектив і компетентностей докторантів, разом із формуванням універсальних компетентностей, у деяких випадках з кредитними вимірами, із збереженням визначальної ролі ментора [202, с. 43].

Це зумовило необхідність додаткової підтримки докторської підготовки на структурному рівні, як в межах університетів так і поза ними. Наразі управління такими програмами у ВНЗ Великої Британії та їх особливості значною мірою пов'язані з існуючими структурами, які забезпечують розвиток дослідницьких, особистісних і професійних компетентностей для всіх вищевказаних форм докторської підготовки. Важливою характеристикою цих структур є те, що навчання дослідницьким методам, властивим окремій спеціальності, відбувається на рівні департаментів чи факультетів. Професійні компетентності, як правило, формуються через залучення до професійного середовища за допомогою окремих структур. Такими структурами є післядипломні школи (graduate schools), докторантські коледжі (doctoral college), ПДДП (Doctoral Training Partnerships), ЦДДП (Centres for Doctoral Training) та інші структури [95, с.13].

У всіх досліджених університетах основна підтримка докторської підготовки та самих докторантів із соціальної роботи забезпечується на рівні спеціалізованих

департаментів і факультетів. В більшості університетів було виявлено фахові і міждисциплінарні дослідницькі центри у складі університету, до діяльності яких активно залучені викладачі факультетів і департаментів із соціальної роботи і соціальної політики. Через стажування та/або роботу у спеціалізованих науково-дослідних центрах, участь у діяльності наукових груп на базі університету забезпечується залучення докторантів до академічного наукового середовища, а участь департаментів, факультетів, кафедр, шкіл соціальної роботи у докторській підготовці, в свою чергу, забезпечує дотримання якості стандартів супервізії й індивідуальної підтримки, а також теоретичну складову навчальної програми для докторантів із соціальної роботи у всіх формах докторських програм.

Так, в Оксфордському Університеті організаційну підтримку академічного навчання на докторських програмах із соціальної політики та соціальних втручань забезпечує Департамент соціальної політики і соціальних втручань, а можливості для проведення досліджень для докторантів забезпечуються фаховими дослідницькими центрами – такими, як Оксфордський Інститут соціальної політики (Oxford Institute of Social Policy), Оксфордський центр досліджень населення (Oxford Centre for Population Research), Центр доказових втручань (Centre for Evidence-Based Intervention), та міждисциплінарним центром (спільним з Департаментом охорони здоров'я) – Оксфордським Центром міждисциплінарних досліджень з проблем СНІДу (The Centre for AIDS Interdisciplinary Research at Oxford) [232]. А в Брістольському університеті Школа політичних досліджень Факультету соціальних наук і права, на базі якої організовано основне навчання на докторській програмі з соціальної роботи, пропонує докторантам проходження практики і проведення досліджень у шести дослідницьких центрах Школи: Центр політики у сфері сім'ї та добробуту дитини, Центр досліджень гендерних питань і насильства, Центр досліджень у сфері охорони здоров'я і соціального догляду, Центр досліджень проблем бідності і соціальної справедливості, Центр урбаністичних досліджень, Центр імені Нори Фрай (міжнародний центр із спеціалізацією у дослідженнях з проблем інвалідності дітей і дорослих) [230].

Додаткову підтримку докторської підготовки забезпечують відповідні структури, які знаходяться в підпорядкуванні університету та/або в підпорядкуванні Ради з питань економічних і соціальних досліджень. В досліджених університетах діють такі структури підтримки докторської підготовки з соціальної роботи, як післядипломні школи (graduate schools, graduate research school), післядипломні коледжі (graduate college), докторські школи (Doctoral School), докторські коледжі (Doctoral College), докторська академія (Doctoral Academy, PhD Academy), ЦДДП (Doctoral Training Centres). Причому в переважній більшості університетів функціонують післядипломні школи (graduate schools, graduate research school), які забезпечують структуру для докторських програм, створюють можливості для більш послідовного навчання дослідницьким компетентностям та надають підтримку докторантам у забезпеченні навчання особистісним, професійним компетентностям і компетентностям розвитку кар'єри. Це пов'язано з тим, що у Великій Британії розвиток післядипломних шкіл відбувався у відповідь на скарги щодо якості дослідницької підготовки і недостатнього забезпечення якості навчання на таких програмах, особливо з огляду на рейтинг успішності завершення докторантами процедур написання і захисту наукових робіт. Таким чином, післядипломні школи стали домінуючою моделлю забезпечення дослідницької підготовки, однак у різних університетах їх ресурси та обов'язки відрізняються.

Післядипломні школи є в структурі шести досліджених університетів, а післядипломний коледж (Graduate College) – лише в Кардіфському університеті. Ці структури як правило, відповідальні за навчальні програми для докторантів, їх наукову діяльність, забезпечують навчання студентів відповідним компетентностям та їх розвиток, моніторингу прогресу і процеси забезпечення якості, підтримку студентів, адміністративну підтримку навчання, ведення електронних записів.

Докторські академії мають Шефільдський університет (Doctoral Academy) та Лондонська школа економіки і політичних наук (PhD Academy), а докторський коледж (Doctoral College) – Брістольський університет. Ці університетські структури здійснюють центральне управління докторською підготовкою, забезпечують підтримку і навчання докторантів з різних факультетів, проведення

загальноуніверситетських заходів для докторантів. При цьому, ці структури можуть визначати основні напрямки своєї діяльності дещо по-різному. Так, діяльність Докторського коледжу Брістольського університету спрямована на підтримку особистого і професійного розвитку докторантів, забезпечення їх відповідною інформацією і ресурсами. В той час як спеціалізоване навчання здійснюється на базі факультету соціальних наук і права, Докторський коледж опікується університетською програмою особистісного і професійного розвитку для докторантів (включно з відповідними воркшопами, семінарами на різні теми – від «Планування і управління процесом написання дисертаційного дослідження» до «Розробки стратегії для засобів соціальних медіа») [80]. А Докторська академія Шефільдського університету забезпечує мережеву співпрацю докторантів (включно із соціальної роботи), відповідає за організацію додаткових можливостей для їх професійного й особистісного розвитку, створення спільноти докторантів (семінари з методів досліджень, організація заходів для неофіційного спілкування докторантів тощо).

У всіх досліджених університетах докторанти з соціальної роботи закріплені за спеціалізованим Департаментом/кафедрою соціальної роботи та/або соціальної політики і є частиною Докторської школи/академії, які забезпечують можливості для навчання докторанта (на курсах, які викладаються) і проведення дослідження, відповідну супервізію і підтримку. Також вони пропонують докторантам на третьому році навчання можливість викладання на бакалаврських програмах ВНЗ з соціальної роботи й соціальної політики. За Департаментами/кафедрами закріплені обов'язки організаційної підтримки й супроводу впродовж всього процесу навчання.

Можливості супервізійної підтримки і надання бази для проведення дисертаційних досліджень, навчання дослідницьким компетентностям, додатково забезпечуються фаховими та міждисциплінарними дослідницькими центрами, які існують на базі ВНЗ та ЦДДП. Такі ЦДДП наявні у всіх досліджених університетах, окрім Університету Англія Раскін. Вони створюються на базі окремого університету або консорціуму університетів, та підтримуються структурними підрозділами університету – Школами післядипломного навчання (Graduate/Postgraduate Schools),

докторськими школами (Doctoral Schools) й іншими структурами, а також Департаментами і кафедрами соціальної роботи й соціальної політики.

ЦДДП, що акредитуються й підтримуються на національному рівні Радою з питань економічних і соціальних досліджень, можуть існувати на базі одного ВНЗ або консорціуму з кількох ВНЗ Великої Британії, та забезпечують національні програми докторського навчання. Такі Центри, за фінансової підтримки Ради, забезпечують навчання докторантів у наукових спільнотах через структуровану програму розвитку, що включає навчання універсальним компетентностям та пропонує широкі можливості для міждисциплінарної співпраці. Менеджмент національних докторських програм з соціальної роботи (social work pathway) здійснюється безпосередньо керівниками напрямку (social work/ social policy pathway convenors), які призначаються з числа працівників ВНЗ, що мають звання професора та відповідний досвід проведення досліджень. Особливістю докторської підготовки в рамках ЦДДП є те, що, окрім структурованої програми вивчення курсів і навчання основним і суміжним компетентностям, які забезпечуються на рівні факультетів і департаментів в структурі післядипломних та докторських шкіл, докторантам створюються додаткові можливості для поглибленого вивчення методів досліджень й проведення самих досліджень на базі спеціалізованих дослідницьких центрів з соціальних наук та міждисциплінарних дослідницьких центрів.

Так, Ноттінгемський ЦДДП на додаток до існуючого на базі університету навчання дослідницьким методам, пропонує більш поглиблене навчання проведенню досліджень в рамках докторських програм Центру, з фокусом на міждисциплінарних аспектах соціальної роботи [218]. А особливістю ЦДДП Сасекського Університету є те, що національні програми докторського навчання з різних спеціальностей (включно з соціальною роботою), функціонують на базі Докторської школи Сасекського Університету і використовують її ресурси [237].

ЦДДП з соціальних наук, створений на базі Лондонської школи економіки і політичних наук, пропонує також фінансування поглибленого навчання із соціальної роботи, включно з можливостями навчання в інших центрах, забезпечує можливості стажування, проходження практики, довготривалої співпраці з державними,

громадськими, неурядовими організаціями з метою збору даних та розвитку самих організацій; закордонні візити до партнерських навчальних закладів з інших країн; можливості для розвитку кар'єри та інших компетентностей [210].

В Сасекському Університеті адміністрування і контроль за докторською програмою з соціальної роботи і соціального догляду децентралізований та здійснюється на рівні Департаменту соціальної роботи і соціального догляду, Школи/кафедри освіти та соціальної роботи, Докторської школи та ЦДДП. Зокрема, після офіційного зарахування докторант з соціальної роботи прикріплюється до окремої кафедри (школи) – Школи освіти та соціальної роботи, яка забезпечує академічний розвиток у дослідженні та викладанні, міждисциплінарні підходи до навчання. Кафедра входить до складу Департаменту соціальної роботи і соціального догляду, у межах повноважень якого знаходиться регулювання викладання, навчання і досліджень. В свою чергу, дослідницькими базами для докторантів Сасекського Університету для проведення досліджень є створений на базі Департаменту Центр інновацій і досліджень у сфері соціальної роботи, а також міждисциплінарні Центр інновацій і досліджень з питань дітей і молоді, Центр інновацій і досліджень з питань добробуту дорослих. Окрім того, Департамент також пропонує докторантам дослідницьку базу Центру досліджень і практики у сфері усиновлення ім. Ендрю та Вірджинії Руд на базі Департаменту психології, з яким співпрацює. Окрім підтримки з боку Школи/кафедри, за якою закріплений студент, після зарахування на докторську програму він автоматично входить у спільноту університетської Докторської школи, яка функціонує поряд із іншими департаментами та створює умови для інтеграції докторанта у ширше коло університетської дослідницької спільноти [157].

В Університеті Ворвік докторською програмою (PhD) з соціальної політики опікується Департамент соціології, а докторською програмою з соціальної роботи та докторською програмою з соціальної роботи і соціальної політики – Факультет соціальних наук, зокрема, Центр навчання впродовж життя, що існує на його базі. Докторанти докторської програми із соціальної політики мають можливість також здійснювати дисертаційні дослідження на базі Центру з питань прав, рівності та

різноманітності, Центру дослідження проблем жінок та гендерних питань, Центру соціальних теорій [245; 246].

У Ворвікському університеті існує також можливість вступу на національну докторську програму (PhD) за напрямком «Соціальна політика» (social policy pathway), якою опікується ЦДДП на базі цього ВНЗ та Мідландська післядипломна школа, яка є спільним об'єднанням між цим Центром, ЦДДП Університету Ноттінгем та ЦДДП Університету Бірмінгем. Така співпраця дозволяє об'єднати ресурси докторських програм та забезпечити навчальні потреби докторантів [242].

Таким чином, підготовка докторантів із соціальної роботи здійснюється на докторських програмах, створених на базі університету, який повністю або частково (з отриманням державного фінансування) забезпечує її фінансову, академічну й організаційну підтримку, а також на основі національних докторських програм (social work pathway). Останні функціонують на базі ЦДДП, їх організаційну і академічну підтримку забезпечує університет або консорціум університетів, а основну фінансову підтримку, на додаток до університетської, надає Рада з питань економічних і соціальних досліджень, для виплати стипендій, оплати навчання, проведення досліджень докторантів, підвищення кваліфікації викладачів, поглиблене навчання докторантів методам досліджень із соціальної роботи, розвиток їх мережевої співпраці.

Разом з тим, доцільно зазначити, що підготовка як в межах докторських програм, створених на базі університету, так і на базі ЦДДП, має низку спільних характерних ознак. Так, основний їх фокус стосується *залучення докторанта до наукової спільноти*: обравши тему докторського дослідження, докторант автоматично стає членом академічного наукового середовища та отримує можливість розвитку дослідницьких компетентностей на практиці. Таке залучення відбувається, як правило, через стажування/роботу у спеціалізованих науково-дослідних центрах, участь у діяльності наукових груп на базі університету, в спільних дослідницьких проектах тощо. Фахові науково-дослідницькі центри займають особливе місце в підготовці докторантів із соціальної роботи, оскільки забезпечують місце для

проведення досліджень, проходження дослідницької практики аспірантів, їх працевлаштування на період навчання та після його завершення.

У всіх університетах, що вивчалися, ЦДДП функціонували у співпраці з фаховими і міждисциплінарними дослідницькими центрами. Типовим є приклад Йоркського університету, у якому докторанти після вступу на програму з соціальної політики й соціальної роботи стають дослідниками у Центрі досліджень із соціальних наук (Research Centre for Social Sciences), створеного на базі цього ВНЗ [238]. На базі Центру проводяться різноманітні заходи і навчання для докторантів з соціальних наук, що забезпечує міждисциплінарність навчання, а також щотижня докторанти мають можливість зібратися у Центрі вранці за кавою для обговорення та отримання підтримки. Водночас, на базі цього ж Центру функціонує й ЦДДП Білої Троянди Ради з питань економічних і соціальних досліджень (the ESRC White Rose Doctoral Training Centre) [224]. Це забезпечує високоякісну супервізію, якісне навчання та наукове середовище для докторантів. Додатково створюються можливості для їх участі у національних і міжнародних мережах, які складаються з науковців, представників різних сфер, дотичних до дослідницьких інтересів докторантів, тих, хто формує політику, впливає на громадську думку.

Також програми докторської підготовки з соціальної роботи передбачають *наявність різних структур підтримки*: департаментів, факультетів, шкіл соціальної роботи, шкіл післядипломного навчання (Graduate Schools), докторських шкіл (Doctoral Schools) та інших. Основною їх характеристикою є міждисциплінарність, акцент на формуванні дослідницьких та універсальних компетентностей, пов'язаних із розвитком кар'єри та працевлаштуванням, забезпечення національної та міжнародної співпраці у навчанні докторантів. На практиці у структурованій докторській програмі з соціальної роботи, окрім вузькоспеціалізованих курсів, передбачено міждисциплінарні - для глибшого розуміння контексту дослідження. Міждисциплінарність є характерною особливістю й програм підготовки для здобуття ступеню професійного доктора із соціальної роботи. Так, Кардіфський Університет пропонує таку систему міжпрофесійного навчання, яка інтегрує академічні і

професійні знання у новий спосіб, і дозволяє студентам аналізувати та давати зворотній зв'язок щодо того, що є спільним, а що відмінним у їх фахових традиціях.

Важливим є і забезпечення *гнучкості* у навчанні докторантів із соціальної роботи, яка підтримується завдяки автономії ВНЗ, рекомендаційному характеру регулюючих документів Ради з питань економічних і соціальних досліджень та виділеним нею фінансуванням для докторських програм різного типу. Окрім того, додатковий вплив на гнучкість у структурі навчання має децентралізоване фінансування стипендій докторантів, широку низку заходів, рекомендованих вищевказаною Радою, індивідуальний підхід при плануванні змісту навчання, акцент на досягненні результатів навчання.

На основі досліджених нами університетів можна стверджувати, що основним підходом до організації докторської підготовки з соціальної роботи у Великій Британії є підхід структурованих програм з акцентом на індивідуальній підтримці докторанта через супервізію, індивідуальну оцінку потреб і індивідуалізовану програму навчання. Це пояснюється, в першу чергу, орієнтацією на ринок праці, вироблення універсальних компетентностей, прикладний підхід до навчання і професійної практики, що зумовлює необхідність структурованого навчання. По-друге, неабияку роль відіграє й пріоритизація соціальної роботи як наукової спеціальності Радою з питань економічних і соціальних досліджень, яка забезпечує фінансову підтримку ЦДДП, на базі яких діють структуровані програми.

Нами встановлено низку інших особливостей докторських програм із соціальної роботи у досліджених університетах, які стосуються фінансування навчання, назв програм та наукових ступенів, що присуджуються, вступу та зарахування на докторські програми з соціальної роботи, тривалості підготовки, типів програм і підтримки докторантів із соціальної роботи, організації супервізій, оцінювання прогресу, процедури захисту.

Що стосується фінансування навчання на спеціалізованих докторських програмах із соціальної роботи, то стипендії для навчання на таких програмах виділяються з бюджету самих університетів, а також Радою з питань економічних та соціальних досліджень для певної кількості докторантів щорічно. На отримання

стипендій Ради можуть подаватися докторанти, які навчаються на програмах (pathways) із соціальної роботи ЦДДП [106, с. 13]. Фінансова підтримка таких докторантів здійснюється на основі чітких процедур, описаних у Довіднику щодо фінансування аспірантів для акредитованих ЦДДП Ради з питань економічних і соціальних досліджень (ESRC Postgraduate Funding Guide. Guidance for Accredited Doctoral Training Centres) [106]. Особливістю є виділення двох видів фінансової підтримки аспірантів: повної, яка включає оплату навчання на докторській програмі та стипендію, і неповної (включає оплату лише навчання, без надання стипендії). Додатково, за потреби, також існує можливість фінансування закордонних інституційних візитів і стажувань. Докторанти докторських програм із соціальної роботи також можуть подаватися й отримувати таку фінансову підтримку, оскільки соціальна робота та соціальна політика вказана в переліку спеціальностей докторських програм акредитованих ЦДДП Ради з питань економічних і соціальних досліджень у вищевказаному Довіднику щодо фінансування. Узгоджена на національному рівні стипендія для докторантів, які підтримуються Радою, на 2014/2015 рік становила 3 996 фунтів стерлінгів [89]. Однак, особливістю фінансування Радою з питань економічних та соціальних досліджень є те, що докторант із соціальної роботи може претендувати на отримання стипендії від неї лише в тому випадку, якщо він навчається на акредитованій Радою національній програмі (pathway) в структурі акредитованого нею ЦДДП. За допомогою особливої політики санкцій Рада забезпечує вчасне завершення та захист докторантом дисертаційної роботи. Так, акредитовані Радою ВНЗ зобов'язані брати участь у щорічному дослідженні Ради щодо завершення дисертаційних робіт (PhD Submission Rate Survey), яке проводиться щорічно та охоплює кілька когорт аспірантів – ті, які мають завершити написання роботи впродовж цього року та ті, як мали завершити впродовж попередніх двох років. За результатами цього дослідження підраховується відсоток докторантів, які завершили написання роботи впродовж визначених для навчання термінів, - чотирьох років (для тих, хто навчається на стаціонарній програмі) та семи років (для тих, хто навчається на заочній програмі). Успішним для ВНЗ є показник 60% за рік, а ті ВНЗ, чий показник нижче, втрачають право

отримувати фінансування нових стипендій для докторантів протягом 2 років. За зведеними даними Ради, така політика санкцій призвела до різкого збільшення показника подання дисертаційних робіт до захисту – з менш, ніж 30% на початку 1980-х років, до сучасного рівня 79% [113]. З 2010 року діє 21 національна мережа ЦДДП, що існують на базі окремих ВНЗ або консорціумів ВНЗ, через які щорічно надаються 600 стипендій загалом всім докторантам із соціальних наук [114].

Докторанти спеціалізованих докторських ступенів можуть додатково отримувати стипендію з інших джерел (національних та міжнародних фондів, організацій – працедавців, грантодавців тощо). Існують можливості для спільних стипендій докторантам, що виділяються університетом/ Радою з питань економічних і соціальних досліджень спільно з іншими Радами або державними, громадськими, бізнес організаціями. Кожен, хто вступає на докторську програму з соціальної роботи, може подаватися на всі зазначені види стипендій, інформація про які є у відкритому доступі (на сайті ВНЗ та на сайті ЦДДП чи ПДДП). Стипендії для докторантів можуть бути повними (за рахунок Ради, університетів, інших організацій), або частковими, коли Радою чи університетом виділяється лише половина, а іншу половину співфінансують інші організації.

Прикладом такого комплексного підходу до фінансування навчання може бути Університет Ворвік, де докторантам із соціальної роботи пропонують гранти на оплату навчання з різних джерел: 1) університетські стипендії для докторантів з Великої Британії (тривалістю від 3 років – для студентів, які мають диплом магістра, або пройшли відповідне навчання дослідницьким компетентностям – до 4 років) та для іноземних студентів, 2) фінансову підтримку від ЦДДП Ради з питань соціальних та економічних досліджень, включно з можливістю отримати фінансування для проведення дослідження за кордоном (якщо воно є частиною дисертаційної роботи), 3) отримання консультацій Школи дослідницької підготовки (післядипломного навчання) та міжнародного відділу щодо додаткових можливостей отримання стипендій та фінансової допомоги на оплату навчання [244].

Однак фінансування навчання на програмах підготовки професійного доктора з соціальної роботи здійснюється самими докторантами. Рада з питань економічних і

соціальних досліджень протягом останніх кількох років не надає фінансову підтримку таким програмам, що пов'язано зі зміною стратегії дослідницької підготовки загалом, акцентом на збільшенні теоретичної складової у підготовці докторантів.

Назва програми та наукового ступеню, що присуджується

Назви проаналізованих докторських програм відповідають науковим ступеням, які присуджуються за результатами виконання всіх вимог навчання на докторській програмі. У чотирнадцяти проаналізованих ВНЗ, які увійшли до вибірки, функціонують 27 докторських програм з соціальної роботи і соціальної політики, які мають різні назви залежно від типу докторських програм та Департаменту/Школи, на базі, на якій здійснюється навчання. Назви наукових ступенів із соціальної роботи, що присуджуються на докторських програмах у досліджених університетах, подано у таблиці 2.4.1 (Додаток Б). Переважна більшість (22 з 27) докторських програм із соціальної роботи досліджених університетів стосуються програм підготовки доктора філософії із соціальної роботи, а п'ять з 27 – програм підготовки професійного доктора соціальної роботи. Також у трьох університетах – Університетах м. Ворвік, Англія Раскін, Шефїлд Халем – докторські ступені можливо отримати на основі публікацій, однак чіткої спеціалізації не було вказано, тому до таблиці вони не були включені.

Вступ та зарахування на докторські програми з соціальної роботи

Для докторських програм у ВНЗ Великої Британії не існує затверджених національних вимог до вступу на програму, і кожен ВНЗ в рамках власної автономії пропонує свій перелік вимог для вступників.

Зазвичай вимогою до вступників на докторські програми з соціальної роботи є наявність магістерського ступеню - з соціальної роботи, соціальної політики, з методів соціальних досліджень або іншої відповідної дисципліни, яка містить значний компонент навчання дослідженням. Причому вказується необхідність захищеної дипломної роботи, оціненою на високий бал (В+ або еквівалент). Це

підтверджується поданням копій дипломів бакалавра та магістра (у випадку, якщо обирається програма 3+1, чи 3+2, яка передбачає навчання на магістерській програмі в структурі навчання на докторській). У всіх досліджених ВНЗ обов'язковою є дослідницька пропозиція, яка подається разом із необхідними документами.

Обов'язковою вимогою є дослідницька пропозиція апліканта, вимоги до структури і змісту якої схожі у всіх досліджених університетах та описані на вебсайтах докторських програм. Також від аплікантів на докторську програму можуть вимагати їх резюме, мотиваційний лист (personal statement), іноді, як альтернативу дослідницькій пропозиції, – опис сфери наукових інтересів. Деякі навчальні заклади вимагають щонайменше два рекомендаційні листи. Спільною вимогою для всіх іноземних вступників є наявність сертифікату, що підтверджує знання англійської мови (IELTS (середній бал 7), TOEFL (не менше 600 балів)).

Для програм підготовки професійного доктора, на відміну від традиційних докторських програм з соціальної роботи, існують певні особливості щодо умов вступу, які полягають в тому, що більша частина навчання на таких програмах, як і сама дисертаційна робота, пов'язана з наданням підтримки у розвитку професійної сфери діяльності докторантів. Зокрема, процес навчання на курсах, які викладають, та відповідні письмові завдання спрямовані на підтримку прикладного професійного розвитку, тому важливо, щоб докторанти мали доступ до професійних організацій, які працюють у соціальній сфері. Через це у частині таких програм окремо прописують цю вимогу до аплікантів (як, наприклад, у Кардіфському університеті). Обов'язковою вимогою до вступу на програму підготовки для здобуття ступеню професійного доктора з соціальної роботи є наявність досвіду професійної діяльності у сфері соціальної роботи, соціальної політики, а також наявність бакалаврського й магістерського ступенів.

У більшості досліджених університетів для вступників на традиційні докторські програми з соціальної роботи однакові умови і процедура зарахування. Типовим є приклад Університету Ворвік, де діє наступна процедура зарахування на докторську програму із соціальної роботи і соціальної політики: спочатку кандидатів в докторанти пропонують визначитися з темою чи сферою дослідження, після цього

зв'язатися із кафедрою/департаментом університету, діяльність яких найближче пов'язана до теми майбутнього докторанта, та зустрітися з потенційним супервізором наукової роботи. У випадку, якщо студент не може знайти супервізора відповідно до теми роботи, йому пропонують надіслати короткий перелік власних дослідницьких інтересів адміністраторові обраного ним департаменту, який надішле цей лист найбільш відповідному викладачеві. Після цього аплікант розробляє і подає дослідницьку пропозицію, що включає обрану сферу дослідження, основні дослідницькі питання, можливі дослідницькі методології, підхід, який пропонується до застосування, та часові рамки виконання дослідження і написання наукової роботи впродовж зазначеного терміну. Окрім того, аплікант подає аплікаційну форму, дві академічні рекомендації, документи про освіту [246].

А в Університеті Шефільд Халем вступ і зарахування на докторську програму з соціальних наук (PhD in Social Sciences) проводиться у два етапи. Перший етап передбачає коротку презентацію (10-15 хвилин), та інтерв'ю, яке відбувається за участі керівника післядипломних дослідницьких програм (the Head of Postgraduate Research) і ймовірного керівника докторського дослідження (Director of Studies). Після успішного проходження інтерв'ю, студент зараховується на навчання. Згодом протягом трьох місяців докторант має підготувати і подати на реєстрацію аплікаційну форму. Процес реєстрації передбачає затвердження дослідницького проекту Підкомітетом з питань наукових ступенів Університету (the Research Degrees Sub-Committee) [159].

Що стосується програм підготовки професійного доктора з соціальної роботи, то тут обов'язковою є наявність практичного досвіду зі спеціальності та проведення співбесіди з аплікантами. Так, програма Кардіфського університету передбачає, що для вступу кандидати мають мати магістерський ступінь та відповідний професійний досвід (мінімум два роки) у соціальній сфері. Усі потенційні докторанти проходять інтерв'ю щодо відповідності обраної ними програми до етапу їх професійного розвитку. В основі прийняття рішень знаходиться політика університету щодо рівних можливостей. Окрім того, разом із заповненою аплікаційною формою, обов'язковим є подання дослідницької пропозиції, що має містити наступне: назву пропонованого

дослідження, його завдання, перелік дослідницьких питань, короткий огляд досліджень, які вже проводилися у цій сфері, короткий опис пропонованого дизайну, включно з інформацією про дослідження, описом вибірки і методів збору інформації; орієнтовну бібліографію; дослідницьку, практичну і політичну значущість дослідження. Обсяг дослідницької пропозиції - від 500 до 1500 слів.

Тривалість навчання

Завдяки автономії, в університетах Великої Британії існує можливість відповідної інтеграції навчання для докторантів денної та заочної форми навчання. Переважна більшість ВНЗ пропонують і денну, і заочну форму навчання на докторських програмах. Що стосується програм підготовки професійного доктора соціальної роботи, то їх особливість полягає в тому, що навчання тут можливе лише у заочному форматі у зв'язку з прикладним фокусом спрямованості цієї програми.

Тривалість навчання на докторських програмах з соціальної роботи залежить від обраної форми докторської програми. У спеціалізованих докторських програмах з соціальної роботи переважають дві форми навчання – денна та заочна. Тривалість навчання на денній формі – три-чотири роки, на заочній формі навчання – до семи років, а в одному з університетів – Сасекському – навіть до восьми років.

Що стосується програм підготовки професійного доктора, то їх тривалість варіюється від 5 до 7 років, а форма навчання – заочна, що може бути пов'язане з темпом навчання, обраним докторантом, та виконанням ним необхідних вимог, встановлених університетом. Так, тривалість навчання на програмі підготовки професійного доктора з соціальної роботи і соціальної політики Кардіфського університету – від 5 до 7 років, на програмі підготовки професійного доктора охорони здоров'я і соціального догляду Університету Англія Раскін – 6 років.

Також тривалість навчання може відрізнятися залежно від пропонованої структури програми та особливостей індивідуальної програми розвитку окремого студента. Так, традиційно існують такі програми денної форми навчання: програма +3, програма 1+3, програма 2+2, програма +4, програма 2+3. Програма +3 (3 роки) передбачає, що більшість основних вимог до навчання, визначених Радою, було

виконано, основний акцент у навчанні на докторській програмі – переважно на більш поглибленому навчанні. Програма 1+3 (4 роки) передбачає підтримку інтегрованого навчання на магістерській програмі, яка допоможе забезпечити основну частину вимог до навчання. Програма 2+2 (4 роки) – навчання на поглибленій магістерській програмі, після якої відбувається скорочене навчання на докторській (PhD) програмі. Навчання на докторській програмі +4 (4 роки) передбачає, що основні вимоги до навчання й поглиблене вивчення предмету будуть виконані впродовж цього часу. А розширена програма навчання 2+3 (5 років) може бути потрібна для навчання на міждисциплінарних програмах, які вимагають більш ґрунтовного й методологічного навчання до переходу на навчання на докторській програмі [108, с. 5].

У низці досліджених університетів студентам пропонують вступати на докторські програми з соціальної роботи, які називаються інтегрованими (так звані 1+3 програми), – містять додатковий рік-два навчання на магістерській програмі, після якого докторант продовжує навчання вже на докторській програмі, але з присвоєним ступенем магістра. Або ж докторантові пропонується програма +3, навчаючись на якій, він обирає низку курсів з магістерської програми. Так, в Сасекському Університеті пропонують навчання на докторській програмі з соціальної роботи і соціальної політики у форматі +3 (денна форма навчання – 2-4 роки; заочна форма навчання – 3-6 років) та 1+3 (денна форма навчання – 2-5 роки; заочна форма навчання – 5-8 років). Залежно від обраного типу програми, навчання проведенню досліджень відбувається на основі обраних курсів із магістерської програми з методів соціальних досліджень (програма +3), або ж протягом першого року навчання докторант проходить магістерську програму навчання (програма 1+3). Навчальні курси, що пропонуються магістерською програмою, доповнені вузькофаховими компонентами, що стосуються соціальної роботи, включно з індивідуальною наставницькою підтримкою, відкритими дослідницькими семінарами та студентськими групами самопідтримки. Навчання відбувається у Сасекському ЦДДП, акредитованому Радою з питань економічних і соціальних досліджень, а сама докторська програма є національною.

Окремим прикладом може бути міжнародна докторська програма з соціальної роботи INDOSOW (International Doctoral Study in Social Work), одним із чотирьох партнерів якої є Університет Англія Раскін. Це трирічна програма докторської підготовки, яка пропонує студентам навчання у чотирьох партнерських європейських університетах. Вона складається з: 1) трьох обов'язкових основних модулів, що читаються у формі організованих лекцій і семінарів у всіх партнерських університетах або у формі двотижневих інтенсивних літніх семінарів; умови зарахування прописані детально у навчальному плані кожного модулю; 2) двох вибіркових модулів в будь-якому з партнерських університетів; 3) індивідуальної дослідницької діяльності спільно з двома супервізорами (перший супервізор з рідного ВНЗ докторанта, другий – з одного з партнерських ВНЗ), що завершується написанням та захистом докторської дисертації. Робоче навантаження докторської програми складає мінімум 180 кредитів ECTS, які відповідають щонайменш шести семестрам навчання, за винятком Університету Ювяскюля (University of Jyväskylä) (Фінляндія), де кількість кредитів дорівнює 240 кредитам ECTS, а навчання триває вісім семестрів (чотири роки). Не менше 30 ECTS мають бути отримані хоча б в одному з навчальних закладів – членів INDOSOW, який не є домашнім ВНЗ докторанта, або ж в іншому університеті, який не є членом мережі INDOSOW, якщо це необхідно для дослідження або для конкретної теми наукового дослідження.

Види навчання й підтримки докторантів із соціальної роботи

Навчання і підтримку докторантів із соціальної роботи у структурі ЦДДП ВНЗ Великої Британії здійснюють з дотриманням рекомендацій Ради з питань економічних і соціальних досліджень Великої Британії, які полягають у використанні сучасних підходів до навчальних програм – від створення е-матеріалів до читання лекцій з використанням відео конференцій, інших сучасних електронних технологій [107]. У докторських програмах із соціальної роботи широко представлені такі традиційні види навчання, як семінарські, лекційні заняття, супервізії, колоквиуми, літні школи, міждисциплінарні конференції.

У всіх досліджених університетах застосовується інтегрований підхід до навчання, що передбачає використання різних його видів. Так, в Шефільдському університеті навчання методам дослідження на докторській програмі, поряд з традиційними лекціями та семінарами, включає також спеціалізовані освітні заходи, включно зі студентськими конференціями, конференціями з використаннями постерів, семінарами із запрошеними гостями – фахівцями, щорічними заходами, присвячені дослідженням, на базі університетських департаментів.

Особливостями видів навчання на програмах підготовки професійного доктора у досліджених університетах є те, що навчання відбувається, як правило, через лекційні і семінарські заняття, з акцентом на дискусії та спрямуванням на незалежне дослідження. Оскільки такі програми є заочними, часто використовують модульну систему навчання, причому тривалість кожного модулю обмежена у часі та викладається у зручний для докторантів час (як, зокрема, у Кардіфському університеті – кожен модуль навчання щовечора з четверга по суботу [92]).

Разом з тим, більшість досліджених університетів мають в програмах докторської підготовки е-курси, спрямовані на розвиток дослідницьких і універсальних компетентностей докторантів. Так, Докторська школа Сасекського університету та створений на її базі ЦДДП пропонують е-курси для вироблення основних дослідницьких компетентностей, що дозволяє докторантам в зручний для них час опановувати нові компетентності. Зокрема, блоки курсів стосуються початкового етапу докторського навчання («Навчання на докторській програмі в Сасекському Університеті», «Як планувати навчання на докторській програмі», «Часовий і проектний менеджмент», «Сім секретів найбільш успішних докторантів», «Розвиток як дослідника», «Можливості отримання фінансування під час навчання на доктораті», «Дотримання етичних стандартів»), роботи з супервізором («Перша супервізія та очікування докторанта», «Відео з хорошою супервізією», «Ефективна професійна комунікація», «Супервізія та основні зв'язки», інші курси, що стосуються підтримки докторантів), організації дослідження, методів досліджень та аналізу даних, презентації і поширення інформації щодо дослідження,

написання дисертації і публікації результатів дослідження, підготовка докторської дисертації, розвитку кар'єри після завершення докторського навчання [236].

Університети можуть пропонувати як е-курси, розроблені структурами, відповідальними за докторську освіту (докторськими школами, коледжами, департаментами тощо), так і ті, що пропонуються структурами ззовні, такими, як Національний центр дослідницьких методів Великої Британії, британською платформою е-курсів Epigeum, що набула міжнародного значення. Остання є платною та містить ресурси для викладачів і докторантів з дослідницьких методів у соціальних науках, менеджменту дослідження, активно використовується 280 університетами з 92 країн, включно з більшістю дослідженими нами університетами (Англія Раскін, Кардіфським, Даремським, Оксфордським, Брістольським, Шефїлд Халем, Нотїнгемським, Шефїлдським, Сасекським, Ворвікським університетами). Популярність цього ресурсу викликана його інноваційною структурою, інтерактивними методами навчання, гнучкістю у підходах до розробки курсів на замовлення окремих університетів відповідно до їх інституційних вимог забезпечення якості для викладачів, супервізорів, докторантів [102]. У Сасекському університеті, наприклад, викладачі – майбутні супервізори зобов'язані пройти е-курс з супервізування студентів-докторантів, запропонований платформою Epigeum та розроблений з урахуванням вимог саме цього університету до підготовки дисертаційної роботи [236].

Слід виокремити семінари із запрошенням провідних фахівців у сфері соціальної роботи та соціальної політики (invited guest seminars), та літні школи, які використовуються в усіх досліджених університетах. Зокрема, докторанти з соціальної роботи британських університетів можуть брати участь у літніх школах міжуніверситетської PhD мережі Міжнародної Академії «Соціальна робота і суспільство» (The International «Social Work & Society» Academy (TiSSA), яка має на меті створення всебічної міжнародної співпраці студентів PhD в соціальній галузі. В такий спосіб навчання на докторській програмі сприяє розвитку порівняльного підходу до аналізу соціальної роботи і соціальної політики, вивченню організаційних змін і процесів реформування, аналізу критеріїв якості та вивчення

кращих практик, заохоченню поширення та обміну результатів досліджень на міжнародному рівні. А для докторантів міжнародної докторської програми INDOSOW літня школа відбувається на щорічній основі та оцінюється у 15 кредитів, які зараховуються до загальної кількості кредитів навчання [125].

У всіх досліджених університетах існують е-ресурси підтримки розвитку й підготовки докторантів. Як правило, ними опікується Докторська школа, Школа післядипломного навчання, ЦДДП. Так, для докторантів Оксфордського університету існує е-платформа «Набір інструментів для дослідницьких компетентностей» (Research Skills Toolkit), де представлені різні засоби інформаційних технологій для навчання на докторській програмі. На ній розміщено інформацію (у відкритому та обмеженому доступі – лише для аспірантів цього університету) щодо матеріалів навчальних курсів, статті й посилання, допоміжні відео та аудіо записи для оволодіння конкретними програмами для науковців (напр., програми оформлення наукових посилань EndNote, Mendeley, RefWorks, Zotero), пакети інформаційних матеріалів на допомогу докторантам з програмування, користування базами даних, підготовки наукових статей, презентацій, постерів; академічного письма, планування і розвитку кар'єри; використання різноманітних інструментів інформаційних технологій, окремих програм для навчання, опрацювання літературних джерел, проведення дослідження і викладання [234]. Також розміщена інформація для аспірантів щодо навчальних курсів із універсальних компетентностей, для частини з них є навчальні плани та навчальні посібники у відкритому доступі. А в Сасекському університеті комп'ютерна система «Sussex Direct», до якої у кожного докторанта є доступ через власний пароль та логін, фіксує всі навчальні курси/заходи, які відвідує докторант, і допомагає згодом в укладанні відповідного резюме [157].

Важливим елементом підготовки та підтримки докторантів із соціальної роботи є наявність спеціалізованих науково-дослідницьких центрів, груп. У всіх досліджуваних університетах було виявлено існування таких центрів, рідше – окремих фахових дослідницьких груп. Зокрема, в Даремському університеті дві дослідницькі групи з прикладних соціальних наук, що спеціалізуються у сферах

злочинності, девіантності та культури; політики, професій та громад, – забезпечують неформальні можливості для обговорення дослідницьких пропозицій, організації семінарів чи здійснення аналізу публікацій [173]. А в Школі соціальних наук Кардіфського університету діють і дослідницькі центри (Кардіфський Інститут з питань суспільства, охорони здоров'я та благополуччя, Центр досліджень з проблем соціального догляду і розвитку дітей), і дослідницькі групи (дослідницька група з проблем усиновлення, дослідницька група з проблем дитинства і молоді, тематична група з питань охорони здоров'я, добробуту і соціального догляду, група дослідження знань на практиці (Study of Knowledge in Practice), форум соціальної теорії SOCSI), які забезпечують можливості проведення дослідження, проходження практики, навчання для докторантів докторської програми із соціальних наук [82].

Окремим компонентом навчання на докторській програмі з соціальної роботи може бути також викладацька практика – особливо це стосується тих докторантів, у кого відсутній практичний досвід соціальної роботи.

Що стосується дослідницької практики в рамках навчання на докторських програмах із соціальної роботи, то вона відіграє особливо важливу роль. Здобуття практичних компетентностей також можливе завдяки існуючій можливості проходження – як в ролі практиканта – дослідника, так і з можливістю офіційного працевлаштування у галузевих або міждисциплінарних дослідницьких центрах з соціальної роботи.

Важливим є статус докторантів на третьому рівні вищої освіти з соціальної роботи, оскільки вони є молодшими науковими співробітниками (junior researchers). Тому кафедри/Школи/Департаменти ВНЗ, в рамках яких функціонують докторські програми з соціальної роботи, забезпечують здобувачам докторської освіти з соціальної роботи можливість навчатися, працюючи разом із іншими, спостерігаючи, як роблять інші, більш досвідчені науковці. Така практика є особливо важливою для соціальної роботи з огляду на її прикладний характер.

В усіх досліджених університетах значна увага приділяється підготовці докторантів з соціальної роботи до наукової діяльності у міжнародному контексті. Мобільність докторантів і викладачів підтримується як самими університетами за

рахунок власних фондів, міжнародних фондів і програм, так і за рахунок Ради з питань економічних і соціальних досліджень. Так, Рада надає фінансову підтримку для проведення польового етапу досліджень докторантів за кордоном, і забезпечує додатковий час в структурі навчання докторантів для вивчення іноземних мов. Також Рада фінансує закордонні поїздки до інших університетів на період до трьох місяців для спеціалізованого навчання дослідженням і розвитку співпраці.

Організація супервізій

Важливою частиною функціонування докторських програм є організація супервізій (індивідуального наставництва студентів-докторантів в процесі розробки, проведення та опису дисертаційного дослідження) і забезпечення їх якості, що підтримується як внутрішніми процедурами і практиками досліджених університетів на основі відповідних документів, так і дотриманням національних рекомендацій і вимог щодо цього. У всіх досліджених університетах докторантам після вступу призначаються два або більше наукових керівників (супервізорів) із соціальної роботи, які пропонують спеціалізовану підтримку, з огляду на їх професійний досвід, щодо дизайну і методів дослідження, написання наукової роботи, а також підтримку розвитку дослідницьких компетентностей докторанта. Наукові керівники (супервізори) також надають допомогу в розробці індивідуального плану навчання і проведення дисертаційного дослідження, а також у моніторингу цього плану та внесенні змін до нього. Заслуговує на увагу те, що наукові керівники докторських робіт з соціальної роботи у Великій Британії, які здійснюють супервізії, як правило, спеціалізуються за певними практичними напрямками і мають відповідний практичний досвід.

Так, у Сасекському Університеті кожному докторантові після вступу призначають двох або й групу з кількох наукових керівників (супервізорів), що обізнані у темі, яку докторант обрав для дослідження. Супервізори допомагають сформулювати дослідницьку пропозицію, а також розробити програму проведення дослідження, причому обирається головний супервізор, який надає поради і консультації щодо наукової роботи. Протягом перших трьох місяців від початку

навчання докторант зустрічається з супервізором, з яким обговорює власні потреби в навчанні і розвитку і те, яким чином Програма розвитку дослідника, Докторська школа, та інші можливості можуть задовільнити їх.

А в Університеті Шефїлд Халем для забезпечення підтримки студентів у процесі проведення дослідження створюється супервізорська група. До неї входять фахівці, які працюють у тій сфері, з якою пов'язана тема дослідження докторанта. Один із них – викладач із університету – є керівником дослідження. Інші супервізори можуть призначатися як з числа персоналу Університету Шефїлд Халем, так і з інших університетів та організацій, але важливо, щоб вони мали відповідні кваліфікації, визначені Комітетом з питань наукових ступенів Університету Шефїлд Халем (Research Degrees Committee). Як дослідницька пропозиція, так і склад супервізорської групи, затверджується університетським підкомітетом з питань наукових ступенів (the University Research Degrees Subcommittee) [159].

Оскільки на базі майже всіх досліджених університетів діють ЦДДП Ради з питань економічних і соціальних досліджень, обов'язковим є, окрім наукового керівника (супервізора) з університету, де зареєстрований докторант, наявність другого керівника (супервізора) з іншого університету, який входить до партнерської мережі Центру. Група наукових керівників (супервізорська група) відповідальна за затвердження завдань для письмових і усних звітів щодо прогресу в дослідженні, та проведення регулярних зустрічей зі студентом згідно з розкладом. В процесі навчання докторант представляє результати своєї наукової діяльності на семінарських заняттях, а також періодично подає у письмовому вигляді результати своєї наукової діяльності для перегляду і коментарів. Окрім того, він також повинен відвідувати семінарські заняття, що стосуються теорії та практики проведення досліджень.

Важливим елементом докторської підготовки є навчання самих наукових керівників (супервізорів). Акцент робиться на професійності та активності у дослідницькій сфері викладацького колективу університету, члени якого беруть участь у дослідницькій діяльності, включаючи: написання книг та наукових статей для періодичних видань; презентації на національних і міжнародних конференціях;

залученість до проведення прикладних досліджень; спільне проведення досліджень і консультування; рецензування статей для академічних видань, друкованих видань, дослідницьких пропозицій тощо. Також підвищенням кваліфікації викладачів/дослідників/супервізорів, які працюють в університетах і дослідницьких установах, опікується Рада з питань економічних і соціальних досліджень, яка на базі Національного Центру з методів досліджень (National Centre for Research Methods) запровадила для вказаних цільових груп присудження грантів (розміром до 500 фунтів). У такий спосіб покращується використання різних дослідницьких методів та стимулюється розвиток високоякісних навчальних курсів з методів досліджень у соціальних науках у Великій Британії [146].

Процедура захисту

У всіх досліджених університетах, незалежно від типу програм, процедура захисту передбачає виконання дисертаційного дослідження, оформлення його у науковий текст, та усний захист в присутності двох і більше екзаменаторів, один з яких представляє університет, а інші – залучені експерти ззовні. У більшості досліджених університетів до захисту допускаються ті докторанти, які виконали освітню частину докторської програми, що підтверджується кількістю набраних кредитів впродовж навчання, а також виконаним індивідуальним планом навчання.

Процедура підготовки та захисту дисертаційного дослідження детально виписана у спеціальних регуляторних документах університетів Великої Британії, які містять перелік процедур, правил, вимог, виконання яких необхідне для допуску до захисту та власне самого захисту докторської дисертації. Такий документ, як правило, має назву «Правила для кандидатів на здобуття наукових ступенів» (Research Degree Regulations), і є пріоритетом кожного ВНЗ, відображає існуючу автономію.

Типовим є приклад Університету Шеффілд Халем, згідно з «Правилами для кандидатів на здобуття наукових ступенів» якого, в процесі навчання на докторській програмі з соціальних наук докторант зобов'язаний підготувати та подати програму проведення дослідження для затвердження її університетським Комітетом з питань наукових ступенів. Для підтвердження готовності до захисту докторської дисертації

(PhD), студент подає звіт та робить усну презентацію. Остаточна тема дисертаційної роботи затверджується не пізніше, ніж за 4 місяці до подачі повного тексту дисертації. Кінцеве оцінювання, за результатами якого здійснюється присвоєння докторського ступеню (PhD), передбачає подання докторської дисертації об'ємом до 80 000 слів та її усний захист. Оцінюють дисертацію комісія із 2-3 екзаменаторів, один із яких не повинен бути викладачем університету [159].

Отримання ступеня професійного доктора соціальної роботи у Кардіфському університеті передбачає два наступні етапи: 1) проходження восьми навчальних модулів і подання підсумкового завдання (4000 слів); 2) написання і захист дослідницької дисертації (35 000 – 50 000 слів), що розкриває окрему тему, пов'язану з певним аспектом професійної діяльності докторанта [91].

Таким чином, основними типами за змістовними ознаками докторських програм із соціальної роботи, встановлених у досліджених ВНЗ Великої Британії, є: 1) програми підготовки доктора філософії з соціальної роботи (social work doctorates), включно з інтегрованими програмами підготовки докторів філософії з соціальної роботи (integrated social work doctorates); 2) програми підготовки доктора філософії за результатами наукових публікацій (doctorates by publication); 3) програми підготовки професійного доктора соціальної роботи (social work professional doctorates). Усім докторським програмам із соціальної роботи у досліджених університетах притаманні структуровані навчальні програми, що складаються з двох компонентів – освітнього (обов'язкові та вибіркові курси, модулі) та наукового (проведення наукового дослідження).

За організаційними ознаками серед досліджених докторських програм із соціальної роботи можна виокремити наступні типи: 1) програми на базі університету, який повністю або частково (з отриманням державного фінансування) забезпечує її фінансову, академічну й організаційну підтримку (притаманний всім трьом формам докторських програм); 2) національні докторські програми (pathway) на базі ЦДДП, організаційну і академічну підтримку надає університет або консорціум університетів, на базі яких створено Центр, а фінансову підтримку для стипендій, оплати навчання, проведення досліджень докторантів, підвищення

кваліфікації викладачів, поглибленого навчання докторантів методам досліджень із соціальної роботи, розвитку їх мережевої співпраці надає Рада з питань економічних і соціальних досліджень. Обидвом типам докторських програм притаманні такі характерні ознаки, як залучення докторанта до наукової і професійної спільноти, наявність різних структур підтримки функціонування докторських програм із соціальної роботи (департаментів, факультетів, шкіл соціальної роботи, шкіл та центрів післядипломного навчання (Graduate Schools), докторських шкіл (Doctoral Schools) та інших) за принципом міждисциплінарності; гнучкість у структурі підготовки докторантів.

У всіх досліджених університетах, окрім Університету Англія Раскін та міжнародної програми докторського навчання INDOSOW функціонують ЦДДП, які акредитуються й підтримуються Радою з питань економічних і соціальних досліджень, існують на базі одного ВНЗ або консорціуму з кількох ВНЗ Великої Британії, та забезпечують національні програми докторського навчання.

Основне та поглиблене навчання методам дослідження докторантів з соціальної роботи у Великій Британії здійснюється також Національним центром з методів дослідження (National Centre for Research Methods), що підтримується Радою з питань економічних і соціальних досліджень і забезпечує координацію та організацію навчання методам досліджень у сфері соціальних наук.

Основна підтримка докторського навчання та докторантів із соціальної роботи у всіх досліджених університетах забезпечується на рівні спеціалізованих департаментів і факультетів, що відповідають за дотримання якості стандартів супервізії і навчання методам дослідження, притаманним соціальній роботі, підтримку у навчанні. Залучення докторантів до академічного наукового середовища, забезпечення міждисциплінарності у навчанні відбувається через стажування та/або роботу в університетських фахових і міждисциплінарних науково-дослідних центрах, участь у діяльності наукових груп на базі університету, до діяльності яких активно залучені викладачі факультетів і департаментів із соціальної роботи і соціальної політики.

Додаткову підтримку в процесі докторської підготовки з соціальної роботи у Великій Британії забезпечують відповідні структури в підпорядкуванні університету та/або в підпорядкуванні Ради з питань економічних і соціальних досліджень, а саме: післядипломні школи (graduate schools, graduate research school), післядипломні коледжі (graduate college), докторські школи (Doctoral School), докторські коледжі (Doctoral College), докторська академія (Doctoral Academy, PhD Academy), ЦДДП (Doctoral Training Centres). Ці структури забезпечують розвиток дослідницьких, особистісних і професійних компетентностей для всіх типів докторських програм.

Особливістю докторської підготовки з соціальної роботи в рамках ЦДДП, які є механізмом забезпечення навчання та викладання, що підтримується Радою з питань економічних і соціальних досліджень, є те, що, окрім структурованої програми вивчення курсів і навчання основним і універсальним компетентностям, які забезпечуються на рівні факультетів і департаментів в структурі післядипломних та докторських шкіл, докторантам створюються додаткові можливості для поглибленого вивчення методів досліджень, які стосуються соціальної роботи, та інших сучасних методологій; інтеграції у наукове професійне та міждисциплінарне середовище; надання фінансової підтримки у вигляді стипендій, грантів для навчання та проведення дослідження; а також набуття ними широкого кола компетентностей (професійних, особистісних, універсальних), необхідних для працевлаштування.

Залежно від типу докторської програми із соціальної роботи, розвиток дослідницьких компетентностей на практиці відбувається безпосередньо за місцем працевлаштування докторанта (програми підготовки професійного доктора з соціальної роботи), через проходження практики й/або працевлаштування у фахових і міждисциплінарних дослідницьких центрах на базі університету, додаткове і поглиблене навчання різними методами досліджень на базі ЦДДП та на базі Національного Центру методів досліджень (програми підготовки доктора філософії із соціальної роботи). В узагальненому вигляді основні типи й характеристики дослідницької підготовки на третьому рівні вищої освіти з соціальної роботи у Великій Британії представлені у табл. 2.4.1.

Таблиця 2.4.1

Основні характеристики підготовки на третьому рівні вищої освіти з соціальної роботи у Великій Британії

Типи програм за змістовними ознаками	Програми підготовки доктора філософії із соціальної роботи	Програми підготовки професійного доктора соціальної роботи	Програми підготовки доктора філософії за результатами наукових публікацій
1	2	3	4
Ступінь	Doctor of Philosophy (PhD, DPhil)	DProf, DSW	PhD by Publication
Типи програм за організаційними ознаками	- Національні - Університетські	Університетські	Університетські
Форма підготовки, тривалість	- Денна (3-4 роки) - Очно-заочна (6-7 років) - Дистанційна	- Денна (2-5 років) - Очно-заочна (4-7 років)	Заочна (період реєстрації – 12 місяців, <i>вкл.</i> іспит на здобуття наукового ступеню)
Типові передумови зарахування	- Ступінь бакалавра та/або магістра, високо оцінена дипломна робота - Мотиваційний лист - 2 рекомендації - Заповнена аплікаційна форма - Дослідницька пропозиція - Інтерв'ю з аплікантом	- Ступінь бакалавра та магістра - Наявність практичного досвіду (не менше 2 років) зі спеціальності - Доступ до професійних організацій, що працюють у відповідній темі дослідження сфері - Заповнена аплікаційна форма - Дослідницька пропозиція (500-1 500 слів) - Співбесіда з аплікантом	- Ступінь бакалавра - Стаж роботи у ВНЗ чи у наукових центрах – партнерах ВНЗ не менше 3 років - Можливість вступу на програму випусників ВНЗ за умови їх відповідності критеріям - Перелік 3-8 публікацій - Заповнена аплікаційна форма - Резюме - Відбір кандидата на рівні керівництва ВНЗ, департаментів

Продовження табл. 2.4.1

1	2	3	4
Типові елементи програми			
Освітній компонент	- Базові обов'язкові навчальні курси - Фахові обов'язкові курси - Вибіркові курси - Додаткові можливості навчання	- Основні модулі, зокрема якісні та кількісні методи дослідження - Фахові модулі - Підсумкове письмове завдання (до 4 тис. слів)	Самостійне планування власного розвитку у відповідних сферах
Дослідницький компонент	- Проведення дослідження - Дослідницька практика - Написання дисертаційної роботи (70-80 тис. слів) з науковим керівництвом	- Проведення дослідження - Написання дисертаційної роботи (35-50 тис. слів) з науковим керівництвом	Написання тексту (5-10 тис. слів) на основі публікацій, що узагальнює науковий внесок, з науковим керівництвом

2.5 Зміст підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти у Великій Британії

Накопичення теоретичних знань, зміцнення дослідницької спроможності у соціальній роботі є важливим підґрунтям для становлення та розвитку соціальної роботи як професії й академічної дисципліни із власною базою знань. Для соціальних працівників важливо генерувати нові знання для створення нових теорій, покращення розуміння проблем, якими вони займаються, а також аналізу їх зв'язку із політикою і практикою. Тому «...якість бази знань та її формування, а також дослідницька спроможність соціальної роботи є нагальною вимогою для зміцнення й соціальної роботи як професії» [143; с. 268].

Вирішити ці питання можливо за наявності розвиненої системи навчання соціальних працівників як дослідників, з набуттям відповідних компетентностей, які не обмежуються виключно практичним контекстом їхньої діяльності. Окрім того, наукові дослідження, вивчення власної практики суттєво впливають на статус професії, довіру до неї, а також дозволяють розвивати та вдосконалювати її теоретичні та практичні засади. Таким чином, важливим є вивчення особливостей змісту освіти найвищого рівня із соціальної роботи (PhD in Social Work) у Великій Британії з огляду на набуття дослідницьких компетентностей докторантами із соціальної роботи, де акцент робиться на зв'язках між професійним розвитком, знаннями і компетентностями проведення досліджень.

Оскільки соціальна робота є насамперед практично орієнтованою професією, тривалий час вважалося, що вона має виключно прикладний характер, а її основні теорії запозичувалися з психології, соціології, педагогіки, соціальної політики тощо. Але, як і інші професії, в процесі свого розвитку соціальна робота зазнала суттєвих змін. Найважливішою з них була зміна парадигми щодо здобуття та використання доказів у практичній діяльності. Останньою тенденцією, яка зумовила активний розвиток досліджень, став підхід, пов'язаний із науково-обґрунтованою практикою (evidence-based practice (EBP)). Основним її принципом є проведення досліджень, що передбачають отримання нових знань в сфері соціальної роботи, та використання їх

для вдосконалення практики соціальної роботи й соціальної політики [101]. В свою чергу, це створило потребу та зумовило необхідність розбудови дослідницького потенціалу у соціальній роботі. У відповідь на це, до бакалаврських та магістерських навчальних програм із соціальної роботи було включено низку нових дисциплін, що стосувалися теорії та практики проведення досліджень, їх особливостей в соціальній роботі, та створено докторські програми із соціальної роботи.

На думку українського науковця Ж. В. Таланової, «розвиток загальних (універсальних, ключових) компетентностей стає все більш ваговою складовою підготовки докторантів для їх ролі в суспільстві як громадян і працевлаштування як фахівців» [62, с.84]. Різні підходи до реалізації докторської підготовки в соціальних і гуманітарних науках спричинили формування як загальних, так і відповідних специфічних компетентностей залежно від галузі знань [62, с. 81-82]. Навчання з метою формування загальних і фахових компетентностей запроваджено на докторських програмах із соціальної роботи всіх досліджених нами університетів Великої Британії.

Основними орієнтирами для розвитку докторської освіти у Європі та у Великій Британії зокрема, стали десять Зальцбурзьких базових принципів, сформульовані на Болонському семінарі, які описують вимоги до дослідницької підготовки [79]. Для визначення змісту й організації докторських програм важливими стали й розроблені загальні і галузеві описи для третього циклу вищої освіти за так званими Дублінськими дескрипторами, сформульованими у вигляді переліку компетентностей, які мають опанувати докторанти, та рівневних індикаторів [228, с. 40-42]. Останні стали невід'ємною частиною національного кодексу вищої освіти Великої Британії, сформувавши загальну рамку для національних стандартів докторської підготовки.

Основні підходи до організації третього циклу вищої освіти згідно з вимогами Болонського процесу було узгоджено і у 2009 році презентовано у межах проекту Європейської Комісії «Тьюнінг. Гармонізація освітніх структур в Європі» (далі – проект «Тьюнінг»). Основою методології проекту «Тьюнінг» для третього циклу стало використання компетентнісного підходу який включає наступні складові: 1)

загальні (універсальні, ключові) компетентності; 2) спеціалізовані (фахові, предметні) компетентності; 3) обсяг роботи докторантів у кредитах ЄКТС; 4) підходи до навчання, викладання, оцінювання (у компетентнісно-орієнтованому контексті); 5) якісне вдосконалення програм, заснованих на компетентнісному підході [226].

Компетентнісний підхід, з акцентом на формуванні дослідницьких, універсальних та інших компетентностей, притаманний найвищому рівню освіти з соціальної роботи у Великій Британії, причому його характеризує, насамперед, чітка орієнтація на ринок праці. На відміну від кінця 20 – початку 21 століття, коли основною метою отримання докторського ступеню було працевлаштування на посаду викладача/дослідника, сьогодні це лише один з багатьох варіантів, оскільки випускники мають можливість працювати в різних соціальних сферах, застосовуючи набуті дослідницькі компетентності відповідно до особистого професійного контексту. Можливо саме тому з кінця 1990-х рр., уряд Великої Британії, Агентство з питань забезпечення якості, Ради з питань досліджень заохочують кандидатів у докторанти та заклади, які їх готують, приділяти більше уваги розвитку дослідницьких компетентностей. Програми, які на це спрямовані, мають різні форми – обов’язкові або вибіркові (але настійно рекомендовані), передбачають отримання кредитів або ні. Набуття таких компетентностей, як написання статей та підготовка їх до друку, підготовка презентацій, розробка плану проведення дослідження, поширення його результатів тощо, є складовою частиною навчання на докторській програмі у багатьох університетах.

Підтримка формування дослідницьких та інших компетентностей докторантів відбувається також через фінансування дослідницькими радами дослідницької діяльності вищих навчальних закладів Сполученого Королівства на основі оцінки якості такої роботи. Так, тут з 1986 року діє система періодичної (орієнтовно кожні п’ять років) перехресної перевірки якості досліджень серед вищих навчальних закладів «Програма оцінки якості науково-дослідної роботи» (The Research Assessment Exercise), яка з 2014 року має назву «Рамка показників якості наукових досліджень» (The Research Excellence Framework (REF)) [174]. Оскільки у Великій Британії існує сильна традиція наукових досліджень з усіх предметів, включно з

соціальною роботою, така рамка показників є важливою як для прийняття рішень щодо фінансування науково-дослідницької діяльності з соціальної роботи, так і для позиціонування академічного рівня ВНЗ на національному рівні. Останнє таке дослідження було проведено у 2014 році з метою оцінки якості досліджень та обґрунтування виділення фінансування на проведення досліджень ВНЗ на 2015-2016 рр. Результати цього дослідження впливають не лише на державне фінансування досліджень ВНЗ, а й загалом формують репутацію престижності навчання у ВНЗ серед потенційних докторантів. Таким чином, докторанти з соціальної роботи у досліджених ВНЗ Великої Британії мають можливість пройти стажування, працевлаштуватися та/або провести дослідження в рамках власної дисертаційної роботи на базі дослідницького центру(ів), які дбають про високу якість науково-методологічної бази.

Всі досліджені нами університети за «Рамкою показників якості наукових досліджень» мали високі показники дослідницької діяльності, що здійснювалася департаментами і кафедрами соціальних наук. Так, Департамент соціальної політики і соціальної роботи Йоркського університету – одного з провідних центрів викладання і дослідження у сфері соціальної роботи і соціальної політики – за результатами останнього оцінювання має показники дослідницької активності більше 54%, що є третіми серед університетів країни, і першими серед Департаментів соціальної роботи на національному рівні [240]. А показники Департаменту соціальної політики Лондонської школи економіки і політичних наук, що пропонує навчання на докторській програмі з соціальної політики (PhD Social Policy), є найвищими в країні за результатами цього оцінювання у 2014 році у сфері міжнародних досліджень й на світовому рівні [135].

Особливістю такої оцінки є те, що подані звіти оцінюються кваліфікованою групою фахівців та експертів ВНЗ, дослідницьких закладів, які висуваються асоціаціями та організаціями відповідного наукового напрямку. Всього оцінкою займаються 15 основних комітетів, в складі яких є 67 підкомітетів. У 2008 році напрямок підготовки «Соціальна робота і соціальна політика», яка раніше оцінювалася в модулі інших дисциплін, було виокремлено. Це дозволило тим ВНЗ

Великої Британії, у яких є докторські програми з соціальної роботи, визначити своє місце у рейтингу та отримати відповідне фінансування, що може бути свідченням їх високого дослідницького потенціалу.

Вимоги до формування компетентностей докторантів у Великій Британії визначені у низці документів, прийнятих на національному рівні. Одним з таких є «Спільна Декларація науково-дослідних рад щодо вимог до формування компетентностей у студентів докторських програм» [128], що містить перелік основних загальних та універсальних компетентностей, які необхідно формувати у докторанта впродовж навчання на докторській програмі із залученням різних механізмів, незалежно від спеціалізації. Так, навчальні заклади Великої Британії повинні забезпечити набуття докторантами компетентностей у наступних семи сферах: дослідницькі компетентності і техніки; дослідницьке середовище; управління дослідженням; особистісна ефективність; комунікація/спілкування; розвиток мережевої співпраці та робота в команді; управління власною кар'єрою. Частина описаних компетентностей є спеціалізованими і стосуються наукових досліджень, інші можна описати як універсальні компетентності. Рада з питань соціальних і економічних досліджень, яка регулює навчання докторантів з соціальної роботи у Великій Британії, зобов'язалася дотримуватися Декларації.

Орієнтація на формування у докторантів універсальних компетентностей бере свій початок після появи так званого Аналітичного огляду Робертса (Gareth Roberts' the Set for Success report), здійсненого в 2002 році. Його результати засвідчили, що існує невідповідність між компетентностями, яких потребують працедавці, і тими компетентностями, якими володіють випускники ВНЗ, включно з докторантами. Саме тому одна з найважливіших рекомендацій цього дослідження стосувалася необхідності навчання докторантів універсальним компетентностям. Як наслідок, усі науково-дослідницькі ради та уряд Великої Британії прийняли рішення про обов'язковість такого щорічного навчання тривалістю не менше 10 днів, а університети отримали цільове фінансування для його організації і зобов'язалися його забезпечувати. Це спричинило істотний вплив на формування структури і змісту докторських програм навчання [180].

Також прийняті рішення вплинули на загальні вимоги до менеджменту, якості та академічних стандартів докторських програм, яких дотримуються і докторські програми з соціальної роботи, та викладені у «Регламенті забезпечення якості та стандартів вищої освіти. Розділ 1. Післядипломні дослідницькі програми» (The Code of practice for the assurance of academic quality and standards in higher education - Section 1: Postgraduate research programmes) [85], затвердженому Агентством із забезпечення якості у 2004 році. Згідно з цим документом, ВНЗ мають забезпечити докторантів відповідними можливостями для особистого і професійного розвитку, формування дослідницьких, універсальних та інших компетентностей докторантів залежно від їх особистісних та професійних потреб. Зі свого боку докторанти мають нести відповідальність за навчання на програмі та після неї, а також усвідомлювати важливість універсальних компетентностей (transferable skills), які можна використовувати в різних сферах. Перевірка дотримання цього Регламенту здійснюється шляхом стандартного аудиту закладу або шляхом відповідного контролю (review process).

Необхідність набуття випускниками докторських програм універсальних компетентностей, які можна використовувати в різних сферах, обґрунтовано також у документі «Національна Рамка кваліфікацій вищої освіти в Англії, Уельсі та Північній Ірландії» (The Framework for Higher Education Qualifications in England, Wales and Northern Ireland (FHEQ)) (2008) [208], де подано описові характеристики вищої освітньої кваліфікації 8 рівня – докторського ступеню. Оскільки у Великій Британії значну увагу приділяють співвіднесенню національних рамок кваліфікацій із загальноєвропейськими, Національне Агентство з питань забезпечення якості вищої освіти Великої Британії завершило процес синхронізації Рамки кваліфікацій вищої освіти Англії, Уельсу та Північної Ірландії з Рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти у 2008 році, а з Шотландською Рамкою кваліфікацій вищої освіти цей процес було завершено у 2006 році. А у 2014 році національні вимоги до забезпечення якості вищої освіти всіх чотирьох країн Сполученого Королівства було об'єднано з вимогами Європейського простору вищої освіти у єдиному документі – «Кодексі якості вищої освіти Великої Британії:

частина А. Створення та дотримання академічних стандартів» (UK Quality Code for Higher Education. Part A. Setting and Maintaining Academic Standards) [228].

Відповідальність за прийняття рішення щодо того, які елементи розробки дослідження та дослідницькі компетентності є обов'язковими, несуть ВНЗ, але при цьому вони орієнтуються на рекомендації Рад з питань досліджень Великої Британії та інших уповноважених органів [229]. З метою забезпечення потреб студентів – дослідників, ВНЗ постійно переглядають зміст та структуру навчання дослідницьким та загальним компетентностям, а в процесі супервізій визначають індивідуальні потреби окремих докторантів та ті, які зумовлені безпосередньо самим предметом дослідження [229]. Ці вимоги знайшли своє відображення у практиці всіх досліджених нами університетів, які формують зміст докторських програм із соціальної роботи, що включає навчання дослідницьким і загальним компетентностям, навчання і розвиток докторантів на основі оцінки їх індивідуальних потреб. Вказані вище підходи стали основою для розробки основних документів, які створюють стратегічні та операційні рамки для навчання проведенню досліджень і їх розвитку у Великій Британії, та якими послуговуються усі університети, що пропонують програми докторського навчання, – Структури розвитку дослідника (The Researcher Development Framework – RDF) та Декларації розвитку дослідника (The Researcher Development Statement (RDS)) [127]. Ці документи були розроблені для практичного запровадження основних принципів докторської освіти Великої Британії, описаних у Регламенті забезпечення якості докторських програм та Конкордаті для підтримки кар'єрного розвитку дослідників, та затверджені у 2010 році всіма Радами з питань досліджень Великої Британії, національною асоціацією університетів Великої Британії та іншими провідними національними організаціями, які працюють у сфері досліджень. Планування і забезпечення навчання докторантів із соціальної роботи дослідницьким та іншим компетентностям також відбувається на основі цих документів.

Структура розвитку дослідника та Декларація розвитку дослідника [127] містять детально описані компетентності, розроблені представниками ВНЗ Великої Британії за участі усіх зацікавлених сторін. Ці документи були розроблені на основі

дослідження, що включало інтерв'ю та фокус-групи з дослідниками, консультації із спеціалістами, працевлаштуваннями, спонсорами тощо. В результаті було визначено перелік знань, компетентностей та характеристик, необхідних для ефективної діяльності кваліфікованого науковця й дослідника, а також його подальшого успішного працевлаштування. Таким чином, вимоги до докторантів були приведені у відповідність до вимог до дослідника на різних етапах його кар'єри, а ці документи є ключовими у формуванні компетентностей студентів-докторантів.

Загалом, згідно із Структурою розвитку дослідника, виділяються чотири сфери розвитку докторантів: 1) сфера А – знання та інтелектуальні здібності (включає знання, інтелектуальні здібності, техніки, необхідні для проведення дослідження); 2) сфера В – особиста ефективність (включає особисті якості, необхідні для того, щоб бути ефективним дослідником); 3) сфера С – адміністрування дослідження (включає знання професійних стандартів та вимог до проведення дослідження); 4) сфера D – залученість, вплив та наслідки (включає знання та компетентності, необхідні для спільної діяльності з іншими зацікавленими сторонами і забезпечення впливу результатів досліджень). Таким чином, всі вказані сфери стосуються як особистісного, так і професійного та кар'єрного розвитку [127]. Основні сфери розвитку докторантів згідно з Структурою розвитку дослідника подано у Додатку В.

Вказана Структура розвитку дослідника активно використовується більшістю досліджених університетів – як в плануванні навчальних програм та курсів, так і в забезпеченні професійному розвитку докторантів, та реалізується за допомогою різних інструментів, що допомагають аспірантам у роботі.

Так, наприклад, в Шефільдському Університеті докторантам із соціальної роботи пропонується здійснити планування професійного розвитку на основі Структури розвитку дослідника, у вигляді інтерактивної мапи чотирьох сфер розвитку з посиланнями на відповідні курси та онлайн ресурси університету, які відповідають окремим сферам Структури [222].

Університет Ворвіка, з метою забезпечення навчальних потреб студентів докторських програм, включно з соціальної роботи, на основі Структури розвитку дослідника, розробив власний онлайн інструмент – «Розвиток професійного

дослідника», який складається з шести сфер розвитку, кожній з яких відповідають окремі навчальні курси університету. Такий інструмент допомагає докторантові розпланувати процес оволодіння компетентностями відповідно до власних потреб і допомагає зосередитися на тих з них, які докторант опановує в процесі навчання на докторській програмі. Університет також пропонує використовувати цей механізм для планування змісту власного дослідницького навчання залежно від спеціальності (для докторантів із соціальних наук, наприклад) [244].

В Сасекському Університеті докторантам також пропонується планування навчального навантаження та власного розвитку на основі Структури розвитку дослідника, задля чого розроблено перелік навчальних семінарів для докторантів, залежно від обраної сфери розвитку (А, В, С, D) та їх навчальних потреб [157].

В Йоркському університеті перелік курсів, які пропонують для розвитку компетентностей дослідника, згрупований відповідно до чотирьох сфер Структури розвитку дослідника (див. Додаток Г), а можливості навчання розміщені на окремих платформах для викладачів (Learning Management System) і докторантів (Skills Forge) [239]. Окрім того, у Йоркському університеті пропонують також низку курсів для підтримки докторантів, які займаються викладанням. Це, зокрема, такі курси, як «Розвиток академічної кар'єри», «Структурування та розробка навчальних занять», «Вступ до викладання і навчання», «Ефективне викладання», «Поєднання проведення досліджень з викладанням», «Планування методів оцінювання студентської роботи» та інші [239].

Таким чином, через планування розвитку професійних і універсальних компетентностей на основі Структури розвитку дослідника, докторські програми із соціальної роботи забезпечують формування компетентностей, необхідних для ефективної діяльності та працевлаштування кваліфікованого науковця, дослідника, викладача соціальної роботи. А власне планування змісту докторських програм із соціальної роботи відбувається на основі визначених індивідуальних потреб докторанта у формуванні таких компетентностей.

На основі вищезазначених вимог та рекомендацій, ВНЗ Великої Британії також можуть розробляти власний перелік професійних компетентностей, якими має

володіти випускник докторської програми, що є особливо важливим для соціальної роботи, яка потребує розвитку власної наукової бази знань.

Варто відзначити, що Структура розвитку дослідника може використовуватися також викладачами і супервізорами докторських програм із соціальної роботи, – з метою підтримки розвитку дослідників, – так і науковцями, які працюють у фахових дослідницьких центрах із соціальної роботи в університетах, – з метою планування особистого, професійного і кар'єрного розвитку. Так, програма підготовки професійного доктора з соціальної роботи (Doctor of Social Work (DSW)) Кардіфського університету, орієнтована на менеджерів, тренерів та практичних фахівців соціальної роботи, передбачає формування здатності аналізувати практики і політики, які впливають на агентства і групи клієнтів у їхній професійній сфері, спроможності управляти інновацією і ресурсними змінами в обраній ними сфері; оволодіти компетентностями професійної комунікації та ефективною і конструктивною співпраці з фахівцями інших дисциплін з інших організацій та служб; забезпечувати лідерство, супервізію і консультування у їх професійній сфері на основі їх поглиблених знань, міжперсональних компетентностей, певних цінностей та визнання зобов'язань в межах їх ролей; здатність працювати незалежно та бути відповідальним і здійснювати конструктивне та інноваційне використання процесів консультування і менеджменту [91].

Одним з пріоритетних напрямків розбудови дослідницької спроможності наукових дисциплін в рамках післядипломного навчання у Великій Британії визначено саме соціальну роботу [108, с. 4]. Тому забезпечення відповідних організаційних і фінансових можливостей для докторантів, викладачів докторських програм і супервізорів соціальної роботи координується на рівні національної організації – Ради з питань соціальних та економічних досліджень. У зв'язку з прийняттям нової стратегії післядипломного навчання Великої Британії, прийнятою Радою у 2011 році, змінилися підходи до підтримки докторської освіти з соціальних наук на національному рівні [110]. Нова стратегія була викликана тенденціями, пов'язаними із скороченням бюджету Ради та переглядом пріоритетів фінансової підтримки університетів і докторантів, а також рекомендаціями окремого

дослідження, проведено на замовлення дослідницьких рад щодо значення післядипломної освіти для економіки, працедавців, сектору вищої освіти, окремих осіб, та важливості забезпечення докторантів компетентностями вищого порядку, аніж того потребують працедавці, а також міжнародної конкурентоздатності такої освіти у Великій Британії [186]. Як наслідок, Рада зосередилась на підтримці так званих Центрів дослідницької досконалості докторської підготовки (ЦДДП), їх національній акредитації та фінансуванню їх освітньої й наукової діяльності, виділення коштів на стипендії, навчання докторантів і проведення дисертаційних досліджень.

З метою забезпечення якості навчання і викладання на докторських програмах із соціальних наук, було розроблено і затверджено вимоги до акредитації національних програм докторського навчання – «Основні принципи щодо післядипломного навчання і розвитку для акредитації Центрів досконалості докторської підготовки Радою з питань економічних і соціальних досліджень - 2009» (ESRC Postgraduate Training and Development Guidelines 2009 for the accreditation of doctoral training centres and doctoral training units) [107]. Основні й додаткові компетентності, які мають формуватися впродовж навчання у національних акредитованих ЦДДП, та зміст навчання докторантів із соціальної роботи викладені у цих «Принципах». Оскільки Рада опікується третім рівнем освіти з соціальних наук, виділяє відповідне фінансування та контролює якість освіти, то вироблення таких компетентностей є необхідним в усіх акредитованих Центрах досконалості докторської підготовки, де діють національні докторські програми (pathways) з соціальної роботи. Оскільки у більшості досліджених університетів є національні програми підготовки доктора філософії з соціальної роботи на базі ЦДДП, формування таких компетентностей та відповідний зміст забезпечується на основі врахування вказаних у «Принципах» вимог.

Згідно з «Основними принципами», головним фокусом навчання на докторській програмі має бути формування компетентностей дослідника, які допоможуть розвивати власну успішну дослідницьку кар'єру. Мета навчання – формування освічених і компетентних дослідників у сфері соціальних наук, які мають: належне

розуміння проблемних питань в межах їх спеціалізації; загальний огляд філософії методів дослідження і те, яким чином це впливає на дизайн дослідження, обрані методи, способи аналізу і відтворення, презентацію інформації та результатів; вміння розуміти і застосовувати низку дослідницьких технік, що відповідають їх предметній сфері, та бути поінформованими щодо підходів, які використовуються іншими соціальними науковцями; вміння інтегрувати отримані знання щодо досліджень у спосіб, притаманний досвідченим високоефективним дослідникам [107, с.10].

Забезпечення високоякісного базового навчання у всіх сферах (навчання методам дослідження; розвиток загальних дослідницьких компетентностей і універсальних компетентностей; спеціалізоване (фахове) навчання); а також поглибленого навчання у сферах, що відповідають потребам дослідника, та навчання проведенню міжнародних досліджень є основними вимогами до змісту національних докторських програм [107]. Важливим також є те, що окремо не зазначено вимоги до спеціалізованого навчання з соціальної роботи, а відповідальність за їх зміст покладено на самі університети, з акцентом на їх сильних сторонах у дослідженнях. ВНЗ можуть самостійно визначати зміст обов'язкового і додаткового навчання вузькоспеціалізованим методам досліджень, притаманним соціальній роботі, що на практиці означає застосування компетентнісного підходу до навчання на докторських програмах та студентцентрований підхід, який передбачає орієнтацію на індивідуальні потреби докторантів. Загалом ці вимоги не містять чіткого переліку основних навчальних дисциплін, а сфокусовані на основних елементах навчання докторантів із соціальних наук, рекомендованих для національних докторських програм у структурі ЦДДП Великої Британії, та компетентностях, які мають бути сформовані у докторантів [107, с. 11-13]. У Додатку Д представлено основні компоненти змісту такої підготовки.

Що стосується навчання основним методам проведення дослідження, то докторанти повинні здобути і застосовувати на практиці наступні компетентності: 1) розуміння базових принципів дизайну дослідження та стратегії, включно з розумінням того, як сформулювати проблему дослідження, визнанням альтернативних підходів до дослідження; 2) компетентність у розумінні і застосуванні кількісних і якісних методів

досліджень та інструментів, включно із змішаними методами дослідження (mixed research methods); 3) здатність керувати дослідженням, включно з використанням отриманих даних, проведенням дослідження і поширенням його результатів, виходячи з професійної практики та принципів дослідницької етики; 4) розуміння значення альтеративних епістеміологічних підходів, які забезпечують контекст побудови теорій, дизайну дослідження, вибору відповідних аналітичних технік [107, с.18]. Зміст навчання основним методам дослідження на національних докторських програмах у структурі ЦДП, який полягає у формуванні вказаних компетентностей у докторантів соціальної роботи, передбачає наявність низки складових, основними з яких є: 1) принципи дизайну дослідження; 2) збір та обробка інформації; 3) окремі спеціалізовані методологічні інструменти і техніки, їх використання на місцевому чи національному рівні; 4) існуючі бази даних якісних і кількісних досліджень [107, с. 18-19]. Основні складові змісту та компетентності й інструменти представлені у Додатку Е.

Поряд із навчанням основним методам проведення дослідження, важливим є розвиток основних загальних та універсальних компетентностей. Тому основні рекомендації щодо змісту підготовки на національних докторських програмах стосуються формування загальних дослідницьких компетентностей, універсальних компетентностей (transferable skills) та додаткових, зовнішніх можливостей підтримки кар'єрного розвитку докторантів, що забезпечуються Радою з питань економічних та соціальних досліджень та іншими організаціями, які підтримують особистісний, професійний і кар'єрний розвиток докторантів [107]. Вказані рекомендації подано в узагальненому вигляді у Додатку Є.

На основі проаналізованого змісту докторської підготовки із соціальної роботи у досліджених університетах Великої Британії було узагальнено структуру змісту підготовки на національних докторських програмах із соціальної роботи (рис. 2.5.1).

Останні тенденції розвитку освіти з соціальної роботи у Сполученому Королівстві свідчать, що основним завданням освіти і навчання соціальній роботі має бути підготовка соціальних працівників, чиї професійні характеристики поєднують три основні компоненти: соціальний працівник як практик, як професіонал, як соціальний науковець [87, с. 19]. Так, для професійних стандартів у

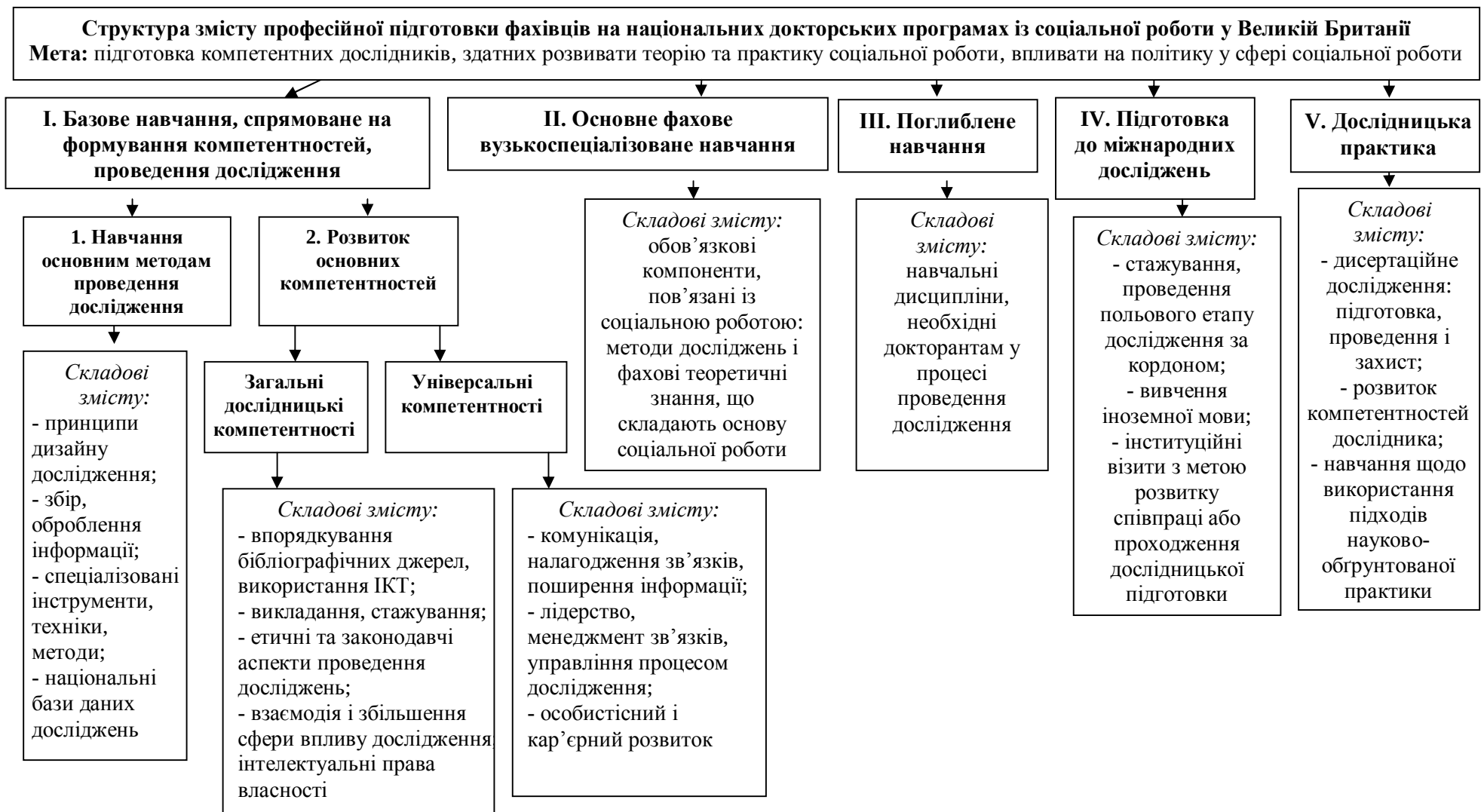

Рис. 2.5.1. Структура змісту професійної підготовки фахівців за національними докторськими програмами із соціальної роботи (в структурі Центрів досконалості докторської підготовки) у Великій Британії

сфері соціальної роботи загальною рамкою є «Рамка професійних здібностей» (The Professional Capabilities Framework (PCF)), розроблена Радою з питань реформування соціальної роботи (Social Work Reform Board) [204], що включає очікування від соціальних працівників, включно з викладачами, науковцями, докторантами з соціальної роботи, на кожному етапі їх професійної кар'єри – від початкової кваліфікаційної освіти з соціальної роботи і до навчання впродовж професійної діяльності, що дозволяє їм планувати власний професійний розвиток. Рамка професійних здібностей поєднує дев'ять наступних сфер: професіоналізм; цінності та етика; різноманітність; права, правосуддя й економічний добробут; знання; критична рефлексія й аналіз; втручання і компетентності; контексти й організації; професійне лідерство [204]. Її застосовують щодо всіх соціальних працівників в Англії, а що стосується соціальних працівників Уельсу, Північної Ірландії і Шотландії, то щодо них застосовують Національні професійні стандарти із соціальної роботи (National Occupational Standards (NOS)) for social work) [147].

Таким чином, навчання на докторських програмах із соціальної роботи у Великій Британії має поєднувати вимоги до формування професіонала – науковця, здатного розбудовувати базу знань соціальної роботи. А завдяки компетентностям, сформованим на докторських програмах із соціальних наук у Великій Британії, їх випускники є дуже привабливими на ринку праці [164].

Зміст підготовки на докторських програмах із соціальної роботи також визначається змістом індивідуальних планів розвитку докторантів, що відображає відповідність навчання індивідуальним потребам докторанта, як це вимагається основними принципами докторського навчання з соціальних наук [107]. У досліджених університетах існують різні способи оцінки навчальних потреб докторантів із соціальної роботи. Так, у частині ВНЗ для оцінки потреб докторантові рекомендують розробити разом із ментором/супервізором власну Структуру розвитку дослідника на основі рекомендованої організацією Vitae [127]. Інші ВНЗ (Шефільдський університет) використовують метод аналізу навчальних потреб (training needs analysis (TNA)) [223]. В Оксфордському університеті докторант, за допомогою супервізора, має зробити аналіз власних компетентностей (Skills Review)

та розробити відповідний план навчання для вдосконалення існуючих компетентностей та вироблення тих, яких йому бакує. При цьому існуюча в університеті система е-звітності (GSS reporting scheme) вимагає від докторанта кожного семестру переглядати власні навчальні потреби та визначати нові [233].

За результатами оцінювання потреб студентів, базовий план навчання докторанта доповнюється курсами, семінарами, конференціями, іншими подіями, необхідними для розвитку компетентностей, у яких він відчуває потребу. У ВНЗ пропонують різні відповідні можливості для студентів: стажування за кордоном до 3 місяців з метою написання роботи; участь у відповідних навчальних курсах, літніх школах, семінарах, конференціях.

Зміст навчання на докторських програмах з соціальної роботи також тісно пов'язаний із науковими інтересами докторанта, пов'язаними з темою дисертаційного дослідження. Як правило, попередні наміри щодо теми дисертаційного дослідження, апліканти формують ще до вступу на докторські програми, коли перед написанням дослідницької пропозиції знайомляться зі сферами дослідницьких інтересів академічного персоналу, який забезпечує викладання і супервізії на докторських програмах, темами досліджень спеціалізованих і міждисциплінарних дослідницьких центрів університету, окремих дослідницьких груп.

Так, в Даремському університеті на базі Школи прикладних наук діють Вульфсонський Центр досліджень охорони здоров'я і благополуччя, Центр досліджень з питань жорстокості і насильства, Центр соціальної справедливості і громадянської дії, тому докторанти з соціальної роботи беруть участь у дослідженнях, що стосуються наступних тем (які є основою для їх дисертацій): дитяче благополуччя, права дітей та неналежне поводження з дітьми; усиновлення, фостерний та резидентний догляд; інвалідність, психічне здоров'я і похилий вік; залучення користувачів, розвиток громади та соціальні зміни, глобалізація та міжнародна соціальна робота. А докторантам програми з соціальної політики пропонують вивчати нерівність у сфері охорони здоров'я, соціальне виключення, відновлення, освіти, місцевий та регіональний уряд, професійну етику [173].

Аплікантам докторської програми з соціальних наук (Social Sciences PhD) Кардіфського університету, поряд з темами, які знаходяться у сферах дослідницьких інтересів викладачів, пропонують обрати сфери міждисциплінарних досліджень, які проводять викладачі кафедри: дитинство, культура та ідентичність; злочинність, безпека і правосуддя; критичний аналіз політики; охорона здоров'я, благополуччя й соціальні послуги; сучасні дослідницькі методології та інші.

В Університеті Ворвік спеціалізацією викладачів-супервізорів, а, отже, й докторантів із соціальної роботи, є гендерне насильство, насильство над дітьми, їх безпека та благополуччя, проблеми расової та етнічної приналежності й міграції. Тому майбутніх студентів докторської програми з соціальної роботи (PhD in Social Work) Університету Ворвік заохочують обирати теми, пов'язані з соціальною роботою, які знаходяться у фаховій компетенції викладачів кафедри і створюють мультидисциплінарну основу навчання, а саме: теми, пов'язані з гендерним насильством, насильством над дітьми; з етнічною чи расовою приналежністю і міграцією; гендерні особливості і політика в Європі [245]. А для докторської програми з соціальної роботи і соціальної політики цього ж Університету, цей перелік доповнюється темами, пов'язаними з політичною участю, участю громади, політикою: гендерні питання, політична участь та участь громади; молодь, політична участь, соціальна єдність; гендерні питання та політика [246].

Докторанти докторської програми з соціальної політики й соціальної роботи Йоркського університету займаються дисертаційними дослідженнями, пов'язаними з аналізом та розвитком соціальної політики й соціальної роботи, тому теми та дослідницькі інтереси стосуються: міжнародної співпраці Шкіл соціальної роботи у розвинених країнах та країнах, що розвиваються; можливостей соціального підприємництва у наданні підтримки дітям мігрантів з Китаю; ролі соціальних працівників у континуумі догляду для людей із психічними проблемами; бездоглядної молоді з числа шукачів притулку та її переходу до дорослого життя; розвитку держави і соціального захисту у пост-конфліктних контекстах тощо [158]. У кількох досліджених університетах пропонують ознайомитися з темами дисертаційних робіт докторантів із соціальної роботи, розміщеними на вебсайті [158].

Окремі особливості у формуванні змісту існують для програм підготовки професійних докторів із соціальної роботи у Великій Британії. Це пов'язано з тим, що акредитаційні вимоги Ради з питань економічних і соціальних досліджень не стосуються таких програм, оскільки не підтримуються нею фінансово. Окрім того, специфіка навчання на таких програмах передбачає проведення більшої частини навчання у безпосередньому професійному середовищі докторанта за місцем його роботи і проведення дослідження, тому тут діє принцип «навчання на практиці», а ацент робиться на прикладному характері всіх отриманих знань і компетентностей. Як і в традиційних програмах підготовки доктора філософії, у програмах підготовки професійного доктора з соціальної роботи вимогою до докторантів є вироблення оригінальних знань, але з додатковою умовою, що ці знання повинні робити суттєвий внесок для професійної практики. Це є особливо важливим для соціальної роботи, яка потребує розвитку теоретичної бази знань, що ґрунтується на практиці. Оскільки такий підхід у докторській підготовці орієнтується значною мірою на потреби соціальної роботи, навчання відбувається у співпраці з практичною установою, результати наукової роботи мають прикладний аспект і використовуються для вдосконалення практики конкретної установи, яка працює в соціальній сфері.

Зміст програм підготовки професійного доктора з соціальної роботи у всіх досліджених університетах містить дві основні складові: освітню, що передбачає успішне прослуховування кількох модулів, присвячених методам дослідження і фаховим питанням, та дослідницьку, результатом якої має стати написання дисертаційної роботи. Обов'язковим компонентом навчання, як і у всіх інших формах докторських програм у Великій Британії, є індивідуальні супервізії в процесі проведення дослідження за місцем працевлаштування та написання наукової дисертаційної роботи. Так, зміст програми підготовки професійного доктора з соціальної роботи Сасекського університету визначається освітньою складовою, що передбачає успішне прослуховування чотирьох модулів, та дослідницькою, результатом якої має стати написання дисертаційної роботи. Навчання на докторській програмі складається з трьох етапів. Етап 1 – «Дослідження і фахівець» – передбачає написання есе (8 тис. слів) та звіт (10 тис.

слів), а етап 2 – «Розвиток критичних перспектив» – написання огляду (18 тис. слів). Ці два етапи формують навчальний компонент докторської програми і тривають два роки. Етап 3 – дослідницький компонент – передбачає написання наукової дисертації (35-50 тис. слів), а його тривалість – три роки. Особливістю є те, що вступати на цю програму пропонують як практичним фахівцям, так і викладачам університетів [93]. А програми підготовки професійного доктора з соціальної роботи та соціальної політики Кардіфського університету вимагають знань та компетентностей високого порядку в рамках чіткої структури навчання та оцінювання. На момент завершення програми, вступники здобудуть дослідницькі компетентності, здібності теоретизування (theoretical capacities), а також отримають досвід їх застосовування у спосіб, що відповідає їх професійному контексту, зокрема: вміти аналізувати практики і політики, які впливають на організації і групи клієнтів у їх професійній сфері; вміти управляти інноваційною і ресурсною зміною в обраній ними сфері; мати високорозвинені компетентності спілкування й ефективної та конструктивної співпраці з фахівцями, які представляють інші дисципліни, поза організаційним контекстом; забезпечувати чітке лідерство, супервізію і консультування у власній професійній сфері, застосовуючи власні поглиблені знання, міжперсональні компетентності, цінності та визнання відповідних обов'язків; вміти незалежно працювати та звітуватися, конструктивно й інноваційно використовувати процеси консультування й управління [91; 92]. Це відповідним чином відображено у змісті програми підготовки: навчальний компонент програми підготовки професійного доктора з соціальної роботи та з соціальної і державної політики Кардіфського Університету передбачає проходження шести модулів – чотирьох основних та двох додаткових, кожен з яких завершується виконанням письмового завдання (обсягом 4 тис. слів). Дослідницький компонент передбачає проведення дослідження та написання дисертаційної роботи обсягом 35-50 тис. слів на затверджену тему, із здійсненням індивідуальної супервізійної підтримки. Основні, обов'язкові модулі передбачають вивчення наступних курсів: «Дизайн дослідження», «Якісні методи дослідження», «Зміна форм професіоналізму», «Кількісні методи дослідження». Спеціалізовані (фахові) модулі для професійного докторату з

соціальної роботи – «Дослідження в дії у соціальній роботі», «Сучасна соціальна робота: особливості та практика», а для програми підготовки професійного доктора з соціальної і державної політики – «Громадянство та соціальна політика», «Демократія, політика і заклади: вивчення державної політики» [91; 92]. Таким чином, зміст спеціалізованих (фахових) курсів програми підготовки професійного доктора з соціальної роботи пов'язаний з основними аспектами досліджень у соціальній роботі і соціальній політиці.

Особливістю вибору тем дисертаційних досліджень програм підготовки професійного доктора з соціальної роботи є те, що докторанти самостійно обирають теми залежно від місця їх працевлаштування, потреб організації, у якій вони працюють, а також наявності доступу до бази проведення дослідження. Окрім того, їм потрібно враховувати сфери досліджень окремих кафедр/департаментів, на базі яких здійснюється докторське навчання з соціальної роботи. Так, Департамент соціальної роботи і соціального догляду для докторантів програм професійного доктора соціальної роботи Сасекського університету описує наступні сфери власних досліджень: інновації та зміни у політиці і практиці щодо дітей, дорослих та людей похилого віку; педагогіка професійної освіти; знання, докази, судження у професійному та мультипрофесійному контексті [93].

Відмінним є зміст програм підготовки доктора філософії за результатами наукових публікацій. Особливістю є те, що навчання відбувається на основі індивідуального підходу у процесі супервізій та написання наукової роботи на основі знань і компетентностей докторанта. Зміст формується супервізором та докторантом із врахуванням індивідуальних потреб останнього. Оскільки ця програма призначена в першу чергу для викладачів університетів, дослідників партнерських організацій, вони мають доступ до різних університетських ресурсів, та самостійно планують і здійснюють навчання у відповідних сферах їх розвитку.

Таким чином, на основі вивчення докторської підготовки із соціальної роботи у досліджених університетах Великої Британії встановлено та представлено в узагальненому вигляді джерела формування змісту такої підготовки у табл. 2.5.1.

Таблиця 2.5.1

Джерела формування змісту підготовки на докторських програмах із соціальної роботи у Великій Британії

Джерела	Приклад
Національні стандарти дослідницької підготовки (документи, що містять вимоги до формування компетентностей докторантів)	Національна Рамка кваліфікацій, Регламент якості вищої освіти, «Положення щодо характеристик докторського ступеню Національного Агентства з питань забезпечення якості», «Спільна Декларація науково-дослідних рад щодо вимог до формування компетентностей у студентів докторських програм», Національна угода щодо підтримки професійного розвитку дослідників
Акредитаційні вимоги до Центрів і Партнерств досконалості докторської підготовки і національних докторських програм	«Основні принципи навчання і розвитку в рамках дослідницької підготовки Ради з питань економічних і соціальних досліджень - 2009 для акредитації центрів докторського навчання»
Структура розвитку дослідника (The Researcher Development Framework)	Документ національного значення, що містить перелік компетентностей успішного дослідника, на основі яких відбувається планування і забезпечення дослідницької підготовки докторантів із соціальної роботи та їх працевлаштування
Внутрішні інституційні документи ВНЗ	«Регламент для дослідницьких (докторських) програм», «Положення про порядок здобуття наукових ступенів», університетські Рамки кваліфікацій, інституційні довідники щодо докторських програм тощо
Різні типи докторської підготовки	Програми підготовки докторів філософії із соціальної роботи; програми підготовки професійного доктора соціальної роботи; програми підготовки доктора філософії за результатами наукових публікацій
Оцінювання індивідуальних навчальних потреб докторантів	Заповнені форми оцінки навчальних потреб, що пропонуються ВНЗ на основі Структури розвитку дослідника (Researcher Development Framework (RDF)) (Skills Review, Training Needs Analysis, RDF та ін.)
Діяльність (між)університетських фахових і міждисциплінарних дослідницьких груп і центрів	Формування дослідницьких компетентностей з метою задоволення вузькофахових потреб докторантів, зумовлених предметом дослідження, результатами оцінки індивідуальних потреб

Сучасні підходи до формування компетентностей у докторантів з соціальної роботи у Великій Британії передбачають наближення змісту докторського навчання до потреб ринку праці. Це передбачає забезпечення ВНЗ Великої Британії можливостей для докторантів для формування, окрім дослідницьких компетентностей, універсальних та інших компетентностей, які є затребуваними у дослідницьких центрах, освітніх установах, практичних організаціях, пов'язаних із соціальною роботою і соціальною політикою. Тут значна увага приділяється формуванню основних дослідницьких, універсальних, фахових компетентностей докторантів програм із соціальної роботи. Цей процес підтримується: 1) на державному рівні – через відповідне фінансування (фінансування Ради з питань соціальних та економічних досліджень Сполученого Королівства ЦДДП, фінансування дослідницької діяльності та відповідного навчання для окремих ВНЗ на основі Research Assessment Exercise, аудитів Агентства з питань забезпечення якості тощо); затвердження низки національних документів; 2) на недержавному рівні – через забезпечення відповідного навчання недержавними організаціями, такими, як Vitae, вплив практичних організацій та працедавців на зміст навчання докторантів із соціальної роботи і забезпечення їх відповідності потребам ринку; 3) на рівні вищих навчальних закладів та створених на їх базі ЦДДП – через «Основні принципи щодо післядипломного навчання і розвитку для акредитації центрів докторського навчання Радою з питань економічних і соціальних досліджень – 2009», внутрішні документи (положення, регламенти, довідники), що описують структуру і зміст підготовки на докторській програмі з соціальної роботи. Оскільки в сучасній соціальній роботі велика увага приділяється розвитку базованої на доказах практики, важливим є те, що програми навчання докторантів з соціальної роботи передбачають оволодіння дослідницькими, універсальними та іншими компетентностями. У такий спосіб випускники докторських програм покращують теоретичну базу соціальної роботи через проведення якісних досліджень, поширення їх результатів, які впливають на професійну практику.

1. У процесі дослідження виявлені основні чинники розвитку третього рівня вищої освіти з соціальної роботи у Великій Британії, до яких належать: 1) запровадження на національному рівні координаційних структур з питань освіти з соціальної роботи; 2) розробка і прийняття основних національних документів для розвитку третього циклу вищої освіти із соціальної роботи; 3) створення доказової (науково-обґрунтованої) бази для розвитку докторського рівня освіти з соціальної роботи; 4) національне визнання соціальної роботи як окремої дослідницької дисципліни та її пріоритетності для організації докторського навчання, розбудови дослідницького потенціалу; 5) запровадження нової національної структури дослідницької підготовки (Postgraduate Training Framework) з метою підвищення стандартів підготовки докторантів у сфері соціальних наук, через створення системи Центрів та Партнерств досконалості докторської підготовки; 6) запровадження фінансових механізмів регулювання та забезпечення якості докторської освіти.

З урахуванням чинників розвитку докторської освіти з соціальної роботи, виявлено наступні особливості розвитку третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти з соціальної роботи у Великій Британії: 1) створення національних докторських програм на базі національних Центрів і Партнерств досконалості докторської підготовки; 2) акцент на необхідності розвитку на базі ВНЗ програм підготовки професійного доктора соціальної роботи; 3) внутрішня академічна мобільність в межах докторських програм; 4) забезпечення якості докторської підготовки через університетські рамки кваліфікацій; 5) запровадження механізмів зміцнення дослідницької спроможності науково-викладацького складу докторських програм, докторантів; 6) збільшений акцент на інтеграції докторантів у міжуніверситетські, національні, міжнародні професійні міждисциплінарні дослідницькі мережі і спільноти.

2. На підставі аналізу програм дослідницької (PhD) підготовки фахівців із соціальної роботи, визначено основні характеристики підготовки на третьому рівні вищої освіти з соціальної роботи у Великій Британії. Зокрема, за змістовними ознаками виокремлено їх наступні типи: 1) програми підготовки доктора філософії із соціальної роботи; 2) програми підготовки професійного доктора соціальної

роботи; 3) програми підготовки доктора філософії за результатами наукових публікацій. За організаційними ознаками виокремлено: 1) докторські програми із соціальної роботи на базі університету; 2) національні докторські програми (social work pathways) на базі Центрів досконалості докторської підготовки.

Встановлено, що особливістю національних докторських (PhD) програм із соціальної роботи є те, що, окрім структурованої програми вивчення курсів, навчання основним і універсальним компетентностям, яке забезпечується на рівні факультетів і департаментів в структурі післядипломних та докторських шкіл, забезпечуються додаткові можливості для поглибленого вивчення методів досліджень, що стосуються саме соціальної роботи, та інших сучасних методологій; інтеграції у наукове професійне і міждисциплінарне середовище; надання фінансової підтримки у вигляді стипендій, грантів для навчання і проведення дослідження; а також набуття ними широкого кола компетентностей, необхідних для працевлаштування. Встановлено, що Центри досконалості докторської підготовки є механізмом забезпечення докторської підготовки на національних програмах та існують на базі одного ВНЗ або консорціуму з кількох ВНЗ Великої Британії, акредитуються й підтримуються Радою з питань економічних і соціальних досліджень.

3. На підставі аналізу докторської підготовки із соціальної роботи в університетах Великої Британії встановлено, що зміст навчання на докторських програмах із соціальної роботи формується з урахуванням національних стандартів післядипломної освіти; документів національного значення, що містять вимоги до формування компетентностей докторантів (Структура розвитку дослідника тощо); відповідно до акредитаційних вимог до ЦДДП і національних докторських програм; внутрішніх інституційних документів (Рамок кваліфікацій, положень та ін.); залежно від типу докторських програм за різними (змістовними та організаційними) ознаками; на основі результатів оцінки індивідуальних потреб докторантів та предмету їх дослідження; діяльністю (між)університетських фахових і міждисциплінарних дослідницьких груп і центрів.

Основні наукові результати, викладені в розділі, опубліковано в [3-6; 9-11; 15; 16].

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК НАЙВИЩОЇ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ

3.1 Передумови розвитку підготовки фахівців соціальної роботи найвищої освітньо-наукової кваліфікації в Україні

Соціальна робота як незалежна наукова дисципліна і напрям прикладної фахової діяльності активно викладається й опановується у різних країнах світу. Свідченням цьому є велика кількість центрів, кафедр, департаментів, факультетів та інститутів у світі, в яких можна отримати диплом соціального працівника. Зокрема, лише у Міжнародній асоціації шкіл соціальної роботи зареєстровано членство 436 шкіл соціальної роботи з усього світу [126]. Підготовка фахівців з соціальної роботи має свої національні особливості, проте скрізь спостерігаються загальні тенденції, основною серед яких є виокремлення соціальної роботи як окремої наукової дисципліни та напряду практичної професійної діяльності.

В Україні соціальна робота як практична діяльність та відповідна академічна підготовка розвивається з початку 1990-х років. У 1991 році до Кваліфікаційного довідника посад керівників, спеціалістів і службовців було внесено кваліфікаційну характеристику «спеціаліст із соціальної роботи», що відповідає загальноприйнятій у світі посаді «соціальний працівник» (на підставі Постанови Державного комітету праці СРСР від 23 квітня 1991 року «Про доповнення в Кваліфікаційний довідник посад керівників, спеціалістів і службовців»). Тоді ж було відкрито нову спеціальність 04.02 «соціальна робота» (згідно з наказом Державного комітету освіти СРСР від 7 серпня 1991 р. №376), а вищі і середні спеціальні навчальні заклади розпочали підготовку фахівців, затвердивши відповідні навчальні плани. У 1992 році було відкрито факультет перепідготовки соціальних педагогів і соціальних працівників на базі Донецького державного університету. А з 1993 року розпочалася діяльність із відкриття перших в Україні освітніх програм першого та другого циклу

вищої освіти із цієї спеціальності в Національному університеті «Києво-Могилянська академія». Становлення соціальної роботи як навчальної дисципліни відбулося завдяки підтримці проекту Темпус-ТАСІС «Соціальна робота в Україні», коли на базі НаУКМА було відкрито першу в Україні Школу соціальної роботи, розроблено та запроваджено першу в країні програму підготовки магістрів соціальної роботи [166]. Це стало можливим завдяки партнерству НАУКМА з Політехнічним Університетом «Англія» (Велика Британія), Університетом Опорто (Португалія). Підтримка проекту на національному рівні сприяла інституціоналізації соціальної роботи як академічної дисципліни. Згодом, у 1997 році, у ШСР НаУКМА було відкрито бакалаврську програму з соціальної роботи. В рамках наступного проекту ШСР НаУКМА за підтримки Темпус «Поширення освіти з соціальної роботи в Україні» (1999-2001) відбулося навчання викладачів та дослідників соціальної роботи з різних регіонів України, які згодом створили кафедри соціальної роботи в різних університетах України. На інституційному рівні це було відображено в тому, що спеціальність «соціальна робота» було затверджено указом Президента України від 23.05.1997 року та наказом МОН України від 13.11.1997 року. Також соціальна робота внесена у чинний класифікатор професій України від 01.04.2006 року.

Загалом слід відзначити істотний вплив на формування теоретичної бази соціальної роботи з боку закордонних університетів, освітніх, дослідницьких, практичних організацій з різних країн Європи, світу, які реалізовували проекти міжнародної співпраці та зробили істотний внесок у розбудову теоретичної та практичної бази соціальної роботи в Україні. Так, Школа соціальної роботи НаУКМА підтримує тісні партнерські стосунками з колегами із багатьох університетів Європи та США (Англія Раскін Університет (Велика Британія); Університет м. Любляна (Словенія); Університет Шефїлд Халем (Велика Британія); Аліс Соломон Фахгохшуле (Німеччина); Вільнюський педагогічний університет (Литва) тощо, які зробили значний внесок у розбудову соціальної роботи як академічної дисципліни, науки, професії в Україні. Також Школа залучена до співпраці в межах широкої мережі міжнародних професійних організацій - таких, як Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи, Міжнародна федерація соціальних працівників, Східноєвропейська субрегіональна

асоціація шкіл соціальної роботи. Це дозволяє викладачам та студентам ШСР отримувати інформацію про останні тенденції розвитку соціальної роботи, бути учасниками міжнародного обміну досвідом.

Наразі підготовку соціальних працівників здійснюють понад 30 навчальних закладів III-IV рівня акредитації. Створена вагома навчально-методична база та накопичено значний досвід навчання кваліфікованих спеціалістів [75]. Разом з тим, існують проблеми, які суттєво впливають на розвиток соціальної роботи як академічної дисципліни. Так, відсутність протягом тривалого часу затверджених освітніх галузевих стандартів із соціальної роботи призвела до ситуації, коли викладацький склад окремого навчального закладу самостійно відповідав за формування навчальних програм підготовки фахівців із соціальної роботи, відповідно до власної базової освіти, розробляв власні програми та надавав їх для акредитації та ліцензування відповідних спеціальностей. Істотним чинником, що значно стримує розвиток соціальної роботи в Україні, є також відсутність спільного бачення та спільних підходів до розвитку у фахових й академічних колах, стратегії розвитку соціальної роботи на національному рівні, що, в свою чергу, впливає на існуючі в освітніх закладах навчальні плани, програми практик, на професійні стандарти [75; 76]. Суттєвою проблемою є також брак викладачів, що мають базову освіту з соціальної роботи та відповідний практичний досвід роботи. Також відсутня професійна організація, яка б опікувалася національними стандартами освіти у сфері соціальної роботи та організацією взаємодії між академічною спільнотою, практиками та policy makers [75]. Усе зазначене негативно впливало як на якість професійної підготовки фахівців із соціальної роботи та їх готовність до практичної діяльності, так і на розвиток соціальної роботи як науки, академічної дисципліни та професії в Україні.

Водночас, Міжнародна Асоціація шкіл соціальної роботи – міжнародна організація, що об'єднує викладачів, науковців, дослідників соціальної роботи з усього світу – приділяє значну увагу вимогам до кваліфікації науково-педагогічного складу кафедр соціальної роботи та виробленню відповідних рекомендацій. Зокрема, Світові стандарти освіти і підготовки фахівців із соціальної роботи [179] висувають низку вимог до викладацького складу кафедр соціальної роботи. Так,

викладачі повинні мати достатній і різноплановий досвід, належну кваліфікацію, що відповідає статусу соціальної роботи як професії у країні, в якій вони працюють. Необхідною є їх участь у формулюванні, аналізі та оцінці впливу програм і заходів у сфері соціальної політики та громадських ініціатив. Також має відбуватися реєстрація викладацького складу у національних та /або регуляторних органах (офіційно зареєстрованих чи неофіційних) з прийнятими кодексами етики, яких повинні дотримуватися викладачі [179, с. 8-9]. Дотримання вказаних стандартів в українському контексті вищої освіти з соціальної роботи є можливим за умови розвитку третього рівня освіти з соціальної роботи, що формує у майбутніх викладачів, дослідників, менеджерів-практиків соціальної роботи відповідні дослідницькі й універсальні компетентності.

Доцільно зазначити, що процес становлення третього рівня освіти з соціальної роботи в Україні має багато спільного з тим, що свого часу відбувалося у західних країнах. Так, з початком академізації соціальної роботи в Європі у 1990-х роках виникла необхідність створення і розвитку власних дослідницьких та освітніх центрів, вироблення професійних теоретичних і практичних підходів до проведення досліджень, розвитку науково обґрунтованої практики соціальної роботи. Тому потреба у запровадженні третього рівня вищої освіти з соціальної роботи стала особливо нагальною [75; 76].

Якщо в Європі цей процес триває протягом останнього століття, то в Україні, де соціальна робота як професія виникла лише двадцять років тому, про наукові дослідження в сфері соціальної роботи почали говорити зовсім недавно. Це пов'язано як з тим, що в процесі розвитку освіти із соціальної роботи виникла необхідність забезпечення якісного навчання, яке передбачає наявність викладачів із відповідним вченим званням та ступенем, так і з необхідністю пошуку відповіді на проблеми, викликані існуючою національною практикою соціальної роботи. Однак третій рівень освіти із соціальної роботи тривалий час був відсутній в Україні. Це викликано тим, що з початку свого виникнення спеціальність «соціальна робота» належала до галузі знань «соціологія», а випускники навчальних закладів отримували диплом «бакалавра соціології (соціальна робота)». В 2006 році Кабінет

міністрів України, за поданням Міністерства освіти та Міністерства праці та соціальної політики, затвердив зміни до існуючої системи. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. N 1719, підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра здійснювався із «Соціального забезпечення» (це Найменування галузі знань) за спеціальностями «соціальна допомога» (код спеціальності 6.130101) та «соціальна робота» (6.130102). Спеціальність «соціальна робота» магістерського рівня, як і раніше, певний час належала до галузі знань «соціологія», що розривало послідовну трьохрівневу систему освіти із соціальної роботи, негативно впливало на її розвиток як наукової галузі знань, академічної дисципліни, професійної діяльності, а також її статус, оскільки соціальне забезпечення асоціюється з низькою якістю послуг та найгірше фінансованою сферою [75]. Лише у 2015 році соціальну роботу було внесено до переліку галузевих спеціалізацій, які можуть здійснювати підготовку фахівців на третьому рівні вищої освіти [48]. Соціальну роботу було виокремлено в окрему галузь знань, якій присвоєно шифр 23, що має дві спеціальності, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: соціальна робота (код спеціальності 231) та соціальне забезпечення (код спеціальності 232) [48].

Відсутність протягом тривалого часу в Україні можливостей підготовки фахівців третього рівня вищої освіти з соціальної роботи спричинила брак достатньої кількості викладачів і дослідників, котрі можуть проводити дослідження в сфері соціальної роботи та мають науковий ступінь із соціальної роботи, нестачу навчальних курсів з розвитку фахових дослідницьких компетентностей. Це негативно позначалося як на процесі професіоналізації соціальної роботи в Україні загалом, так і безпосередньо на якості освіти соціальних працівників.

Разом з тим, в рамках пілотного експерименту МОН України, у 2008 році на базі Національного університету «Києво – Могилянська академія» (НаУКМА) почав діяти проект впровадження третього рівня вищої освіти з соціальної роботи згідно з європейськими підходами [20]. З цією метою була утворена Докторська школа – навчально-дослідницький підрозділ НаУКМА, що здійснює підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у формі аспірантури та

докторантури, а також через створення структурованих докторських (PhD) програм. Цьому передувало тривале вивчення досвіду різних країн, зокрема і Великої Британії. В структурі цієї ДШ НаУКМА у 2010 році була заснована програма (PhD) з соціальної роботи і соціальної політики, створена Школою соціальної роботи НаУКМА за підтримки програми ЄС Темпус. Ця програма інтегрувала досвід європейських університетів та була впроваджена в Україні як експериментально-пілотний проект. Досвід її діяльності потребує ґрунтовного вивчення та аналізу, оскільки напрацьовані нормативно-правові й науково-методичні матеріали, організаційний досвід представляють значний науковий і практичний інтерес та можуть стати основою для формування стандартів докторської освіти (PhD) із соціальної роботи на національному рівні. Такий досвід є особливо важливим в контексті аналізу передумов розвитку підготовки фахівців соціальної роботи найвищої освітньо-наукової кваліфікації в Україні.

Докторська програма зі спеціальності «Соціальна робота і соціальна політика» стала першою в Україні програмою докторської підготовки фахівців із соціальної роботи, і була розроблена та пілотована впродовж 2010-2012 років в рамках проекту «Вдосконалення трьохрівневої системи освіти за спеціальністю «Соціальна робота» в шести європейських країнах» за фінансової підтримки програми Темпус Європейської Комісії (№ 144562– TEMPUS – 2008 – UK – JPCR) викладачами Школи соціальної роботи НаУКМА та університетів країн-партнерів (Університет Шефільд Халем (Велика Британія), Державний Університет м. Тбілісі (Грузія), університет м. Любляна (Словенія), Вільнюський педагогічний Університет (Литва), Університет м. Таллінн (Естонія)). Вивчення досвіду впровадження подібних програм у європейських країнах дало можливість визначити принципи, концептуальні засади та підходи до розвитку програми (PhD) із соціальної роботи в НаУКМА.

Одночасне створення в НаУКМА ДШ для підготовки докторантів ((PhD) дозволило об'єднати ресурси та можливості двох проектів і інтегрувати докторську програму із соціальної роботи в структуру ДШ, відповідно узгодивши навчальні плани, процедури та вимоги до студентів. Оскільки на час впровадження пілотного проекту в Україні соціальна робота належала до галузі знань «соціальне

забезпечення», яке є складовою соціальної політики, до навчальної програми було включено курси, присвячені поглибленому вивченню соціальних та політичних теорій, аналізу соціальної політики тощо, що знайшло своє відображення у назві програми. Окрім того, професіоналізація соціальної роботи в Україні передбачає та потребує змін на рівні соціальної політики в цілому. Таким чином, створена та запроваджена пілотна ДП «Соціальна робота та соціальна політика», порівняно з іншими європейськими програмами із соціальної роботи, була орієнтована на більш поглиблене вивчення саме соціальної політики, оскільки основні стратегічні рішення щодо сфери компетенції соціальної роботи, її регулювання визначаються саме соціальною політикою, що впроваджується на тому чи іншому етапі розвитку держави. Тому вкрай важливо, щоб вчені та науковці могли вільно орієнтуватися та працювати спільно із колегами-представниками таких напрямків, як державне управління, політологія, а не обмежуватися науковим дискурсом в межах психології, педагогіки тощо, як це переважно відбувається сьогодні. Також ДП зі спеціальності «Соціальна робота та соціальна політика» надавала можливість її слухачам брати участь у міждисциплінарному вивченні соціальної роботи і соціальної політики, що передбачало вивчення та дослідження практичної соціальної роботи в Україні та інших країнах, сучасних систем соціального забезпечення, соціальних послуг, соціального виключення, а також проблем різних груп клієнтів. Важливими її завданнями було створення академічного підґрунтя для подальшого розвитку соціальної роботи в Україні, адаптація та узгодження основних концепцій, понятійного апарату соціальної роботи в контексті соціальної політики, надання допомоги молодим дослідникам у приєднанні до міжнародної спільноти, а також розвиток академічної мережі, що об'єднала б освітян, практичних фахівців, тих, хто формує політику, групи користувачів і студентів [2; 13; 14; 74].

Основним фокусом цієї ДП була організація дослідницької діяльності, міжнародна співпраця викладачів ШСР та іноземних експертів з партнерських університетів. Це дозволяло підтримувати європейські стандарти в сфері академічної освіти, а також створювати нові можливості для студентів і викладачів для участі у міжнародній співпраці та спільних дослідженнях, що сприяє набуттю

нових компетентностей. Варто зазначити, що такий підхід є також ключовим у підготовці соціальних працівників третього рівня вищої освіти у країнах Європи, включно з Великою Британією, та у світі загалом.

Зокрема, необхідність формування відповідних компетентностей у процесі навчання на докторських програмах із соціальною роботою було обґрунтовано міжнародною організацією «Комітет із вдосконалення докторської освіти із соціальної роботи» (Group of Advancement of Doctoral Education in Social Work (GADE)), членами якої є керівники більш ніж 80 докторських програм із соціальної роботи з усього світу. Так, в основному документі, розробленому й погодженому у 2013 членами цієї організації – керівниками докторських програм із соціальної роботи, – «Керівництві щодо забезпечення якості докторських програм (PhD) із соціальної роботи» (Quality Guidelines for PhD Programs in Social Work) [120], – викладені мета, завдання, принципи докторської освіти з соціальної роботи з урахуванням специфіки соціальної роботи як професійної діяльності та академічної дисципліни. У цьому документі основний акцент робиться на наявності у випускників докторських програм основних та спеціалізованих компетентностей, компетентностей та знань щодо соціальної роботи як професії та академічної дисципліни, компетентностей проведення досліджень та викладання.

Описані підходи присутні й у змістовому наповненні ДП «Соціальна робота і соціальна політика» НаУКМА. Підготовка на структурованій ДП НаУКМА передбачала дві складові – освітню та дослідницьку. Так, докторант мав прослухати відповідні курси, отримати позитивні оцінки, а також провести дослідження і на його основі підготувати до захисту докторську дисертацію під супервізією викладачів. Ця чотирирічна програма підготовки на здобуття докторського ступеню, окрім обов'язкових основних та спеціалізованих (фахових) курсів, пропонувала широке коло вибірових курсів та індивідуальну дослідницьку діяльність і передбачала участь у низці докторантських семінарів і колоквиумів. Навчальна програма пілотної ДП (PhD) з соціальної роботи і соціальної політики НаУКМА з переліком курсів представлена у Додатку Ж та у методичному посібнику [2].

Основним завданням міждисциплінарних обов'язкових курсів було створення передумов для отримання поглиблених знань із методології дослідження, стимулювання розвитку теоретичного мислення та використання критичної рефлексії у дослідженні, розвиток компетентностей академічного письма, письмової та усної презентації результатів дослідження, критичного аналізу й компетентностей рецензування наукових робіт. Спеціалізовані (фахові) обов'язкові курси ДП «Соціальна робота і соціальна політика» були орієнтовані на підтримку розвитку передумов для незалежного дослідження, освітньої діяльності у даній сфері; створення умов для отримання найновіших теоретичних знань у сфері соціальної роботи, соціальної політики, соціального добробуту, психічного здоров'я і соціального захисту; отримання знань та досвіду академічного спілкування і презентації наукових досліджень, а також досвіду супервізування досліджень.

Окрім обов'язкових та спеціалізованих дисциплін, студенти мали обрати для прослуховування кілька курсів, що відповідали темі їх дослідження, з числа вибірових, причому ці курси могли обиратися в межах різних магістерських програм, що діяли в НаУКМа. Також докторант мав можливість опанувати курси, що стосуються сфери його дослідження, в межах програм із міжнародного наукового співробітництва шкіл соціальної роботи, літніх шкіл, програм Європейського Союзу INDOSOW, ERASMUS тощо та отримувати відповідну кількість кредитів ЄКТС. Так 5 докторантів ДП «Соціальна робота і соціальна політика» навчалися у міжнародній літній школі, організованій та проведеній партнерськими університетами м.Шефїлд Халем (Велика Британія), м.Тбілісі (Грузія), Вільнюського педагогічного університету, ШСР НаУКМА, за підтримки проекту Темпус (16-22 липня 2011 року, м.Вільнюс, Вільнюський педагогічний університет). Двоє докторантів цієї програми завдяки партнерським зв'язкам ШСР отримали можливість взяти участь у літній школі Міжнародної докторської програми з соціальної роботи INDOSOW та пройти інтенсивну програму навчання «Інтернаціоналізація соціальної роботи та соціальної політики у теорії і практиці» в Університеті Сан-Польтен (Австрія), за підтримки програми ЄС Еразмус (4-5 червня 2012 року). Загалом ДП «Соціальна робота та соціальна політика» орієнтувалася на заохочення докторантів до участі у

міжнародних програмах та мережах. Зокрема, докторанти мали можливість долучитися до участі в міжуніверситетській PhD мережі Міжнародної Академії «Соціальна робота і суспільство» (The International «Social Work & Society» Academy (TiSSA)), яка має на меті підтримку всебічної міжнародної співпраці студентів PhD в соціальній галузі. В такий спосіб підготовка на ДП сприяла підтримці порівняльного підходу до аналізу соціальної роботи і соціальної політики, вивченню організаційних змін і процесів реформування, аналізу критеріїв якості та вивчення кращих практик, заохоченню поширення результатів досліджень на міжнародному рівні. Окрім того, докторанти ДП ШСР НаУКМА були активно залучені до розробки навчальних курсів з обраної теми дисертації та їх викладання у ВНЗ України.

Підготовка на ДП передбачала індивідуальну дослідницьку діяльність під керівництвом двох супервізорів (керівників) – одного з ШСР НаУКМА та одного з партнерських університетів. Прогрес у навчанні оцінювався у відповідності до індивідуального навчального плану з акцентом на прикладній професійній діяльності, включно з публікаціями результатів досліджень, участю у дослідницьких проектах, презентаціями на дослідницьких конференціях та семінарах, керівництвом студентськими дослідницькими роботами.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) з соціальної роботи і соціальної політики мала продемонструвати поглиблені знання в обраних сферах, вміння проводити дослідження у сфері соціальних наук, критично аналізувати та оцінювати дизайн та результати дослідження, представляти результати дослідження у процесі професійного та наукового спілкування, а також бажання/ готовність впливати на процес прийняття рішень у політиці. На кінець першого року навчання кожен докторант PhD програми НаУКМА згідно з вимогами представляв «проект докторської дисертації» (doctoral proposal), написаний англійською мовою, що включав обґрунтування і план майбутнього дослідження з розгорнутим критичним аналізом літератури та планом дисертації, який оцінювала фахова група ДШ на публічному захисті. Після успішного захисту проекту докторської дисертації докторантові призначався другий науковий керівник, – як правило, із зарубіжного університету. Упродовж другого і третього року підготовки докторанти регулярно представляли і

обговорювали проміжні результати досліджень на докторських семінарах – за участі міжнародних фахівців обізнаних в даній темі. На кінець третього (четвертого) року кожен докторант мав готувати дисертацію на базі незалежно проведених досліджень, яка за своїм змістом мала б наукову новизну і була б внеском у суму знань галузі соціальної роботи та соціальної політики.

Загалом, підготовка на структурованій ДП НаУКМА передбачала отримання докторантом 240 кредитів ECTS шляхом прослуховування відповідних курсів, отримання позитивних оцінок та підготовки до захисту докторської дисертації. Структура навчальної програми була наступна: 1) загальні (міждисциплінарні) курси – 26 ECTS; 2) спеціалізовані курси – 18,5 ECTS; 3) вибіркові курси – 15,5 ECTS; 4) дисертація – 180 ECTS. Докторські студії відбувалися згідно з індивідуальним навчальним планом, який узгоджувався з науковими керівниками (супервізорами) та затверджувався Школою соціальної роботи й ДШ. Прогрес у навчанні оцінювався відповідно до індивідуального навчального плану з акцентом на прикладній професійній діяльності, включно з публікаціями досліджень, участю у дослідницьких проектах, колоквиумах, презентаціями на дослідницьких конференціях та семінарах, супервізіями студентських дослідницьких робіт.

Необхідною умовою для допуску до захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) було успішне складання іспитів із загальних та фахових курсів та наявність публікацій, передбачених умовами ВАК України для здобуття ступеня кандидата наук, виступи на міжнародних конференціях і публікація мінімум однієї статті в англomовному рецензованому журналі (peer reviewed journal). Також допуск докторанта до захисту дисертації передбачав проходження ним викладацької практики (мінімум 20 годин викладання в НаУКМА). На кінець третього (четвертого) року кожен докторант мав підготувати дисертаційну роботу на основі незалежно проведеного дослідження, яке за своїм змістом мало б наукову новизну і було б внеском у розвиток соціальної роботи і соціальної політики.

Окрім виконання докторантами вимог ДП «Соціальна робота і соціальна політика», важливим для забезпечення якості освіти було дотримання ними

Регламенту ДШ НаУКМА. Цей документ визначає основні права та обов'язки докторанта НаУКМА, а також регламентує взаємини між ним і співробітниками/викладачами Докторської школи, членами фахової групи НаУКМА, яка веде докторську програму, керівниками дисертації тощо. У ньому описані «системні принципи та рекомендовані типові практичні рішення для структурованої докторської освіти, а саме: модель ДШ НаУКМА; відповідальність і повноваження організаційних одиниць та осіб, залучених у виконання докторської освіти; рекомендовані зразки та стандарти викладання та дослідницької практики; засоби впровадження, моніторингу та перегляду системи забезпечення академічної якості, що дозволяють здійснювати внутрішню та зовнішню акредитацію та контроль; систему комунікації; репрезентацію докторантів» [53, с. 46].

В процесі пілотування Фаховою групою ДП з соціальної роботи НаУКМА й адміністрацією Докторської школи було розроблено перелік і опис компетентностей як очікуваного результату навчання у формі Плану розвитку дослідника і опису Кваліфікацій. Було рекомендовано різні види навчання докторантів, які були використані у розробці й докторської програми з соціальної роботи.

Таким чином, зміст та дизайн ДП (PhD) із соціальної роботи і соціальної політики, пілотованої в НаУКМА, базувався на кращих практиках університетів Великої Британії й досвіді міжнародної програми INDOSOW, та відображав принципи науково обґрунтованої практики (інтеграції дослідження та професійної практики), що є важливою складовою сучасного суспільства, яке ґрунтується на знаннях, розвитку освіти та досліджень у сфері соціальної роботи і соціальної політики; розвиткові вмінь і компетентностей через критичне осмислення власної практики. Зазначене відповідає принципам формування європейського простору вищої освіти та європейського наукового простору і створення загальноєвропейської системи забезпечення якості вищої освіти.

ДП «Соціальна робота і соціальна політика» НаУКМА була розроблена згідно з принципами Болонського процесу, які пропонують використовувати таку достатньо нову для України парадигму вищої освіти, як *competence-based education*, що ґрунтується на формуванні у докторантів комплексу визначених компетентностей.

Аналізуючи вказаний досвід створення та навчання на докторській програмі, варто підкреслити її важливу інноваційну роль в навчальному процесі.

Загалом, аналіз досвіду впровадження докторської програми із соціальної роботи і соціальної політики в НаУКМА дозволяє виокремити певні особливості, важливі в контексті створення докторських програм із соціальної роботи в Україні, а саме: наявність низки загальних правил та процедур, розроблених і викладених в окремому документі (Регламенті), затверджене вченою радою Університету; наявність дослідницького центру в університеті, який створює можливості для викладачів і студентів для проведення досліджень; прикладний характер досліджень, які проводяться на базі університету та мають на меті вирішення проблем, важливих для діяльності громадських і державних організацій; акцент в організації навчального процесу на засвоєнні методології і методів досліджень, та на виробленні дослідницьких компетентностей у докторантів (що є особливо важливим для соціальної роботи і суттєво відрізняє навчання на докторських програмах від традиційного навчання в аспірантурі); наявність в навчальному плані докторської програми загальнообов'язкових, спеціалізованих та вибіркового дисциплін; можливість обирати з вибіркового ті, що відповідають темі дослідження; орієнтація докторської програми на поглиблене вивчення соціальної політики.

Таким чином, на основі цього експерименту, поряд з іншими існуючими в країні, було вироблено основні підходи до розвитку вищої освіти з соціальної роботи в Україні та створено науково-методичне підґрунтя для запровадження третього рівня освіти (PhD) з соціальної роботи на національному рівні [2; 7; 13; 14; 72-76].

Варто відзначити, що в процесі розробки й пілотування докторської програми виникали певні труднощі. Однією з найбільших була відсутність законодавчого підґрунтя – як для створення й розвитку третього рівня з соціальної роботи (відсутність на той час визнання соціальної роботи як окремої галузі знань, а також можливості ліцензування освітньої діяльності з третього (освітньо-наукового) рівня з соціальної роботи), так і відсутність законодавчої бази для існування докторського рівня (PhD) освіти. Тому освітня діяльність Докторської школи НаУКМА здійснювалась в рамках експериментального проекту МОН, а її майбутні

докторанти змушені були вступати одночасно і на PhD програму, і на програму аспірантської підготовки. Для докторантів ДП «Соціальна робота і соціальна політика» НаУКМА це створило суттєві проблеми, оскільки на той час соціальної роботи не було в переліку наукових спеціальностей. В зв'язку з цим майбутні докторанти з соціальної роботи вимушені були вступати паралельно й до аспірантури НаУКМА зі спеціальностей 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти, 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи, 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології (соціологія здоров'я). Це зумовлювало труднощі, пов'язані з формулюванням теми дисертаційного дослідження; необхідністю відповідності наукової роботи абсолютно різним вимогам до написання (мовним (українською – в аспірантурі, англійською – на докторській програмі), змістовим тощо) та оформлення; відмінністю у підходах до проведення наукового дослідження в рамках дисертаційної роботи, з огляду на залучення трьох керівників дисертаційної роботи, що представляли різні організації та відповідні їм підходи (одного – докторської програми з соціальної роботи, іншого – з партнерського ВНЗ Великої Британії, третього – з аспірантури). Останнє було особливо актуальним як на етапі обговорення теми дисертаційного дослідження, формулювання його мети й завдань, так і на етапі обговорення його методології, формулювання наукових парадигм соціальної роботи. Так, зокрема, застосування певних методів досліджень у дисертаціях докторантів з соціальної роботи, які є загальноприйнятими у Великій Британії (як-то: дослідження в дії (action research), вивчення випадку (case study), життєва історія (life story)), в Україні в контексті тих спеціальностей аспірантури, де офіційно навчалися докторанти, вони не використовувалися і були неприйнятними для застосування в проведенні дисертаційного дослідження. Це, в свою чергу, викликало проблеми у розумінні основних вимог та підходів до проведення дослідження, розумінні низки термінів, оскільки викладачі кафедр психології та педагогіки не були обізнані із соціальною роботою тощо [74].

Разом з тим, можна стверджувати, що досвід впровадження ДП з соціальної роботи був досить важливим для її подальшого розвитку як академічної дисципліни і галузі наукових знань, оскільки сприяв поінформованості та обізнаності

української академічної спільноти щодо інноваційних підходів та тенденцій в навчанні студентів на третьому рівні вищої освіти.

З часу завершення вказаного пілотного проекту внаслідок реформування системи вищої освіти в Україні протягом останніх кількох років було створено низку передумов для розвитку третього рівня освіти (докторської підготовки) загалом. Так, у 2011 році затверджено Національну рамку кваліфікацій (НРК) (постанова Кабінету міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341), основними поняттями якої є компетентність, кваліфікація і результати навчання. Створено законодавче підґрунтя для заснування і функціонування Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [50]. Законодавчо обґрунтованим стало запровадження у вітчизняну практику наукового ступеня «доктора філософії» (PhD). Зокрема, новий Закон України «Про вищу освіту», прийнятий 2014 року, серед наукових ступенів визначає науковий ступінь доктора філософії (PhD), присвоєння якого відбувається на третьому рівні освіти [22]. У Статті 5 цього Закону визначено третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, як такий, що «відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення» [22]. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Таким чином, прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» дозволило унормувати систему рівнів і ступенів вищої освіти, що стала сумісною з переліками рівнів (циклів) і ступенів вищої освіти, визначеними сучасними основними міжнародними документами (Міжнародна стандартна класифікація освіти версії 2011 р., Рамка кваліфікацій ЄПВО 2005 р., Європейська рамка кваліфікацій для

навчання впродовж життя 2008 р.). Відбулося доповнення вищої освіти – третім (освітньо-науковим), «докторським» рівнем що відповідає 8-му рівню МСКО-2011, третьому циклу в ЄПВО.

Основним підходом до вищої освіти в Україні було проголошено академічну автономію. Внаслідок цього відповідальність за зміст і структуру освітньої програми покладається на вищий навчальний заклад, вчена рада якого самостійно її затверджує. Це створює сприятливі умови для розвитку третього рівня освіти з соціальної роботи, яка з 2015 року включена до переліку галузевих спеціалізацій, що можуть здійснювати підготовку фахівців на третьому рівні вищої освіти [48], але, з іншого боку, брак кваліфікованих викладачів та дослідників, що мають освіту та досвід саме в соціальній роботі, створює ризик того, що соціальна робота може «розмиватися» та інтерпретуватися відповідно до змісту інших «класичних» наук.

Важливою характеристикою сучасного контексту розвитку третього рівня освіти є те, що основу освітньої програми складають програмні компетентності і результати навчання, що дозволяє враховувати потреби спеціальності як академічної дисципліни та професійної діяльності. Це відповідає рекомендаціям ЄПВО, і є особливо актуальним для соціальної роботи, яка, як професія, має прикладний характер та потребує формування специфічних компетентностей в процесі академічної підготовки.

З метою вироблення національних стандартів України вищої освіти з соціальної роботи у березні 2016 року на конкурсній основі було сформовано Науково-методичну підкомісію зі спеціальності 231 «Соціальна робота» (галузь знань 23 «Соціальна робота») Науково-методичної ради МОН України. Комісією до серпня 2016 року вже було розроблено національні стандарти вищої освіти для першого і другого рівнів вищої освіти з соціальної роботи [39], а з вересня 2016 року розпочато розробку такого стандарту і для третього (освітньо-наукового) рівня, з використанням «Методичних рекомендацій з розроблення стандартів вищої освіти нового покоління», схвалені Науково-методичною Радою з вищої освіти [40].

Механізм підготовки здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти визначено нещодавно затвердженим Порядком підготовки

здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) [49], який передбачає розробку освітньо-наукової програми аспірантури з соціальної роботи, що має забезпечити набуття відповідних компетентностей здобувачами ступеня доктора філософії відповідно до Національної рамки кваліфікацій. Ця освітньо-наукова програма підлягає ліцензуванню МОН України та акредитації з боку Національного Агентства з питань якості вищої освіти. Оскільки, згідно з законодавством України ліцензується лише освітня діяльність, в процесі ліцензування такої програми перевіряється готовність ВНЗ (наукової установи) впровадити і виконувати освітньо-наукову програму, яка складається з навчальних дисциплін аспірантського рівня. У зв'язку з цим, згідно з чинним Порядком ліцензування, особливий наголос робиться на оцінці кадрового забезпечення докторської програми.

Однак для соціальної роботи в Україні це є певним викликом і створює низку перешкод в її розвитку на третьому рівні вищої освіти, оскільки у зв'язку з невеликою історією її розвитку вона все ще знаходиться на етапі власного становлення як академічної дисципліни, науки та професії. Кадрове забезпечення докторських програм з соціальної роботи, за чинних умов ліцензування освітньої діяльності, може бути створене за рахунок суміжних спеціальностей – психології, педагогіки, соціології, політології, що значно ускладнює формуванню наукової бази знань саме соціальної роботи, оскільки, з огляду на досвід експериментальної програми НаУКМа, наукові керівники з науковими ступенями з суміжних спеціальностей орієнтуватимуться, в першу чергу, на теоретичну базу знань тієї спеціальності, з якої вони мають базову освіту та науковий ступінь [74].

Згідно з «Законом про вищу освіту», відповідальність за розробку відповідної структури і змісту навчальної програми лежить частково (25%) й на самому ВНЗ. Так, проектна група і гарант освітньо-наукової програми несуть відповідальність за вироблення фахових компетентностей та розробку мінімальної програми дисциплін циклу професійної підготовки (не менш як 12 кредитів ЄКТС), що передбачає 4 обов'язкові предмети та 1 вибірковий, що разом становить 25% вибірових дисциплін. Останнє є особливо важливим для соціальної роботи як для практично

орієнтованої дисципліни, оскільки існує можливість включати до змісту навчальної програми найбільш актуальні для соціальної роботи дисципліни.

Завдяки внесенню соціальної роботи до переліку галузей наукових знань, для розробки докторських програм із соціальної роботи будуть використані і сформульовані рекомендації щодо запровадження освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії в аспірантурі та ліцензування освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ на третьому рівні вищої освіти у нещодавно затверджених Ліцензійних умовах провадження освітньої діяльності закладів освіти [47]. Зокрема, в квітні 2016 року було здійснено одне з перших ліцензувань освітньої діяльності на третьому рівні освіти з соціальної роботи. Так, на підставі рішення Ліцензійної комісії МОН України (протокол №6/2 від 16.05.2016 р.), відповідно до наказу МОН України від 18.05.2016 №523 «Про ліцензування освітньої діяльності на третьому освітньо-науковому рівні», в аспірантурі Запорізького національного університету проліцензовано спеціальність 231 Соціальна робота. Таку ж спеціальність проліцензовано у Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка (наказ МОН України № 771 від 04.07.2016 р. «Про затвердження рішень Ліцензійної комісії Міністерства освіти і науки України (протокол № 10/2 від 02 липня 2016 року)». Готується до ліцензування ще низка спеціальностей в аспірантурах інших ВНЗ України.

Складається ситуація, коли, за відсутності розробленого національного стандарту освіти з соціальної роботи на третьому рівні, зважаючи на вказані вище останні зміни на законодавчому рівні, ВНЗ, на базі яких існували аспірантури з різних спеціальностей, не чекаючи розробки, затвердження і набуття чинності національних стандартів, подають документи для ліцензування освітньої діяльності на третьому рівні освіти. У випадку соціальної роботи, база знань якої з часу її створення в Україні постійно поповнювалася («розмивалася») іншими, більш усталеними спеціальностями з тривалою історією розвитку (такими, як педагогіка, психологія, соціологія, соціальна педагогіка тощо), така ситуація є критичною для її подальшого розвитку не лише як академічної дисципліни та науки, але й як професії. Це пояснюється, в першу чергу, існуючими формальними вимогами до надання ліцензії

на здійснення освітньої діяльності на третьому рівні вищої освіти. Так, за вказаними новими Ліцензійними умовами для надання ліцензії необхідна наявність у проектній групі зі спеціальності трьох осіб, що мають науковий ступінь та вчене звання, з них не менше двох докторів наук. Для соціальної роботи такі вимоги не можуть бути виконані у зв'язку з відсутністю до 2015 року окремої галузі знань 23 Соціальна робота, та, відповідно, відсутності можливості здобуття докторської (PhD) освіти з цієї спеціальності, не кажучи про найвищий освітньо-науковий рівень – доктора наук. У цій ситуації, згідно з формальними вимогами ліцензування програми, ані гарант програми, який повинен мати науковий ступінь та вчене звання за відповідною або спорідненою спеціальністю, ані вищевказані три особи не будуть представляти безпосередньо соціальну роботу, а лише суміжні дисципліни (як-то: педагогіку, психологію, соціологію тощо).

Більше того, існує й інший формальний критерій, який значно ускладнює збереження і розбудову теоретичної бази соціальної роботи як науки в рамках докторських програм в Україні за існуючих формальних вимог. Так, у вказаних Ліцензійних умовах йдеться про необхідність для 80% осіб, які вестимуть лекції для докторантів, мати науковий ступінь та/або вчене звання, причому 50% наукових працівників, які вестимуть лекції, повинні мати науковий ступінь доктора наук та вчене звання. Це означає, що теоретичну складову у процесі провадження освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому) рівні з соціальної роботи забезпечуватимуть науково-педагогічні (наукові) працівники з науковими та/або вченими ступенями із суміжних галузей знань, а не з соціальної роботи.

За таких умов виникають певні ризики щодо формування науково-обґрунтованих підходів, актуальних для соціальної роботи, змістового наповнення лекційних та семінарських занять докторської програми, застосування у дослідженнях докторантів актуальних для соціальної роботи методів досліджень та розробки їх концептуальних засад. В той час, як забезпечується міждисциплінарна складова докторської підготовки фахівців з соціальної роботи, фахова (компетентнісна) складова істотно «розмивається» через необхідність дотримання формальних вимог. З огляду на це, заслуговує на увагу досвід Великої Британії, де

визначення вимог до науково-педагогічного складу докторської програми з соціальної роботи не регламентується на національному рівні, а є прерогативою самих ВНЗ в рамках їх автономії.

Також, з огляду на прикладний характер соціальної роботи, варто зважати ще на одну формальну вимогу, висунуту до ліцензування третього рівня вищої освіти (включно й з соціальної роботи), яка значно ускладнює розвиток докторської підготовки з соціальної роботи. Зокрема, до проведення лекцій з навчальних дисциплін, що забезпечують формування професійних компетентностей, мають бути залучені науково-педагогічні (наукові) працівники, які є визнаними професіоналами з досвідом дослідницької, управлінської, інноваційної або творчої роботи роботи за фахом (мінімальний відсоток визначеної навчальним планом кількості годин) – 50% таких працівників у складі проектної групи, яка забезпечує діяльність докторської програми. Однак до таких працівників не висуваються вимоги наявного досвіду практичної роботи за фахом, що в професійній діяльності із соціальної роботи є вкрай важливим, оскільки для її розвитку як науки важливим є знання і розуміння практики, не лише на теоретичному рівні, а й на практичному.

Ще одна формальна вимога – наявність випускової кафедри із спеціальної (фахової) підготовки, яку очолює фахівець відповідної або спорідненої науково-педагогічної спеціальності з науковим ступенем доктора наук та вченим званням, – також створює низку труднощів для створення і розвитку докторських програм з соціальної роботи. На практиці це означає, що кафедру соціальної роботи у ВНЗ, що відкриває таку програму, має обов'язково очолювати доктор наук. Це вимагатиме для тих ВНЗ України, які виявляють бажання ліцензування освітньої діяльності на третьому рівні освіти з соціальної роботи, переглянути кадрові призначення, оскільки багато випускових кафедр із соціальної роботи очолюють кандидати наук з суміжних спеціальностей (психологія, педагогіка, соціологія тощо).

Таким чином, створене в Україні на сьогодні законодавче підґрунтя для запровадження третього освітньо-наукового рівня має неоднозначний вплив на подальший розвиток соціальної роботи. Існуюча законодавча база, яка визначає умови створення третього рівня вищої освіти з соціальної роботи, створює для ВНЗ

України такі умови, за яких ліцензування докторської програми відбуватиметься з переважанням складової педагогічних, психологічних, соціологічних, політологічних наук. Внаслідок цього існує ризик, що в процесі формування освітньо-наукової програми із соціальної роботи сама соціальна робота як практична діяльність та наука буде представлена лише частково.

Істотний вплив на цей процес має також діяльність підкомісії із соціальної роботи Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України, яка наразі працює над розробленням національного стандарту вищої освіти для третього освітньо-наукового (PhD) рівня з соціальної роботи. Особливістю нових стандартів є те, що вони мають базуватися на компетентнісному підході, що вкрай важливо для соціальної роботи, та основних засадах Болонського процесу [226].

Для розвитку науково-методологічної бази докторської підготовки з соціальної роботи в Україні важливим є врахування досвіду існуючих пілотних проєктів, зокрема, досвіду створення Докторської школи НаУКМА та створення в структурі останньої першої в країні пілотної докторської програми з соціальної роботи.

Загалом, в Україні на сьогодні проєкт соціальної роботи як професії все ще перебуває на етапі його формування, а запровадження докторської освіти з соціальної роботи є нагальним для її подальшої професіоналізації. Створені основні передумови для розвитку третього рівня освіти з соціальної роботи, однак певні проблеми для організації такої докторської підготовки на національному рівні викликані низкою існуючих формальних вимог у законодавстві, відсутністю фахових науково-дослідних центрів соціальної роботи, проблеми кадрового потенціалу для викладання й супервізування на докторських програмах із соціальної роботи.

3.2 Концептуальні засади підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти в Україні

Останні зміни в українському законодавстві спрямовані на наближення докторської освіти до вимог європейського освітнього простору, та передбачають,

що програма підготовки доктора філософії має складатися з освітньої і дослідницької складової, а нормативний строк такої підготовки становить чотири роки. В нову модель підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів в аспірантурі було запроваджено освітню складову освітньо-наукової програми, обсяг якої має становити 30-60 кредитів ЄКТС. Причому таку підготовку можуть здійснювати «наукові установи за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність або за освітньо-науковою програмою, окремі елементи якої забезпечуються іншими науковими установами та/або вищими навчальними закладами» [22, ст. 5]. Таким чином, сутність підготовки в аспірантурі було приведено у відповідність до європейського стандарту третього рівня вищої освіти, зокрема, і до існуючих у Великій Британії підходів.

Нещодавно затверджений Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) передбачає здійснення такої підготовки за освітньо-науковою програмою та навчальним планом, що затверджуються вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи) для кожної спеціальності [49; п. 25]. Навчальний план аспірантури з соціальної роботи має містити перелік та обсяг навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю [49, п. 26]. Причому рекомендовані мінімальні обсяги кредитного навантаження - не менше чотирьох складових освітньо-наукової програми аспірантури, які мають забезпечити набуття певних компетентностей здобувачами ступеня доктора філософії, відповідно до Національної рамки кваліфікацій. Тепер розробка нових освітньо-наукових програм, включно і з соціальної роботи, має відбуватися у відповідності до вимог Закону України «Про вищу освіту» (редакція від 13.03.2016 р.) і «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» [49]. Нові стандарти вищої освіти, які наразі на етапі розробки, мають замінити Галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО), які розроблялись у 2002 – 2014 роках відповідно до законодавства. Такі підходи до розроблення освітньо-наукових (докторських) програм поширені і серед

ВНЗ Великої Британії, яким притаманне використання у програмах навчання докторантів із соціальної роботи компетентнісного підходу із застосуванням ЄКТС. Останній вимірює обсяг навчального навантаження аспіранта, необхідний для досягнення запланованих результатів навчання за освітньою програмою (навчальною дисципліною, модулем) (1 кредит дорівнює 30 годинам).

Отже, необхідно визначити основні положення, що стосуються розвитку третього циклу освіти з соціальної роботи в Україні, в контексті актуальних вимог Європейського простору вищої освіти, Європейського дослідницького простору, існуючого досвіду реалізації проектів міжнародної співпраці, результатів даного дослідження. Оскільки галузеві стандарти для найвищого рівня освіти з соціальної роботи будуть розроблені вперше, в процесі їх розробки необхідно зважати на декілька наступних факторів: 1) існуючі вимоги до освітньо-наукової програми відповідно до національної нормативно-правової бази; 2) рекомендації ЄПВО та ЄДП щодо розробки освітньо-наукової програми; 3) досвід впровадження ДП з соціальної роботи в Україні (зокрема, досвід ШСР НаУКМА); 4) кращий європейський досвід у запровадженні ДП із соціальної роботи (досвід Великої Британії та спільної європейської міжнародної докторської програми INDOSOW).

Існуючі вимоги до освітньо-наукової програми передбачають розробку відповідного державного стандарту для докторського рівня вищої освіти з соціальної роботи. Відповідно до вказаних Методичних рекомендацій, визначено наступні вимоги до освітньо-наукової програми: 1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; 2) перелік компетентностей випускника; 3) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; 4) форми атестації здобувачів вищої освіти; 5) вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; 6) вимоги до професійних стандартів (у разі їх наявності) [40]. На підставі цієї освітньої програми за окремою спеціальністю безпосередньо ВНЗ або наукова установа має розробляти навчальний план, який визначає: перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС; послідовність вивчення дисциплін; форми проведення навчальних занять та їх обсяг; графік навчального процесу; форми поточного і підсумкового контролю.

Причому на кожен навчальний рік складається робочий навчальний план, що затверджується керівником ВНЗ або наукової установи [40]. Це створює сприятливі умови для розвитку ДП із соціальної роботи в Україні, оскільки дозволяє в процесі її розробки врахувати особливості фахової підготовки з огляду на дослідницьку та організаційну спроможність університетів.

На основі освітньо-наукової програми та навчального плану, аспірант формує індивідуальний навчальний план та індивідуальний план наукової роботи, які, в свою чергу, після погодження з науковим керівником затверджуються вченою радою ВНЗ (або наукової установи) протягом двох місяців з дня зарахування до аспірантури. Особливістю індивідуального навчального плану аспіранта є те, що у ньому має бути перелік дисциплін за його вибором (не менше 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС). При цьому у аспірантів є право вибирати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів освіти, пов'язані з темою дисертаційного дослідження. Формування переліку цих дисциплін і забезпечення їх викладання є прерогативою і відповідальністю ВНЗ, на базі якого ліцензована аспірантура з соціальної роботи. Такий підхід є актуальним і у Великій Британії, де докторанти з соціальної роботи обирають додатково навчальні дисципліни магістерських програм з огляду на тему дисертаційного дослідження. Це забезпечує врахування індивідуальних потреб докторантів у процесі формування змісту докторської освіти з соціальної роботи та вироблення необхідних компетентностей.

Формування індивідуального навчального плану і забезпечення можливостей навчання для аспірантів залежно від індивідуальних навчальних потреб тісно пов'язане з існуючими практиками у досліджених ВНЗ Великої Британії, які забезпечують докторську підготовку з соціальної роботи. Найчастіше ВНЗ Великої Британії використовують компетентнісний підхід та такі затверджені на національному рівні інструменти для планування, як Структура розвитку дослідника [211] і Декларація розвитку дослідника [213], що містять перелік знань, компетентностей та характеристик, необхідних для ефективної діяльності кваліфікованого науковця й дослідника, його подальшого успішного працевлаштування, для різних етапів дослідницької кар'єри. У досліджених

докторських програмах із соціальної роботи ці документи є ключовими у формуванні компетентностей докторантів також. З огляду на це вважаємо необхідним рекомендувати вказані документи до запровадження у докторській підготовці з соціальної роботи в Україні.

Для розвитку докторської освіти з соціальної роботи в Україні критично важливим є формування її концептуальних рамок, які б описували загальні напрями такої освіти. Всі чотири сфери вищевказаної Структури розвитку дослідника стосуються як особистісного, так і професійного та кар'єрного розвитку: 1) сфера А – знання та інтелектуальні здібності (включає знання, інтелектуальні здібності, методи, необхідні для проведення дослідження); 2) сфера В – особиста ефективність (включає особисті якості, необхідні для того, щоб бути ефективним дослідником); 3) сфера С – організація досліджень та управління ними (включає знання професійних стандартів та вимог до проведення дослідження); 4) сфера D – залученість, вплив та наслідки (включає знання та компетентності, необхідні для спільної діяльності з іншими зацікавленими сторонами, і забезпечення впливу результатів досліджень) [211]. Основні сфери розвитку докторантів згідно з Структурою розвитку дослідника подано у Додатку В. До кожної з вищевказаних сфер розроблені дескриптори відповідно до п'яти етапів розвитку науковця-докторанта, що мають бути сформовані на різних етапах його розвитку. Тому вказана Структура розвитку дослідника рекомендується нами до використання супервізорами й докторантами докторських програм із соціальної роботи з метою визначення переліку необхідних компетентностей, та, на основі цього, вибору відповідних навчальних курсів і формування індивідуальних планів докторантів. Через планування розвитку професійних і універсальних компетентностей на основі Структури розвитку дослідника, докторські програми із соціальної роботи в Україні забезпечуватимуть формування компетентностей, необхідних для ефективної діяльності та працевлаштування кваліфікованого науковця, дослідника, викладача соціальної роботи. Цей самий інструмент було рекомендовано до використання і Докторською школою НаУКМА для всіх її структурованих програм, включно з програмою із соціальної роботи. У плані розвитку дослідника мав бути поданий чіткий перелік

загальних і універсальних компетентностей, які докторант має здобути впродовж навчання у ДШ. Однак недоліком його застосування стало те, що цей інструмент мав рекомендований характер, і розроблена індивідуальна Структура розвитку дослідника не завжди переглядалася супервізором спільно з докторантом на предмет виконання та відповідності потребам докторанта. Тому потенціал цього інструменту для забезпечення якості вищої освіти було використано не повністю.

Водночас, згідно з Регламентом ДШ НаУКМА, докторська освіта є передачею знань і принципів застосування дослідницьких методів і технік, що, в свою чергу, сприяє науковій роботі і дає можливість здобути *дослідницьку компетентність*, а розвиток компетентності – найважливіша мета всієї навчальної діяльності ДШ НаУКМА [53, с.62]. Оскільки докторська програма з соціальної роботи і соціальної політики була створена і пілотована у структурі ДШ НаУКМА, то її освітньо-наукова програма була приведена у відповідність до вимог вказаного Регламенту. Відповідно, вона була орієнтована на розвиток компетентностей активного дослідника, узагальнених у трьох сферах: а) сфера R (research) – знання предмета, компетентності дослідження, володіння сучасними технологіями досліджень, це основний елемент розвитку науковця; б) сфера С (communication) – набуття здатності до комунікації у межах глобальної наукової спільноти, що включає компетентності мовлення та презентації і письма, а також уміння формулювати результати дослідження в тій формі, яка потрібна для певної мети чи аудиторії, викладання, уміння планувати свою кар'єру; в) сфера М (management) – тренінг компетентностей планування та управління дослідженням, пошуку наукових грантів, розвиток особистісної ініціативності, формування робочих груп і спільнот.

Що стосується форм навчання в аспірантурі в Україні, то тепер вони можуть бути наступними: 1) очна (денна або вечірня); 2) заочна (однак державне замовлення не передбачено, згідно з п.31 Порядку підготовки здобувачів вищої освіти). Окрім того, існує можливість для тих, хто займається науковою роботою у ВНЗ або в науковій установі, здобувати ступінь доктора філософії без вступу в аспірантуру, але лише за спеціальністю, за якою за їх місцем роботи діє чинна ліцензія на аспірантуру [49, п. 34]. Для докторантів з соціальної роботи наявність різних форм

підготовки дозволяє обрати найбільш прийнятну для їх потреб та умов. Для присудження наукового ступеню доктора філософії, здобувач вищої освіти має успішно виконати освітньо-наукову програму та пройти публічний захист дисертації у спеціалізованій вченій раді ВНЗ або наукової установи [22, ст. 5:6].

Для розвитку третього рівня освіти з соціальної роботи в Україні важливим і необхідним є наявність узгодженого на національному рівні визначення соціальної роботи, оскільки основна мета докторської освіти полягає у формуванні та розвитку наукової бази знань. Зважаючи на особливості розвитку освіти з соціальної роботи в Україні, така необхідність є обґрунтованою і надзвичайно важливою для формування її професійного проекту. Узгоджене визначення створює основу для розбудови понятійно-категоріального апарату та уніфікованого розуміння основних засад соціальної роботи на всіх трьох рівнях вищої освіти. Оскільки ні у вітчизняній сучасній науковій літературі, ні в нормативно-правових документах не існує єдиного визначення соціальної роботи, це викликає труднощі у формуванні переліку компетентностей фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти й плануванні змісту освіти. Спільне розуміння сутності соціальної роботи як фаху та академічної дисципліни є необхідним для узгодження концептуальних засад підготовки фахівців на третьому рівні освіти з соціальної роботи, та загалом для розвитку освіти, науки, політики, практики у сфері соціальної роботи у країні.

На основі аналізу наукових праць дослідників, основних міжнародних документів із соціальної роботи, уточнено інтегрований варіант визначення соціальної роботи, сформульований наступним чином: соціальна робота – наука, навчальна дисципліна та професійна діяльність, яка, на засадах принципів соціальної справедливості, дотримання прав людини, колективної відповідальності, поваги до розмаїття культур, сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній єдності, активізації і незалежності людей, з метою вирішення їх проблем, які виникають внаслідок складних життєвих обставин, протидії їх соціальному виключенню та покращення добробуту.

Для розвитку докторської освіти з соціальної роботи важливим є розуміння основних концептуальних засад навчання на третьому рівні освіти. За умов

відсутності в Україні узгоджених серед фахових кіл та затверджених на національному рівні програмних документів щодо розвитку соціальної роботи як науки, для вироблення таких засад вважаємо доцільним рекомендувати взяти за основу існуючі узгоджені на міжнародному рівні основні підходи, описані у програмних документах щодо розвитку соціальної роботи як науки, професії, академічної дисципліни. До таких, зокрема, належать: «Етичні принципи соціальної роботи», затверджені Міжнародною Асоціацією Шкіл соціальної роботи та Міжнародною Федерацією соціальних працівників (The IASSW/IFSW Statement on Ethical Principles) [126], «Світові стандарти освіти і навчання з соціальної роботи» (the Global Standards for Education and Training) [179], «Світові пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій» (the Global Agenda for Social Work and Social Development) [207], Міжнародне визначення соціальної роботи (the Global Social Work Definition) [118], «Заява МАШСР щодо досліджень у соціальній роботі» (The IASSW Statement on social work research) [209]. Основні спільні принципи, задекларовані у вищевказаних документах стосуються: дотримання прав людини, соціальної справедливості, поваги до різноманітності та контекстуальній обґрунтованості; міждисциплінарності; прикладного характеру освіти і науки у сфері соціальної роботи, що має бути основою всіх циклів професійної підготовки фахівців; визнання взаємозв'язку практики, викладання, досліджень у соціальній роботі, що передбачає те, що дослідження є невід'ємною частиною на всіх рівнях освіти з соціальної роботи.

Для розвитку третього рівня освіти з соціальної роботи в Україні, ключовим є визнання пріоритетності розвитку досліджень у цій сфері на національному рівні в Україні та, зокрема, наявність розробленої і затвердженої Стратегії досліджень у сфері соціальної роботи у вищій освіті. Так, у Великій Британії існує Стратегія досліджень у сфері соціальної роботи у вищих навчальних закладах на 2006-2020 роки [194], однією з основних складових якої є розбудова дослідницького потенціалу у соціальній роботі через збільшення кількості викладачів з соціальної роботи з науковим ступенем. Останнє є особливо актуальним і для розвитку соціальної роботи в Україні, включно з поставленим в рамках даної стратегії завданням «...розробки відповідних підходів до

дослідницької підготовки для викладачів, дослідників, практиків, включно з традиційними та професійними докторськими програмами» [194; с. 19]. Такий підхід повинен стати ключовим і в українському контексті, оскільки питання наявності різних типів докторських програм, що відповідають потребам українських викладачів, дослідників, практиків, є наразі особливо гострими. Однак таку Стратегію потрібно розробляти на основі доказової бази. Тому необхідним є проведення загальнонаціональних досліджень, що б створили таку базу для забезпечення організаційних і фінансових ресурсів докторської освіти з соціальної роботи в цілому, посилення дослідницького компоненту освіти, пріоритизації фінансування стипендій для докторантів і досліджень з соціальної роботи загалом. Зважаючи на досвід Великої Британії, в Україні необхідно визначити сильні і слабкі сторони дослідницької бази, здійснити аналіз того, яким чином різні дослідницькі концепції, методології і перспективи можуть бути більш ефективно використані для підтримки інноваційних та міждисциплінарних підходів у дослідженнях з соціальної роботи. До проведення такого дослідження необхідно залучити викладачів, дослідників, практичних фахівців, а на його основі розробити рекомендації щодо розвитку досліджень із соціальної роботи. З огляду на досвід Великої Британії, важливим також є забезпечення відповідної державної фінансової й організаційної підтримки для реалізації цієї Стратегії, що на практиці означало б наявність окремої програми підтримки досліджень у сфері соціальної роботи, ініційованої Міністерством соціальної політики спільно з МОН України. У процесі розробки такої програми, формування переліку дослідницьких компетентностей і змісту докторських програм із соціальної роботи необхідно враховувати міжнародний програмний документ – «Заяву МАШСР щодо досліджень у соціальній роботі» (The IASSW Statement on social work research) [209], – який вбачає завдання досліджень у соціальній роботі у тому, щоб «...допомогти в розумінні індивідуальних, міжособистісних та ширших соціальних і структурних проблем та їх наслідків шляхом: 1) оцінки потреб і ресурсів людей у їх оточеннях та мінливі контексти їх життя; 2) інформування розвитку, впровадження та оцінювання політик, програм і послуг, особливо для маргіналізованих і вразливих груп населення;

3) покращення соціального добробуту та просування прав людини і соціальної, економічної, екологічної справедливості» [209].

Заслуговує на увагу та використання в Україні досліджена нами структура навчання докторантів із соціальної роботи у Великій Британії, де, окрім традиційних ДП на базі університетів, існують так звані національні докторські програми, що діють на базі ЦДДП та ПДДП (Doctoral Training Partnerships (DTPs)). Останні створені на базі кількох університетів, забезпечують поглиблене навчання, базуються на міждисциплінарному підході та створюють для студентів доступ до професійного дослідницького середовища, орієнтовані на формування дослідницьких і універсальних компетентностей (transferable skills), залучають партнерів з позаакадемічного середовища, акредитуються Радою з питань економічних і соціальних досліджень та отримують фінансову підтримку (викладацькому складу, докторантам (стипендії, додаткові можливості навчання)) з бюджету країни [111]. На підставі вивченого досвіду їх запровадження у Великій Британії, можна стверджувати, що особливістю таких структур є гнучкість щодо змісту, структури, забезпечення навчання, фінансування, замість національних стандартів – наявність керівних принципів, рекомендації щодо пріоритетних сфер, що дає можливість посилити міждисциплінарний компонент докторської підготовки з різних спеціальностей. Вказана структура докторського навчання довела свою ефективність у Великій Британії, оскільки з її допомогою створено умови для формування дослідницьких і універсальних компетентностей на рівні, який відповідає очікуванням ринку праці, а докторанти із соціальних наук, що там навчалися, змогли продемонструвати відмінні дослідницькі та інші компетентності, необхідні для дослідницької діяльності [175]. Такий досвід заслуговує на увагу та використання в Україні, де для соціальної роботи прикладний аспект докторської підготовки є важливим.

Для розвитку професійної ідентичності докторантів із соціальної роботи, сприяння формуванню наукових мереж дослідників у цій сфері, координації у сфері проведення досліджень та підвищення їх якості загалом, необхідним вважаємо створення національної мережі докторантів із соціальної роботи в Україні. У

Великій Британії необхідність створення такої мережі було обґрунтовано за результатами окремого дослідження, а найбільш відповідними для її формування були визнані: щорічний семінар на національному рівні; електронний діалог; онлайн журнал у відкритому доступі для поширення результатів докторських наукових робіт; розвиваюче навчання; щорічна конференція, методологічні семінари; використання соціальних медіа (наприклад, Твітер, Фейсбук) [181]. Вважаємо доцільним використовувати такий досвід і в Україні. Окрім національної мережі, на нашу думку, необхідним є створення та підтримка міжнародних мереж докторантів з соціальної роботи. Такі мережі сприятимуть подальшій інтернаціоналізації освіти з соціальної роботи в Україні, встановленню і розвитку професійних мереж співпраці на міжнародному рівні, просуванню розвитку соціальної роботи в Україні та поширення інформації про її розвиток серед зарубіжних країн. Наразі спостерігається нестача поінформованості міжнародної професійної спільноти про стан розвитку соціальної роботи в Україні, незрозуміння основних засад її розвитку, етапів її професіоналізації. Створення національних та міжнародних мереж докторантів з соціальної роботи сприяло б критичному обговоренню професії соціальної роботи з огляду на соціальні зміни, розвиток співпраці у сфері соціальної роботи і соціальної політики з постсоціалістичними країнами, з іншими зарубіжними країнами. Що стосується структури організації такої мережі, то корисним є досвід Міжнародної академії «Соціальна робота і суспільство» (The International «Social Work & Society» Academy (TiSSA)), – міжнародної мережі незалежної співпраці європейських університетів, інститутів та організацій, створеної у 2002 році з ініціативи британського Університету Ворвік. Зокрема, заслуговують на увагу такі форми її діяльності, як щорічна літня академія для докторантів соціальної роботи, щорічна літня школа, щорічний пленум для науковців, освітян, практиків соціальної роботи, що дають можливість докторантам отримати супервізію, презентувати результати власного дослідження та отримати зворотній зв'язок, взяти активну участь у міжнародному фаховому обговоренні [133]. Для створення такої мережі можна використовувати ресурси фінансової підтримки ЄС (програми Темпус, Еразмус та інші), які підтримують і вказану Міжнародну академію.

Що стосується вимог до забезпечення якості докторських програм із соціальної роботи, то в Україні наразі створюється Національне агентство з питань забезпечення якості, до повноважень якого входить моніторинг освітніх програм усіх трьох рівнів вищої освіти, включно з соціальною роботою. Важливим для українського контексту є те, що у Великій Британії на формування загальних вимог до докторських програм впливає Національне агентство з питань забезпечення якості, а на формування вузькоспеціалізованих вимог до докторських програм із соціальної роботи – Національна Рада з питань соціальних та економічних досліджень та низка фахових державних і недержавних організацій. З огляду на це, доцільним вважаємо створення позавідомчого державного органу у складі Міністерства праці та соціальної політики, до повноважень якого входила б реєстрація соціальних працівників, здійснення регулювання соціальної роботи як професії та освіти з соціальної роботи через запровадження відповідних стандартів освіти і професійної практики для всіх соціальних працівників. Вплив такого органу на розвиток соціальної роботи надзвичайно суттєвий, що доводить досвід діяльності схожої британської структури – Загальної Ради з питань соціального догляду [206]. Для розвитку та подальшої професіоналізації соціальної роботи в Україні створення такої структури є наразі критично важливим.

З огляду на те, що в Україні на сьогодні система забезпечення якості на третьому рівні вищої освіти перебуває у стані реформування та триває її гармонізація з ЄПВО, у процесі формування відповідної законодавчої бази також варто взяти до уваги відповідні аспекти вивченого нами досвіду Великої Британії. Так, для створення такої бази необхідними є: Національна Рамка кваліфікацій у вищій освіті, що містить опис кваліфікаційних дескрипторів для кожного циклу освіти, включно з докторським, встановлює стандарти отримання докторського ступеню, а також забезпечує національні стандарти для оцінювання окремих програм PhD та схем здобуття наукового ступеню PhD; «Регламент забезпечення якості та стандартів вищої освіти: післядипломні дослідницькі програми», який би визначав наступні обов'язкові складові забезпечення якості докторських програм: 1) наявність інституційних структур, рамок, політик і положень щодо післядипломних

дослідницьких програм, доступних студентам та співробітникам; 2) високоякісне дослідницьке середовище для підтримки аспірантських досліджень; 3) чіткі, доступні і прозорі процедури вступу; 4) чітке озвучення прав та обов'язків аспірантів програм дослідницької підготовки; 5) призначення супервізорів та управління супервізійними процесами; 6) формальний і неформальний огляд прогресу студента; забезпечення можливостей для особистого і професійного розвитку; 7) чіткі, надійні і справедливі процедури оцінювання; 8) управління скаргами і заявами; «Регламент якості вищої освіти: наукові ступені» із визначеними індикаторами забезпечення якості навчання через постійні практики університетів щодо дослідницького середовища, процедур відбору і зарахування на програму, супервізії, процедур контролю прогресу, розвитку дослідницьких та інших компетентностей, механізмів оцінки, оцінювання, процедур подання скарг та заяв студентами докторських і магістерських програм.

Що стосується вузькофахових вимог до докторських програм із соціальної роботи, то, на підставі результатів даного дослідження, доцільною була б розробка основних вимог до навчання загальним компетентностям проведення дослідження, методам дослідження, універсальним компетентностям (transferable skills), а відповідальність за вироблення більш детальних вимог до навчання покласти на ВНЗ. Останнє забезпечить ВНЗ можливості спиратися на власні сильні сторони у навчанні докторантів, як-то: спеціалізація викладачів кафедри, наявність партнерських зв'язків із практичними установами, дослідницькими закладами, державного фінансування та інших джерел, відповідних партнерств для забезпечення національної та міжнародної академічної мобільності тощо.

В процесі розробки таких вимог доцільно послуговуватися «Керівництвом щодо забезпечення якості докторських програм із соціальної роботи» [165], розробленим «Комітетом із вдосконалення докторської підготовки із соціальної роботи» (Group of Advancement of Doctoral Education in Social Work (GADE)).

Оскільки третій рівень вищої освіти із соціальної роботи в Україні перебуває на етапі становлення, то необхідним в українському контексті є інформування потенційних та діючих докторантів щодо основних принципів докторської

підготовки, її законодавчого й методологічного підґрунтя в Україні, особливостей фінансування, загальних питань щодо навчання і супервізії в окремому посібнику чи керівництві. Таке інформування на практиці можливе через розробку низки відповідних документів не лише на національному рівні, а й на рівні ВНЗ в рамках їх автономії, що допоможе докторантові зрозуміти організацію (щоденного) докторського навчання, а також політику та процедури – від реєстрації для вступу до випуску з програми, та сприятиме забезпеченню якості докторської освіти; а також через розміщення інформації на вебсторінках самих ВНЗ.

Важливим є практичне забезпечення вищевказаних складових забезпечення якості. У зв'язку з цим кожен ВНЗ України в рамках існуючої автономії має розробити та описати у внутрішніх регуляторних документах політики, процедури і положення, які сприяють дотриманню наукових стандартів і забезпеченню якості докторської освіти. На основі досвіду досліджених університетів Великої Британії було виявлено різні документи такого типу: власні розроблені Рамки кваліфікацій для докторського рівню (PhD) вищої освіти з соціальної роботи, академічна рамка кваліфікацій, яка описує університетські основні критерії і правила присудження освітніх кваліфікаційних та наукових ступенів, розроблені на основі національних вимог. В українському контексті можливе застосування не лише вищевказаних видів документів, а й таких, як загальні «Положення щодо здобуття наукових ступенів», завданням яких є забезпечення якості та академічних стандартів університетських наукових ступенів, а також надання необхідної інформації для докторантів, викладачів і супервізорів. У документі, як правило, описують нормативно-правові засади, основні норми та правила, включно з інформацією щодо особливостей загального менеджменту докторських програм та університетських академічних стандартів здобуття наукового ступеню, а саме: основні правила, внутрішні політики університету, принципи отримання докторського ступеню, набору й зарахування, затвердження докторських пропозицій, часових рамок навчання на програмі, академічної доброчесності, скарги, процедури, що стосуються основних етапів написання і захисту дисертаційної роботи тощо.

Оскільки в Україні наразі в рамках реформування системи вищої освіти відбувається розширення університетської автономії та децентралізація управління ВНЗ, доцільним вважаємо також введення такого обов'язкового для кожного ВНЗ документу як Регламент для післядипломних дослідницьких (докторських) програм, який затверджується на рівні вченої ради ВНЗ в рамках університетської автономії. Такий документ розробляється на підставі базових документів, які стосуються докторської освіти, включно з Національною Рамкою кваліфікацій вищої освіти, відповідно до місії і стратегічного плану розвитку університету, університетської дослідницької стратегії, «Положення про порядок здобуття докторського ступеню», університетської Рамки докторського навчання та інших. Даний Регламент може містити опис структури Положення про наукові ступені, які присуджуються університетом, моніторингу докторських програм; опис дослідницького середовища; процедур набору, відбору та зарахування студентів на програму; супервізій, процедур оцінювання прогресу (зарахування, підтвердження переходу від навчання на магістерській програмі до навчання на докторській програмі); щорічної процедури моніторингу прогресу докторанта на рівні факультету; процедур, пов'язаних із продовженням терміну навчання, вибуттям з програми, перерви в навчанні; особливостей розвитку дослідницьких та інших компетентностей, механізмів зворотнього зв'язку щодо забезпечення якості, оцінювання, процедур подачі скарг, заяв. Подібний документ було розроблено та запроваджено, зокрема, в рамках ДШ НаУКМА в Україні [53], а докторанти, викладачі і супервізори першої пілотної ДП із соціальної роботи і соціальної політики активно ним послуговувалися. Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в НаУКМА здійснюється за моделлю структурованих ДП (PhD), що регулюється Регламентом докторської школи НаУКМА [64]. Що стосується соціальної роботи, то навчання на структурованій ДП – складовій ДШ НаУКМА – теж здійснювалося відповідно до вказаного вище Регламенту, а освітньо-наукова програма була розроблена і запроваджена в контексті положень ЄПВО та ЄДП [2].

Більш детальну інформацію щодо структури ДП із соціальної роботи та особливостей навчання на ній, змісту і форм навчання і підтримки докторантів, організації супервізій, вимог до оцінювання прогресу, процедури захисту тощо, варто подати в окремому інституційному довіднику щодо докторських програм. Такий документ може мати назву «Довідник», «Керівництво», «Положення/Правила» тощо, та складатися з двох частин. У першій варто описати мету й завдання докторської підготовки, інформацію щодо типів такої підготовки, які пропонуються; короткі анотації до навчальних курсів докторської програми, перелік викладачів із їх дослідницькими інтересами і спеціалізаціями; кількість кредитів за кожен курс. У другій частині такого довідника варто більш детально подати модулі докторського навчання, із зазначенням форми навчання, розкладу, переліку знань, компетентностей, здобутих внаслідок прослуховування модулю; структуру кожного модулю з переліком тем і викладачів, вимоги до оцінювання, кінцеве завдання для оцінювання, перелік рекомендованої літератури. Також важливо у такому довідникові подати основну інформацію щодо політик і процедур для докторантів, корисні вебсайти та контактні дані.

Доцільним вважаємо й розробку окремого довідника щодо ДП із соціальної роботи, де було б представлено основні підходи до її діяльності, розробленому самим університетом або його структурною одиницею (департаментом, факультетом, коледжем чи школою). Такий довідник було видано щодо пілотної ДП із соціальної роботи і соціальної політики НаУКМА [2]. У ньому подано інформацію щодо мети і завдання навчання на ДП із соціальної роботи і соціальної політики, загальної структури програми, основних очікуваних результатів навчання, переліку обов'язкових загальних та фахових курсів, вибіркового курсів, загальні вимоги до навчання.

Додатковим важливим джерелом інформування академічної спільноти, потенційних і актуальних докторантів є забезпечення університетами на власних вебсторінках повного пакету інформації щодо навчання на ДП, програм курсів, включно з переліком знань та компетентностей, які докторанти отримають в процесі навчання на програмі, позааудиторними можливостями розвитку основних та

універсальних компетентностей, необхідних для успішної професійної кар'єри, переліком презентацій до курсів тощо.

Для забезпечення якості освіти важливою є інституційна підтримка докторського навчання та докторантів із соціальної роботи. Необхідно забезпечити додаткову підтримку докторської підготовки за допомогою відповідних структур, які знаходяться в підпорядкуванні університету. В умовах українських університетів такими структурами докторської підготовки з соціальної роботи можуть бути відділи аспірантури. Однак їх повноваження потрібно розширити, аби вони могли забезпечувати відповідну структуру докторським програмам, створювали можливості для більш послідовного навчання дослідницьким компетентностям та надавали підтримку докторантам у забезпеченні навчання особистісним, професійним компетентностям розвитку кар'єри. Важливо також розширити існуючі функції відділів аспірантур з огляду на забезпечення індивідуального підходу до навчання студентів відповідним компетентностям, моніторингу прогресу і процесів забезпечення якості, підтримку студентів, адміністративну підтримку навчання, ведення електронних записів тощо. За Департаментами та/або кафедрами соціальної роботи необхідно закріпити обов'язки організаційної підтримки й супроводу докторантів впродовж всього процесу навчання. Участь департаментів, факультетів, кафедр, шкіл соціальної роботи у докторській підготовці, в свою чергу, забезпечує дотримання якості стандартів супервізії й індивідуальної підтримки, а також теоретичну складову навчальної програми для докторантів із соціальної роботи у всіх типах ДП.

Окрім того, важливим аспектом організації докторської підготовки з соціальної роботи та забезпечення його якості є наявність фахових і міждисциплінарних науково-дослідницьких центрів у складі університету, до діяльності яких активно залучені викладачі факультетів і департаментів із соціальної роботи і соціальної політики. Через стажування та/або роботу у спеціалізованих дослідницьких центрах, участь у діяльності наукових груп на базі університету забезпечується залучення докторантів до академічного наукового середовища, можливості для проведення дисертаційних досліджень, вироблення дослідницьких та універсальних

компетентностей. У всіх досліджених університетах, на базі яких функціонують докторські програми, існують від одного до кількох фахових та міждисциплінарних дослідницьких центрів, які займаються вивченням проблем соціальної роботи. Перспективність та важливість забезпечення можливостей для проведення досліджень для докторантів соціальної роботи в рамках дослідницьких центрів на базі університетів є надзвичайно важливою і в українському контексті. Такі центри можуть забезпечувати працевлаштування докторантів за сумісництвом впродовж їх навчання на докторській програмі, вироблення основних дослідницьких і універсальних компетентностей, підготовку до подальшого успішного працевлаштування. В Україні такі центри могли б стати осередками досконалості, забезпечуючи формування якісної науково-методологічної бази соціальної роботи, а результати проведених ними досліджень могли б мати суттєвий вплив на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Це дозволило б українським ВНЗ претендувати на державне фінансування досліджень із соціальної роботи, та загалом формувати репутацію престижності навчання у ВНЗ серед потенційних докторантів, розвивати партнерські зв'язки із зарубіжними ВНЗ, планувати спільні освітні і дослідницькі проекти співпраці з метою розвитку докторської освіти з соціальної роботи в Україні.

Прийняття нового Закону «Про вищу освіту» створило законодавче підґрунтя для об'єднання зусиль ВНЗ і наукових установ у підготовці докторів філософії. Завдяки затвердженню Порядку підготовки здобувачів вищої освіти стало можливим узгодження між ВНЗ та науковою установою освітньо-наукової програми, та її подальше виконання. Таке об'єднання, згідно з Порядком, передбачає здійснення ВНЗ виконання навчального плану, а науковою установою самостійно або ж в співпраці з ВНЗ – забезпечення проведення наукових досліджень згідно з індивідуальним планом наукової роботи. Така співпраця є взаємовигідною з огляду на розвиток третього рівня освіти з соціальної роботи в Україні, оскільки вона дозволяє враховувати спільні показники наукового потенціалу (кадрового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення) обох установ в процесі ліцензування освітньої діяльності на третьому рівні вищої освіти. Це могло б

урізноманітнити дослідницьке середовище аспірантів з соціальної роботи і забезпечило би науково-методологічну базу для проведення наукових досліджень.

Однак існує низка труднощів, які сьогодні унеможливають таку співпрацю з вітчизняними науково-дослідними установами й дослідницькими центрами. По-перше, це труднощі, пов'язані з оформленням такої співпраці згідно з вимогами українського законодавства, як-то: різний порядок та терміни визначення робочого навантаження у ВНЗ та наукових установах, фіскальні правила формування бюджету ВНЗ та наукових установ. По-друге, серйозні труднощі пов'язані також з існуючими науково-методологічними підходами та неузгодженим категоріальним апаратом у науково-дослідних установах України, які займаються дослідженнями у соціальній роботі і соціальній політиці. Останнє пов'язане з тривалою відсутністю соціальної роботи у переліку галузей наукових знань, відсутністю у наукових установах кваліфікованих науковців з науковими ступенями у соціальній роботі, які б володіли відповідною термінологією, сучасними підходами до досліджень у соціальній роботі та розумінням схожих рис і відмінностей від досліджень у інших сферах. Це створює перешкоди для якісного навчання докторантів методам досліджень у соціальній роботі на практиці.

Водночас, така можливість надається докторантам з соціальної роботи усіх без винятку ВНЗ Великої Британії, яким пропонують ще до вступу ознайомитися з напрямками досліджень викладачів – потенційних супервізорів, з існуючими фаховими або міждисциплінарними дослідницькими центрами на базі одного університету чи консорціуму кількох університетів. Такі центри не лише створюють докторантам базу з соціальної роботи, а й дозволяють працевлаштувати їх за сумісництвом на час підготовки на ДП. Якість досліджень, які здійснюють такі центри, оцінюється раз в кілька років (5-6) за допомогою спеціального національного дослідження Research Excellence Framework [174], що проводиться з ініціативи і за підтримки чотирьох основних організацій, які фінансують і соціальну роботу теж (Радою Англії з питань фінансування вищої освіти, Шотландською Радою з питань фінансування, Радою Уельсу з питань фінансування вищої освіти та Міністерством Північної Ірландії з питань працевлаштування і навчання). Останнє

таке дослідження було проведено у 2014 році з метою оцінки якості досліджень та обґрунтування виділення фінансування на проведення досліджень ВНЗ на 2015-2016 рр. Результати цього дослідження впливають не лише на державне фінансування досліджень ВНЗ, а й формування національного рейтингу академічної і дослідницької успішності ВНЗ, загалом формують репутацію престижності навчання у ВНЗ серед потенційних докторантів. Таким чином, докторанти з соціальної роботи у досліджених ВНЗ Великої Британії мають можливість пройти стажування, працевлаштуватися та/або провести дослідження в рамках власної дисертаційної роботи на базі дослідницького центру(ів), які дбають про високу якість науково-методологічної бази.

Запровадження такого підходу до організації докторської підготовки з соціальної роботи, виявленого у всіх досліджених університетах, наразі стало можливим і в Україні. За існуючих умов, завдяки новому Закону «Про вищу освіту», важливим аспектом організації докторської підготовки може стати надана аспірантові в рамках затвердженого Порядку підготовки можливість засвоєння навчальних дисциплін не лише на базі ВНЗ (чи наукової установи), до якої зарахований аспірант, але й на базі інших ВНЗ (наукових установ) в рамках реалізації права на академічну мобільність [49, п. 26]. Така можливість є надзвичайно важливою для докторантів із соціальної роботи зокрема, оскільки дозволяє здійснити підготовку в рамках програм академічної мобільності (таких, як Еразмус плюс та інші) на базі зарубіжних ВНЗ тих країн, де історія соціальної роботи має більш тривалий період, та, відповідно, викладання на докторських програмах провадиться викладачами з науковими ступенями з соціальної роботи і відповідним практичним досвідом (як, зокрема, у Великій Британії). Заслуговує на увагу те, тепер отримані докторантами кредити за прослухані дисципліни в інших ВНЗ, включно з зарубіжними, гарантовано перезараховуються у ВНЗ, в аспірантуру якого вони вступали. Більше того, у такий спосіб забезпечується можливість для докторантів із соціальної роботи брати участь у міжнародних програмах докторської підготовки – таких, як INDOSOW, TiSSA, та інших – як впродовж одного чи кількох триместрів, так і пройти повний курс підготовки на такій програмі.

Підготовку докторантів із соціальної роботи доцільно здійснювати на основі ДП, створених на базі університету, який повністю або частково (з отриманням державного фінансування) забезпечує їх фінансову, академічну й організаційну підтримку. Окрім того, варто врахувати досвід досліджених нами університетів Великої Британії щодо створення національних докторських програм на базі Центрів та/або Партнерств досконалості докторської підготовки, основну організаційну і академічну підтримку яких забезпечує університет або консорціум університетів та інших науково-дослідних і фахових установ. Причому фінансування таких Центрів має бути забезпечене на державному рівні та забезпечувати виплати стипендій, оплату навчання, проведення досліджень докторантів, підвищення кваліфікації викладачів, поглиблене навчання докторантів методам досліджень із соціальної роботи, розвиток їх мережевої співпраці.

Створення таких ЦДДП та/або ПДДП можливе на базі одного або кількох університетів, а також консорціуму ВНЗ та науково-дослідних центрів. ЦДДП та/або ПДДП могли б акредитуватися й підтримуватися МОН України. Такі Центри могли б забезпечувати підготовку докторантів через залучення їх до наукових спільнот шляхом навчання на структурованій програмі, орієнтованій на розвиток, що включає навчання суміжним компетентностям та пропонує широкі можливості для міждисциплінарної співпраці. Причому має бути забезпечений менеджмент окремих докторських програм із соціальної роботи за участі керівників докторських програм, які могли б призначатися з числа працівників ВНЗ, що мають звання доцента/професора та відповідний досвід проведення досліджень.

Особливістю докторської підготовки в рамках ЦДДП та/або ПДДП ЦДДП та/або ПДДП може бути те, що, окрім структурованої програми вивчення курсів і навчання основним і універсальним компетентностям, які забезпечуються на рівні факультетів і департаментів в структурі аспірантур і докторських шкіл, докторантам створювалися б додаткові можливості для поглибленого вивчення методів досліджень й проведення самих досліджень на базі спеціалізованих науково-дослідних центрів з соціальних наук та міждисциплінарних дослідницьких центрів. Такі Центри/Партнерства могли б забезпечувати можливості навчання на базі інших

ВНЗ, можливості стажування, проходження практики, довготривалої співпраці з державними, громадськими, неурядовими організаціями з метою збору даних та розвитку самих організацій; закордонні візити до партнерських навчальних закладів з інших країн; можливості для розвитку кар'єри та інших компетентностей. Така співпраця дозволила б об'єднати ресурси докторських програм та забезпечити навчальні потреби докторантів, що є надзвичайно важливим в українському економічному контексті з огляду на обмежене державне фінансування третього рівня вищої освіти. Окрім того, завдяки Центрам та/або Партнерствам підвищуються можливості для забезпечення високоякісної супервізії, якісного навчання та наукового середовища для докторантів, а також додатково створюються можливості для їх участі у національних і міжнародних мережах, які складаються з науковців, представників різних сфер, дотичних до дослідницьких інтересів докторантів, тих, хто формує політику, впливає на громадську думку.

Таким чином, вважаємо необхідним, щоб основний фокус докторських програм із соціальної роботи в Україні був спрямований на залучення докторантів до локальної, національної та міжнародної наукової спільноти. Таке залучення має відбуватися, в першу чергу, через стажування/роботу у спеціалізованих дослідницьких центрах, участь у діяльності наукових груп на базі університету, в спільних дослідницьких проектах тощо.

Іншим важливим чинником забезпечення якості освіти на докторських програмах із соціальної роботи може стати долученість до процесу підготовки різних структур підтримки: департаментів, факультетів, шкіл соціальної роботи, аспірантур, докторських шкіл та інших. Основною їх характеристикою має бути міждисциплінарність, акцент на формуванні дослідницьких та універсальних компетентностей, пов'язаних із розвитком кар'єри та працевлаштуванням, забезпечення національної та міжнародної співпраці у навчанні докторантів.

Важливим є також забезпечення гнучкості у навчанні докторантів із соціальної роботи, яка має підтримуватися завдяки автономії ВНЗ, рекомендаційному характеру регулюючих документів щодо докторської освіти в Україні, гарантованим державним фінансуванням для докторських програм різного типу,

децентралізованому фінансуванню стипендій докторантів, індивідуальному підходу при плануванні змісту підготовки, акцентові на досягненні результатів навчання.

На основі аналізу докторських програм із соціальної роботи досліджених університетів, можна стверджувати, що основним підходом до організації докторської підготовки з соціальної роботи у Великій Британії є підхід структурованих програм з акцентом на індивідуальній підтримці докторанта через супервізію, індивідуальну оцінку потреб і індивідуалізовану програму підготовки. Це пояснюється, орієнтацією на ринок праці, вироблення універсальних компетентностей, прикладним підходом до організації навчання і професійної практики, що зумовлює необхідність структурованої підготовки. Зважаючи на це, доцільним вважаємо рекомендувати вищевказаний підхід до організації докторської підготовки з соціальної роботи в Україні.

У зв'язку з відсутністю донедавна соціальної роботи у переліку галузей наукових знань, протягом тривалого часу відтворювалася проблема відсутності у наукових установах кваліфікованих науковців з науковими ступенями у соціальній роботі, які б володіли відповідним категоріальним апаратом, сучасними підходами до досліджень у соціальній роботі та розумінням схожих рис і відмінностей від досліджень у інших сферах. Це, в свою чергу спричинило виникнення низки неузгодженостей в існуючих науково-методологічних підходах та понятійно-категоріальному апараті соціальної роботи на різних рівнях. Тому важливою й актуальною є підтримка та заохочення підготовки викладачів соціальної роботи на докторських програмах (PhD) із соціальної роботи. У досліджених нами університетах Великої Британії, як правило, викладачам університетів присвоюється докторський ступінь на основі публікацій, часто це стосується і персоналу, випускників, іноді – партнерських освітніх і наукових установ окремого університету. З огляду на це, в українському контексті доцільним може бути запровадження можливості отримання наукового ступеня доктора філософії за результатами публікацій, що є особливо актуальним для тих викладачів ВНЗ, які мають тривалий стаж роботи, низку публікацій у фахових національних журналах, в міжнародних рецензованих програмах. Тим паче, що з прийняттям нового «Закону

про вищу освіту» створено законодавче підґрунтя для присудження такого ступеню здобувачам вищої освіти. Процедура зарахування може бути схожою до існуючої у Великій Британії: попередньо викладачі подають аплікаційну форму до університету, яка розглядається головою вченої ради та керівниками департаментів або шкіл і керівником комітету з питань дослідницької підготовки відповідного факультету. Після цього кандидат має пройти офіційну реєстрацію в університеті, а керівник відповідного Департаменту чи Школи призначити академічного радника для надання підтримки кандидатові у презентації друкованих праць.

У пілотній ДП із соціальної роботи і соціальної політики Школи соціальної роботи НаУКМА пропонувалася лише денна форма підготовки з відривом від виробництва. Це створювало значні труднощі, оскільки всі потенційні докторанти, як правило, працювали та не бажали втрачати робочі місця, які часто ставали базами проведення їх досліджень. Відповідальність за пошук фінансової підтримки для навчання на програмі та на проведення досліджень лежала на самих потенційних докторантах, що створювало низку додаткових обмежень [74].

Водночас, одним із варіантів вирішення проблеми може стати запровадження в Україні такого поширеного у Великій Британії типу докторської підготовки, як програми підготовки професійного доктора соціальної роботи. На думку науковців, особливо важливою та необхідною для соціальної роботи є поєднання у таких програмах теорії та практики [71; 140; 150]. Для розвитку третього рівня з соціальної роботи в Україні надзвичайно важливими є такі програми, оскільки основний акцент у них – на прикладних дослідженнях, які покликані надавати нові знання, необхідні для сучасної практики, та мають вплив на її розвиток. Для української соціальної роботи важливим є акцент на розвиток практики через дослідження, на дослідницьку підготовку практичних соціальних працівників, а також на розбудову фахових дослідницьких центрів, які б стали основою формування власної наукової бази соціальної роботи. Особливістю українського контексту є те, що випускники ВНЗ вступають в аспірантуру, як правило, відразу після закінчення магістерської програми. Для спеціальності «соціальна робота» це означатиме, що на докторській програмі навчатимуться молоді люди без

професійного досвіду (або з мінімальним досвідом). Також, на нашу думку, для соціальної роботи програми підготовки професійного доктора соціальної роботи є важливими у зв'язку з фокусом на дослідженнях, безпосередньо пов'язаних зі практичною соціальною роботою, оскільки вона надає перевагу науково-обґрунтованій практиці. Окрім того, такі програми викликають інтерес у самих працедавців як можливість покращити практику діяльності їх організацій.

Така форма організації докторських програм дозволить викладачам соціальної роботи без відриву від основного місця роботи пройти навчання проведенню досліджень, підвищити власну кваліфікацію, отримати докторський ступінь з соціальної роботи та підвищити якість викладання фахових курсів, супервізії наукових робіт. Окрім того, такі докторські програми дозволять багатьом практичним фахівцям соціальної роботи, які мають на меті підвищити власну кваліфікацію та зробити оригінальний внесок у практичну соціальну роботу, здобути якісну дослідницьку освіту. Завдяки запровадженню програм підготовки професійного доктора з соціальної роботи в Україні, будуть створені умови для забезпечення тісної взаємодії між практикою та навчанням докторанта, що є дуже важливим в соціальній роботі, наукові дослідницькі проекти будуть мати і теоретичний, і прикладний характер, а результати таких робіт збагатять її теоретичну і практичну базу знань. Будуть вдосконалені знання та компетентності спеціалістів, які могли б в подальшому керувати дослідженнями докторантів із соціальної роботи. Варто також зважати на те, що таким програмам притаманні структуроване навчання проведенню досліджень, орієнтація на практику/послуги, гнучкість та індивідуальний підхід, є особливо цінним для практичних фахівців та академічних працівників на ранньому етапі їх кар'єри. З огляду на те, що ВНЗ Великої Британії забезпечують «цінну базу для докторського дослідження серед практичних фахівців, особливо шляхом заочної форми підготовки (part-time study)» [174], більшу частину яких складають програми підготовки професійного доктора соціальної роботи, є підстави вважати, що такий досвід буде успішним і в Україні.

Основна відмінність програми підготовки професійного доктора соціальної роботи від традиційної програми підготовки доктора філософії полягає в її чіткій

орієнтації на дослідження прикладного характеру, а не на виключно теоретичні дослідження, а наукова робота, окрім оригінального внеску у базу знань, передбачає ще й істотний внесок у розбудову практики соціальної роботи. Це є надзвичайно важливим для соціальної роботи в Україні як дисципліни і професії, що розвивається.

Ще однією відмінністю, важливою для українського контексту, є спрямованість вказаних видів програм: традиційна докторська програма (PhD) спрямована на підготовку кандидатів до дослідницької кар'єри; а програма підготовки професійного доктора соціальної роботи більше орієнтована на внутрішньо організаційне забезпечення потреб, пов'язаних з кар'єрою, серед практичних фахівців, особливо тих, хто прагне зайняти вищі посади у власній професійній сфері. Тому до вступників на такі програми висуваються вимоги до наявності досвіду практичної роботи, посади на рівні середнього і вищого рівня фахівців у їх професійній сфері чи організації. Це допомагає в процесі підготовки вивчати сучасні провідні теорії та існуючу дослідницьку базу, застосовувати їх в професійному контексті кожного з докторантів. Взаємозв'язок між знаннями, що базуються на дослідженнях, і їх застосування у широкій низці професійних установ, є особливо актуальним для українського контексту, де соціальна робота знаходиться на етапі становлення і як академічна дисципліна і професія, та потребує розбудови власної бази знань. Окрім того, навчання на програмах підготовки професійного доктора соціальної роботи дозволило би залучати ресурси самої організації – працедавця докторанта до фінансування дослідження.

Таким чином, актуальними для запровадження в Україні є наступні, встановлені на основі проведеного дослідження, програми докторської підготовки із соціальної роботи: програми підготовки доктора філософії (PhD або DPhil), програми підготовки професійного доктора (ProfD, PD) та програми підготовки доктора філософії за результатами наукових публікацій (PhD by Publication).

Що стосується програми підготовки доктора філософії (Doctor of Philosophy (PhD або DPhil) із соціальної роботи, то, на підставі результатів проведеного нами дослідження та досвіду першої пілотної докторської програми із соціальної роботи ШСР НаУКМА, доцільним є дотримання наступних рекомендацій. Рекомендовані

форми для програм підготовки доктора філософії з соціальної роботи (PhD in Social Work) дві – денна та заочна. Тривалість підготовки на денній формі має бути – тричотири роки, на заочній формі підготовки – до семи років. Пропонується гнучкий підхід до встановлення тривалості підготовки, оскільки важливо надати можливість докторантові впродовж підготовки на докторській програмі обрати низку курсів з магістерської програми, необхідних для розвитку його дослідницьких і універсальних компетентностей. Навчальні курси, що пропонуються магістерською програмою, можуть бути доповнені вузькофаховими компонентами, що стосуються соціальної роботи, включно з індивідуальною наставницькою підтримкою, відкритими дослідницькими семінарами та студентськими групами само підтримки.

Що стосується можливості запровадження в Україні програм підготовки професійного доктора (ProfD, PD) соціальної роботи, то така програма має містити освітню складову, що передбачає модульну структуру навчання (у вигляді лекцій та семінарів), виконання завдань за результатами проходження окремих модулів, їх оцінювання; та наукову складову, що передбачає написання дисертаційного дослідження за місцем працевлаштування. Форма підготовки має бути заочна, а тривалість варіюється від п'яти до семи років – залежно від пропонованої структури програми й особливостей індивідуальної програми розвитку окремого студента. До вступників мають висуватися наступні вимоги: це мають бути фахівці з певним практичним досвідом, які мають на меті просування власного кар'єрного розвитку, а їх практичний досвід, набутий протягом певного періоду часу, стане основою для формування теоретичної складової їх дослідницького проекту.

Зважаючи на інтернаціоналізацію вищої освіти в Україні та необхідність виконання вимог Болонського процесу, іншим перспективним для запровадження в Україні типом докторської програми з соціальної роботи може стати спільна міжнародна докторська програма, створена українськими ВНЗ у партнерствах з кількома ВНЗ із зарубіжних країн, за зразком міжнародної докторської програми INDOSOW (International Doctoral Studies in Social Work) [124]. Остання була створена з ініціативи Університету м. Любляна (Словенія), у партнерстві з Школою соціальної роботи та соціальної педагогіки Аліс Соломон (Німеччина), Університетом Англія

Раскін (Велика Британія), Університетом Яваскюля (Jyväskylä University) (Фінляндія), Зігенським Університетом (Siegen University) (Німеччина), з якими Школа соціальної роботи НаУКМА протягом тривалого часу підтримує тісні зв'язки й активно співпрацює. Оскільки викладачі цієї міжнародної докторської програми були залучені до розробки та викладання на докторській програмі з соціальної роботи у Школі соціальної роботи НаУКМА, нами неодноразово обговорювався досвід запровадження вказаної програми, особливості її функціонування, переваги та недоліки такої форми докторської підготовки. На нашу думку, запровадження такої програми в Україні сприятиме розвитку міжнародного обміну досвідом, літературою, напрацюваннями; забезпеченню мобільності студентів у рамках Болонського процесу; наданню супервізії іноземними викладачами; розширення можливостей міжуніверситетської наукової співпраці (проведення спільних конференцій, семінарів, обмін викладачами, створення спільних курсів, проведення спільних досліджень тощо), подальшій інтернаціоналізації вищої освіти. Можливим механізмом фінансової підтримки, окрім існуючої програми Еразмус плюс, може стати також новий механізм фінансування – програма «Мережі інноваційного навчання – дії Марі Склодовської - Кюрі» у програмі «Горизонт 2020» (Innovative Training Networks – Marie Curie Actions) [115], запропонований з 2015 року для проектів міжнародної співпраці на рівні ЄС для докторських програм. Ця програма створює нові можливості через підтримку університетів, дослідницьких центрів і практичних організацій, спільних європейських докторських програм, обміну кадрів у сфері досліджень та інновацій тощо.

Важлива рекомендація стосується застосування інтегрованого підходу до докторської підготовки, що передбачає використання різних його форм. Зокрема, у докторських програмах із соціальної роботи можуть бути представлені такі традиційні форми навчання, як семінарські, лекційні заняття, супервізії, колоквиуми, літні школи, міждисциплінарні конференції. Навчання методам дослідження на докторській програмі, поряд з традиційними лекціями та семінарами, може також включати спеціалізовані освітні заходи, включно зі студентськими конференціями, конференціями з використанням постерів, семінарами із запрошеними гостями –

практичними фахівцями, науковцями, дослідниками, політиками; щорічними заходами, присвяченими дослідженням, на базі університетських департаментів.

На програмах підготовки професійного доктора соціальної роботи доцільно планувати навчання через лекції і семінарські заняття, з акцентом на дискусії та спрямуванням на незалежне дослідження. Оскільки такі програми є очно-заочними, доцільним є використання модульної системи навчання, причому тривалість кожного модулю має бути обмежена у часі та викладатися у зручний для докторантів час.

Інноваційним й актуальним є використання в програмах докторської підготовки е-курсів, спрямованих на розвиток дослідницьких і універсальних компетентностей докторантів. Більшість досліджених університетів пропонують такі е-курси для вироблення основних дослідницьких компетентностей, що дозволяє докторантам в зручний для них час опановувати нові компетентності. Зокрема, блоки курсів можуть стосуватися: початкового етапу докторської підготовки («Особливості підготовки на докторській програмі», «Планування навчання на докторській програмі», «Часовий і проектний менеджмент», «Сім секретів найбільш успішних докторантів», «Розвиток дослідника», «Можливості отримання фінансування під час докторської підготовки», «Дотримання етичних стандартів»); роботи з супервізором («Перша супервізія та очікування докторанта», «Відео уроки успішної супервізії», «Ефективна професійна комунікація», «Особливості наукової супервізії», інші курси, що стосуються підтримки докторантів); організації дослідження, здоров'я та добробуту докторантів; методів досліджень та аналізу даних; презентації і поширення інформації щодо дослідження; написання дисертації і публікації результатів дослідження; підготовки докторської дисертації; розвитку кар'єри після завершення докторської підготовки. Такі е-курси можуть бути розроблені в межах університетських структур, відповідальних за докторську освіту загалом і з соціальної роботи зокрема (докторськими школами, департаментами, кафедрами тощо). Також вони можуть пропонуватися структурами ззовні, такими, наприклад, як платформа Prometheus (громадський проект масових відкритих онлайн курсів в Україні). У перспективі такі курси можуть розроблятися на замовлення окремих університетів відповідно до їх

інституційних вимог забезпечення якості для викладачів, супервізорів (зокрема, курс із супервізування докторантів), докторантів.

Слід наголосити на важливості використання такої форми навчання, як семінари із запрошенням провідних фахівців у сфері соціальної роботи і соціальної політики (invited guest seminars), та літні школи, які використовуються в усіх досліджених університетах Великої Британії. Такі заходи в рамках підготовки на докторській програмі сприятимуть сприянню порівняльному підходу до аналізу соціальної роботи і соціальної політики, вивченню організаційних змін і процесів реформування, аналізу критеріїв якості та вивчення кращих практик, заохоченню поширення й обміну результатами досліджень на міжнародному рівні. Проведення таких заходів має відбуватися на постійній основі та оцінюватися у певну кількість кредитів, які зараховуються до загальної кількості кредитів навчання.

Важливо зважати на необхідність впровадження різних видів навчальної діяльності для докторантів із соціальної роботи, які були б спрямовані на розвиток основних та універсальних компетентностей: денні семінари; інтенсивні курси впродовж 1-2 тижнів; повноцінні курси з великим кредитним навантаженням; викладання чи асистентська практика; самостійне навчання; робота з групою наукових керівників; взаємодія в межах заходів спільноти докторантів; публічна презентація результатів дослідження; залучення до виконання безпосередніх наукових проектів; PHD колоквиум із представленням результатів дослідження; PhD семінар за участі запрошених фахівців та інші. Заслуговує на увагу врахування досвіду міжнародної докторської програми з соціальної роботи INDOSOW, яка щорічно організовує літні школи з метою вивчення актуальних тем соціальної роботи, забезпечуючи можливість докторантам з соціальної роботи з різних країн для професійних дискусій, супервізій іноземних викладачів, формування компетентностей міжкультуральної співпраці. Для забезпечення подальшої інтернаціоналізації третього рівня вищої освіти з соціальної роботи необхідно значну увагу приділити підготовці докторантів з соціальної роботи до наукової діяльності у міжнародному контексті. З цією метою необхідно забезпечити наявність відповідних навчальних курсів у докторській програмі підготовки, а також

інформувати докторантів, викладачів, супервізорів щодо можливостей підтримки міжнародної академічної мобільності (за рахунок міжнародних фондів і програм тощо). Важливим компонентом інтернаціоналізації є надання фінансової підтримки для проведення польового етапу досліджень докторантів за кордоном, міжнародної співпраці між докторантами, викладачами, супервізорами в рамках академічних обмінів, фахової підготовки тощо; забезпечення в структурі навчання докторантів вивчення іноземних мов.

З метою вироблення універсальних компетентностей, докторантам необхідно забезпечувати можливість викладання на бакалаврських програмах ВНЗ з соціальної роботи й соціальної політики. Це є поширеною практикою у переважній більшості досліджених університетів.

Зважаючи на досвід організації ДП у досліджених університетах Великої Британії, варто зауважити, що необхідною складовою їх успішного функціонування в Україні має стати організація супервізій (індивідуального наставництва студентів-докторантів в процесі розробки, проведення та опису дисертаційного дослідження). Забезпечення їх якості має підтримуватися як внутрішньо університетськими процедурами і практиками на основі відповідних документів, так і дотриманням національних рекомендацій і вимог щодо цього. Доцільним є призначення докторантам із соціальної роботи після вступу двох або більше наукових керівників (супервізорів) із соціальної роботи, які, з огляду на їх професійний досвід, мають надавати спеціалізовану підтримку щодо дизайну і методів дослідження, написання наукової роботи, розвитку дослідницьких компетентностей докторанта. Наукові керівники (супервізори) також мають надавати допомогу в розробці індивідуального плану підготовки і проведення дисертаційного дослідження, а також у моніторингу цього плану та внесенні змін до нього. Заслуговує на увагу те, що наукові керівники докторських робіт з соціальної роботи у Великій Британії, які здійснюють супервізії, як правило, спеціалізуються за певними практичними напрямками і мають відповідний практичний досвід. Такий підхід є особливо актуальним для застосування в Україні, оскільки забезпечує дотримання принципу якості освіти. Окрім того, можливе також створення групи наукових керівників (супервізійної

групи) для окремого докторанта, до якої входять фахівці, які працюють у сфері, пов'язаній з темою дослідження докторанта. Один із них обов'язково має бути керівником дослідження – викладач із університету, де навчається докторант. Інші супервізори можуть призначатися як з числа персоналу, так і з інших університетів та організацій, але важливо, щоб вони мали відповідні кваліфікації, встановлені у вимогах університету. Така супервізорська група має бути відповідальна за затвердження завдань для письмових і усних звітів щодо прогресу в дослідженні, та проведення регулярних зустрічей з докторантом згідно з узгодженим розкладом. В процесі підготовки докторант повинен представляти результати своєї наукової діяльності на семінарських заняттях, а також періодично подавати у письмовому вигляді результати своєї наукової діяльності для перегляду і коментарів. Окрім того, він також повинен відвідувати семінарські заняття, що стосуються теорії та практики проведення досліджень.

В українському контексті, як і в британському, важливим елементом докторської підготовки має стати підготовка наукових керівників (супервізорів). Акцент має бути зроблено на професійності та активності у дослідницькій сфері викладацького колективу університету, члени якого беруть участь у дослідницькій діяльності, включаючи: написання книг та наукових статей для періодичних видань; презентації на національних і міжнародних конференціях; залученість до проведення прикладних досліджень; спільне проведення досліджень і консультування; рецензування статей для академічних видань, друкованих видань, дослідницьких пропозицій тощо.

На етапі створення і розвитку ДП із соціальної роботи, важливо уніфікувати їх структуру і зміст навчання, і представляти відповідну інформацію на вебсторінках. Доцільним є створення і підтримка окремих вебсторінок програм на сайті університету або на окремому сайті. Зважаючи на результати нашого дослідження, вважаємо доцільним рекомендувати до розміщення на вебсторінках докторських програм інформацію щодо: мети і завдання ДП, посилання на допоміжні національні та міжнародні онлайн ресурси для докторантів; структури управління ДП, із вказаними відповідальними особами та їх контактними даними (електронна адреса);

можливостей фінансування підготовки на такій програмі: державні стипендії, підтримка різних фондів для стажування, участі у літніх школах, семінарах, конференціях, програмах обміну тощо; структури підготовки (основні етапи навчання на програмі, оцінювання, захист наукової дисертації); можливостей поглибленої підготовки зі спеціальності на ДП (різні семінари, тренінги, стажування тощо) в рамках університету та поза ним; процедури вступу: критерії відбору, процес подання документів та їх перелік; профілів докторантів та сфери їх досліджень. Доцільно буде розмістити опис одного чи кількох історій успіху – досягнень окремих докторантів. Важливо додати перелік найближчих подій чи заходів в рамках діяльності докторської програми (семінари, конференції, літні школи, гостьові лекції тощо). Доцільним є включення розділу з відповідями на найбільш актуальні для них питання. Важливими є посилання на найбільш корисні е-ресурси для докторантів з соціальної роботи, які були б допоміжними у процесі підготовки на докторській програмі з соціальної роботи. Зважаючи на необхідність цього, рекомендовано здійснити відповідну дослідницьку роботу з метою виявлення інформаційних потреб докторантів із соціальної роботи, та створити платформу з корисними е-ресурсами для докторантів з соціальної роботи. На підставі аналізу досвіду Великої Британії, корисними можуть бути посилання на наступні англomовні ресурси: Структура розвитку дослідника (Vitae Researcher Development Framework) [127], The Researcher Development Statement (RDS) [213] та інші.

Українським ВНЗ варто розглянути можливість створення й підтримки спеціалізованих е-ресурсів, які б допомагали у розвитку дослідницьких та універсальних компетентностей, а також полегшували б процес підготовки на докторській програмі і проведення дослідження. На таких ресурсах доцільно представити різні засоби інформаційних технологій для навчання на докторській програмі, зокрема: інформацію (у відкритому та обмеженому доступі – лише для докторантів окремого університету) щодо матеріалів навчальних курсів, статті й посилання, допоміжні відео та аудіо записи для оволодіння конкретними програмами для науковців (напр., програми оформлення наукових посилань EndNote, Mendeley, RefWorks, Zotero), пакети інформаційних матеріалів на

допомогу докторантам з програмування, користування базами даних, підготовки наукових статей, презентацій, постерів; академічного письма, планування і розвитку кар'єри; використання різноманітних інструментів інформаційних технологій, окремих програм для навчання, опрацювання літературних джерел, проведення дослідження і викладання. На цьому ресурсі можливе також розміщення інформації для докторантів щодо навчальних курсів із універсальних компетентностей, навчальні плани та навчальні посібники у відкритому доступі тощо.

У процесі планування основних елементів підготовки докторантів із соціальних наук та змісту докторської підготовки з соціальної роботи, які стосуються формування загальних дослідницьких компетентностей, універсальних компетентностей (*transferable skills*) та додаткових, зовнішніх можливостей підтримки кар'єрного розвитку докторантів, доцільно послуговуватися тими, які рекомендовані для національних докторських програм у структурі ЦДДП Великої Британії, та компетентностях, які мають бути сформовані у докторантів впродовж навчання [107, с. 11-13], подані у Додатках Д, З, Е, та на підставі аналізу рекомендовані до застосування в Україні.

Таким чином, головним фокусом підготовки на докторській програмі з соціальної роботи має бути формування компетентностей дослідника, які допоможуть розвивати власну успішну дослідницьку кар'єру. Мета підготовки – формування освічених і компетентних дослідників у сфері соціальних наук, які мають: належне розуміння проблемних питань в межах їх спеціалізації; загальне розуміння філософії методів дослідження і те, яким чином це впливає на його дизайн, обрані методи, способи аналізу і відтворення, і презентацію інформації та результатів; вміння розуміти і застосовувати низку дослідницьких технік, що відповідають їх предметній сфері, та бути поінформованими щодо підходів, які використовуються іншими соціальними науковцями; вміння інтегрувати отримані знання щодо досліджень у спосіб, притаманний досвідченим ефективним дослідникам [107, с. 10]. Основним завданням освіти і навчання соціальній роботі в Україні, як і у Великій Британії, має бути підготовка соціальних працівників, чий

професійні характеристики поєднують три основні компоненти: соціальний працівник як практик, як професіонал, як соціальний науковець [87, с. 19].

Для оцінки навчальних потреб докторантів із соціальної роботи докторантові разом із супервізором рекомендовано розробити власну Структуру розвитку дослідника на основі рекомендованої організацією Vitae [127]. За результатами такого оцінювання потреб студентів, необхідно доповнювати базовий план навчання докторанта курсами, семінарами, конференціями, іншими подіями, необхідними для розвитку компетентностей, у яких він відчуває потребу.

Зміст підготовки на докторських програмах з соціальної роботи має бути тісно пов'язаний із науковими інтересами докторанта, які стосуються теми його дисертаційного дослідження. З цією метою перед написанням дослідницької пропозиції студенти мають ознайомитися зі сферами дослідницьких інтересів академічного персоналу, який забезпечує викладання і супервізії на докторських програмах, темами досліджень спеціалізованих і міждисциплінарних науково-дослідницьких центрів університету чи окремих дослідницьких груп.

У випадку запровадження програм підготовки професійних докторів соціальної роботи, специфіка підготовки на таких програмах повинна передбачати проведення більшої частини навчання у безпосередньому професійному середовищі докторанта за місцем його роботи і проведення дослідження, із застосуванням принципу «навчання на практиці», а акцент повинен робитися на прикладному характері всіх отриманих знань і компетентностей. У таких програмах вимогою до докторантів повинне бути вироблення оригінальних знань, але з додатковою умовою, що ці знання повинні робити суттєвий внесок для професійної практики. Підготовка має відбуватися у співпраці з практичною установою, результати наукової роботи повинні мати прикладний аспект і використовуватися для вдосконалення практики конкретної установи, яка працює в соціальній сфері. Зміст програм підготовки для здобуття ступеню професійного доктора соціальної роботи повинен містити дві основні складові – навчальну, що передбачає успішне прослуховування кількох модулів, присвячених методам дослідження і фаховим питанням, та дослідницьку, результатом якої має стати написання дисертаційної роботи. Обов'язковим

компонентом підготовки, як і в інших формах докторських програм, мають бути індивідуальні супервізії в процесі проведення дослідження за місцем працевлаштування та написання наукової дисертаційної роботи.

Освітній компонент програм підготовки професійного доктора соціальної роботи може передбачати проходження кількох модулів (шести-восьми) – більшості основних та кількох додаткових, кожен з яких повинен завершуватися виконанням письмового завдання обсягом близько 4 000 слів. Дослідницький компонент може передбачати проведення дослідження та написання дисертаційної роботи обсягом 35 000-50 000 слів на затверджену тему, із здійсненням індивідуальної супервізійної підтримки. Основні, обов'язкові модулі можуть передбачати вивчення наступних курсів: «Дизайн дослідження», «Якісні методи дослідження», «Зміна форм професіоналізму», «Кількісні методи дослідження», а спеціалізовані (фахові) модулі таких програм – «Дослідження в дії у соціальній роботі», «Сучасна соціальна робота: особливості та практика» тощо [91; 92].

Що стосується вибору тем дисертаційних досліджень для програм підготовки професійного доктора соціальної роботи, то докторанти самостійно можуть обирати теми залежно від місця їх працевлаштування, потреб організації, у якій вони працюють, а також наявності доступу до бази проведення дослідження. Окрім того, їм потрібно враховувати сфери досліджень окремих кафедр чи департаментів, на базі яких здійснюється докторська підготовка з соціальної роботи.

Зміст підготовки на програмах підготовки доктора філософії за результатами наукових публікацій (PhD by Publication), повинен забезпечуватися на основі індивідуального підходу, а підготовка має відбуватися у процесі супервізій та написання наукової роботи на основі знань та компетентностей, які є у докторанта. Зміст підготовки повинен формуватися науковим керівником (супервізором) та докторантом на основі врахування індивідуальних потреб того, хто навчається. Оскільки ця програма призначена в першу чергу для викладачів університетів, дослідників партнерських організацій, які мають доступ до університетських ресурсів, то вони мають самостійно планувати і здійснювати підготовку у відповідних сферах їх розвитку.

Доцільним також в українському контексті є використання затверджених на національному рівні у Великій Британії підходів щодо вимог до формування компетентностей докторантів. До таких, зокрема, відносять перелік основних загальних дослідницьких та універсальних компетентностей, які необхідно формувати у докторанта впродовж підготовки на докторській програмі із залученням різних механізмів, незалежно від спеціалізації, сформульований у Спільній Декларації науково-дослідних рад щодо вимог до формування компетентностей у студентів докторських програм [128]. Згідно з цим документом, ВНЗ повинні забезпечити набуття докторантами компетентностей у наступних семи сферах: дослідницькі компетентності і техніки; дослідницьке середовище; управління дослідженням; особистісна ефективність; комунікація/спілкування; розвиток мережевої співпраці та робота в команді; управління власною кар'єрою. Частина описаних компетентностей є спеціалізованими і стосуються наукових досліджень, інші можна описати як універсальні компетентності.

З метою забезпечення індивідуального підходу у навчанні докторантів із соціальної роботи, доцільним є постійний перегляд ВНЗ змісту й структури навчання дослідницьким та загальним компетентностям, а в процесі супервізій необхідно визначати індивідуальні потреби окремих докторантів і ті, які зумовлені безпосередньо самим предметом дослідження.

Для подальшого розвитку третього рівня освіти з соціальної роботи важливим є використання досвіду запровадження першої в Україні пілотної докторської програми зі спеціальності «Соціальна робота і соціальна політика», створеної впродовж 2010-2012 років викладачами Школи соціальної роботи НаУКМА та університетів країн-партнерів в рамках проекту «Вдосконалення трьохрівневої системи освіти за спеціальністю «Соціальна робота» в шести європейських країнах» за фінансової підтримки програми ЄС Темпус (№ 144562– TEMPUS – 2008 – UK – JPCR). Основні положення цієї програми, обговорення досвіду її пілотування було висвітлено у низці публікацій [2; 7; 13-15; 72-76]. В процесі розробки змісту докторської програми з соціальної роботи, доцільним вважаємо рекомендувати

орієнтуватися на розроблену і пілотовану освітньо-наукову програму підготовки фахівців на третьому рівні (докторському, PhD) вищої освіти (Додаток Ж).

Висновки до третього розділу

1. В Україні на сучасному етапі практично сформовані передумови для розвитку третього рівня освіти з соціальної роботи, а потреба у його запровадженні стала особливо нагальною у зв'язку з необхідністю створення і розвитку власних дослідницьких та освітніх центрів, вироблення узгоджених професійних теоретичних і практичних підходів до проведення досліджень, розвитку теоретичної бази знань соціальної роботи, її науково-обґрунтованої практики.

2. На основі досвіду дослідницької підготовки у Великій Британії та пілотної докторської програми з соціальної роботи і соціальної політики Школи соціальної роботи НаУКМА сформульовано концептуальні засади підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти в Україні:

- розроблення національного стандарту вищої освіти для третього рівня з соціальної роботи в контексті положень Європейського простору вищої освіти та Європейського дослідницького простору;

- прийняття на національному рівні інтегрованого варіанту визначення соціальної роботи, що дозволить уточнити предметну область спеціальності та зміст підготовки з соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти;

- розроблення університетських документів щодо відповідних політик, процедур, правил і положень з метою забезпечення якості докторської підготовки з соціальної роботи;

- запровадження різних типів освітньо-наукових програм, зокрема на здобуття ступеню професійного доктора соціальної роботи та ступеню доктора філософії із соціальної роботи за результатами наукових публікацій;

- використання у докторських програмах із соціальної роботи як традиційних підходів, так і спеціалізованих освітніх заходів (конференції з використанням постерів, семінари за участі практиків, дослідників, політиків тощо);

- організація індивідуального наставництва аспірантів за участі наукових керівників, які мають практичний досвід; індивідуальний підхід до планування змісту й форм навчання на основі оцінювання потреб аспіранта й Структури розвитку дослідника;

- прикладний характер досліджень; акцент на засвоєнні методології і методів загальних і спеціалізованих досліджень, розвиток дослідницьких компетентностей; наявність обов'язкових (фахових) та вибіркового навчальних дисциплін; наявність складі університету фахових і міждисциплінарних дослідницьких центрів, різних структур підтримки (докторських шкіл, аспірантур та інших) тощо;

- системна фінансова й організаційна підтримка розбудови наукового потенціалу із соціальної роботи, зокрема в частині підготовки викладачів.

3. Актуальним є використання досвіду створення національних докторських програм із соціальної роботи у Великій Британії на базі Партнерств досконалості докторської підготовки, основну організаційну і академічну підтримку яких забезпечує університет або консорціум університетів у співпраці з іншими науково-дослідними і фаховими установами, а значну частину фінансової підтримки забезпечує держава.

4. Перспективною для запровадження в Україні може стати спільна міжнародна докторська програма, створена українськими вищими навчальними закладами у партнерствах з кількома університетами із зарубіжних країн, що сприятиме розвитку академічної мобільності у рамках Болонського процесу, розширенню можливостей міжуніверситетської наукової співпраці та подальшій інтернаціоналізації вищої освіти в Україні загалом.

Основні наукові результати, викладені в розділі, опубліковано в [2; 7; 13-15; 72-76].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення досвіду дослідницької підготовки із соціальної роботи у Великій Британії та на цій основі представлено вирішення актуального завдання, що полягає у науковому обґрунтуванні концептуальних засад підготовки фахівців соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти в Україні. Реалізація мети і завдань дослідження дала можливість сформулювати такі висновки та рекомендації.

1. На основі аналізу наукової літератури, нормативних документів, що стосуються теми дослідження, визначено, що проблема створення і розвитку докторських програм із соціальної роботи недостатньо розроблена. Професійна підготовка фахівців на третьому рівні вищої освіти є невід'ємною складовою професійного проекту соціальної роботи та визначається як дослідницька підготовка (науково орієнтована та прикладна) здобувачів вищої освіти із соціальної роботи за програмами різних типів з метою здобуття наукових ступенів доктора філософії (PhD, PhD by Publication), професійного доктора (ProfD) із соціальної роботи, що передбачає розвиток компетентностей, необхідних для здійснення ефективної професійної діяльності.

2. Визначено основні чинники розвитку третього рівня вищої освіти з соціальної роботи у Великій Британії, а саме: 1) низка інституційних реформ, в результаті яких з'явилися спеціалізовані структури з питань освіти з соціальної роботи на національному рівні; 2) розроблення і прийняття ключових національних документів для розвитку третього рівня вищої освіти із соціальної роботи; 3) створення доказової (науково-обґрунтованої) бази для розвитку третього рівня вищої освіти з соціальної роботи; 4) визнання на національному рівні пріоритетності соціальної роботи для розвитку докторської підготовки, розбудови дослідницького потенціалу; 5) запровадження на національному рівні нової структури дослідницької підготовки – Центрів досконалості докторської підготовки; 6) фінансові механізми регулювання й забезпечення якості докторської підготовки. Виявлено такі особливості розвитку третього рівня вищої освіти з соціальної роботи у Великій

Британії: 1) створення, акредитація, підтримка національних докторських програм на базі Центрів і Партнерств досконалості докторської підготовки; 2) розвиток програм для здобуття ступеню професійного доктора соціальної роботи; 3) внутрішня академічна мобільність всередині докторських програм; 4) забезпечення якості підготовки через університетські рамки кваліфікацій; 5) запровадження механізмів зміцнення дослідницької спроможності викладачів і докторантів; 6) інтеграція докторантів у міжуніверситетські, національні, міжнародні професійні міждисциплінарні дослідницькі мережі і спільноти.

3. На підставі аналізу програм дослідницької підготовки фахівців із соціальної роботи у Великій Британії виявлено їх типологію. Виокремлено такі типи освітніх програм за змістовними ознаками: 1) програми для здобуття спеціалізованих докторських ступенів з соціальної роботи (Social Work Doctorates); 2) програми для здобуття докторських ступенів на основі публікацій (Doctorates by Publication); 3) програми для здобуття ступеню професійного доктора соціальної роботи (Social Work Professional Doctorates). Визначено такі типи докторських програм з соціальної роботи за організаційними ознаками: 1) програми на базі університету; 2) національні програми на базі Центрів та Партнерств досконалості докторської підготовки.

Визначено основні характеристики докторських програм із соціальної роботи у Великій Британії: наявність структурованої програми вивчення курсів; дотримання якості стандартів наукового керівництва (супервізії) і навчання методам дослідження, притаманним соціальній роботі; залучення докторантів до академічного дослідницького середовища, забезпечення міждисциплінарності у навчанні; надання додаткової фінансової підтримки для навчання та проведення досліджень, підвищення кваліфікації наукових керівників; набуття докторантами низки компетентностей (професійних, особистісних, універсальних), необхідних для працевлаштування.

Встановлено джерела формування змісту докторської підготовки з соціальної роботи у Великій Британії: національні стандарти дослідницької підготовки; Національна угода щодо підтримки професійного розвитку дослідників; «Структура розвитку дослідника»; акредитаційні вимоги Ради з питань економічних і

соціальних досліджень; внутрішні інституційні документи ВНЗ (Рамки кваліфікацій, положення тощо); оцінювання індивідуальних навчальних потреб докторантів; діяльність університетських фахових дослідницьких груп і центрів.

4. На підставі результатів аналізу досвіду впровадження докторської програми із соціальної роботи та соціальної політики в структурі Докторської школи Національного університету «Києво-Могилянська академія» в рамках міжнародного проекту Програми Темпус виявлено чинники, які стримують розвиток докторської освіти з соціальної роботи в Україні.

5. На основі виявлених чинників, особливостей, характеристик, типів і змісту докторської підготовки з соціальної роботи у Великій Британії розроблено та обґрунтовано концептуальні засади розвитку такої підготовки в Україні.

Мету підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти визначено як формування кваліфікованого дослідника, викладача шляхом розвитку професійних та універсальних компетентностей, необхідних для ефективної діяльності і працевлаштування у сфері соціальної роботи. Основним завданням докторської підготовки із соціальної роботи є розвиток компетентностей: а) знання і розуміння, інтелектуальні здібності, пов'язані з методами проведення дослідження; б) особиста ефективність; в) здатність організовувати дослідження та управляти ними; г) знання і розуміння, здатність до комунікації, інші компетентності, необхідні для взаємодії з іншими зацікавленими сторонами, використання результатів досліджень на практиці.

Основними типами докторської підготовки, актуальними для запровадження в Україні, є програми для здобуття наукового ступеню доктора філософії (Doctor of Philosophy (PhD або DPhil)) із соціальної роботи, програми підготовки для здобуття ступеню професійного доктора соціальної роботи (ProfD, PD), програми підготовки для здобуття наукового ступеню PhD за результатами наукових публікацій (PhD by Publication); а також спільні міжнародні докторські програми.

Результати дисертаційного дослідження дають підстави запропонувати *практичні рекомендації* щодо розвитку докторських програм із соціальної роботи в Україні на таких рівнях:

– *законодавчому*: удосконалення нормативно-правової бази в частині розроблення національних програмних документів (Стратегії досліджень у сфері соціальної роботи; Керівництва щодо забезпечення якості докторських програм із соціальної роботи); узгодження на національному рівні визначення соціальної роботи відповідно до підходів Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи та Міжнародної федерації соціальних працівників; запровадження ступеня професійного доктора із соціальної роботи, нового типу підготовки на здобуття ступеню доктора філософії за результатами наукових публікацій;

– *організаційно-адміністративному*: створення Національного дослідницького центру з соціальної роботи, підпорядкованого Міністерству соціальної політики України; запровадження Міністерством освіти і науки України пілотних проектів з реалізації спільних докторських програм з соціальної роботи на базі кількох університетів України у співпраці з дослідницькими центрами та профільними організаціями;

– *організаційно-методичному*: створення фахових і міждисциплінарних науково-дослідницьких центрів у складі університету із залученням викладачів із соціальної роботи;

– *навчально-дослідницькому*: створення спільних міжнародних докторських програм у партнерстві українських і зарубіжних університетів;

– *практичному*: запровадження Структури розвитку дослідника для формування змісту докторської підготовки з соціальної роботи, створення й підтримка спеціалізованих е-ресурсів для аспірантів і викладацького складу.

Перспективними напрямками подальших досліджень є проблеми впровадження програм підготовки для здобуття ступеню професійного доктора соціальної роботи та ступеню доктора філософії за результатами наукових публікацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баскервіль С. Система вищої освіти у Великій Британії та міжнародні університетські зв'язки : довідник для університетів світу / С. Баскервіль, Ф. Маклеод, Н. Сондерс ; Міжнародне управління з питань європейської політики в інтересах вищої освіти Сполученого Королівства. – [К.] : British Council, 2011. – 52 с.
2. Бойко О. М. Докторська програма (PhD) зі спеціальності «Соціальна робота і соціальна політика» / О. М. Бойко, Н. В. Кабаченко, О. М. Савчук. – К. : Макрос, 2011. – 60 с.
3. Бойко О. М. Дослідницькі компетентності у докторських програмах (PhD) із соціальної роботи: міжнародний досвід / О. М. Бойко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – Ужгород, 2014. – Вип. 31. – С. 29–32.
4. Бойко О. М. Забезпечення якості найвищого рівня освіти з соціальної роботи у Великобританії / О. М. Бойко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2014. – Дод. 3, вип. 31 : Проблеми емпіричних досліджень у психології. – С. 378–384.
5. Бойко О. М. Міжнародна соціальна робота : метод. рек. / О. М. Бойко. – К. : Макрос, 2011. – 60 с.
6. Бойко О. М. Навчання на докторській програмі (PhD) з соціальної роботи у Великій Британії / О. М. Бойко / Актуальні проблеми соціальної роботи: волонтерство як важливий ресурс соціальної роботи : матеріали доп. та повідомл. міжнар. наук.-практ. конф., Ужгород, 27 верес. 2013 р. / МОН України, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» ; [за ред. І. В. Козубовської]. – Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2013. – С. 19–21.
7. Бойко О. М. Організація докторської програми (PhD) із соціальної роботи в Україні: основні проблемні аспекти / О. М. Бойко / Конфліктологічна

експертиза: теорія та методика : програма і матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20 лют. 2015 р. – К. : [б. в., 2015]. – С. 6–7.

8. Бойко О. М. Організація навчання з соціальної роботи: перспектива Міжнародної Асоціації шкіл соціальної роботи / О. М. Бойко / Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : тези доп. II Міжнар. наук.-практ. конф., Хмельницький, 17 листоп. 2011 р. / МОНМС України, Хмельниц. ін-т соц. технологій Ун-ту «Україна», Хмельниц. нац. ун-т [та ін. ; редкол.: Чайковський М. Є. та ін.]. – Хмельницький : ХІСТ Ун-ту «Україна», 2011. – С. 19–22.

9. Бойко О. М. Основні підходи до формування змісту підготовки фахівців соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти у Великобританії / О. М. Бойко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : Ін-т вищ. освіти НАПН України, 2016. – Дод. 2, № 4 : Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – С. 27–31.

10. Бойко О. М. Особливості підготовки фахівців із соціальної роботи найвищого освітнього рівня (PhD) в Університеті Шеффілд Халем (Великобританія) / О. М. Бойко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика : наук.-метод. журн. / Держ. центр соц. служб для молоді [та ін.]. – К., 2014. – № 1–2. – С. 149–158.

11. Бойко О. М. Особливості розвитку найвищого рівня освіти з соціальної роботи у Великобританії / О. М. Бойко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2014. – Дод. 4, вип. 31, т. IV (12) : Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. – С. 378–384.

12. Бойко О. М. Професіоналізація соціальної роботи у світі: сучасні тенденції / О. М. Бойко // Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : тези доп. II Міжнар. наук.-практ. конф., Хмельницький, 15 листоп. 2012 р. / МОНМС України, Хмельниц. ін-т соц. технологій Ун-ту «Україна», Хмельниц. нац. ун-т [та ін. ; редкол.: Чайковський М. Є. та ін.]. – Хмельницький : ХІСТ Ун-ту «Україна», 2012. – С. 28–30.

13. Бойко О. М. Розвиток докторської програми (PhD) з соціальної роботи і соціальної політики в НаУКМА / О. М. Бойко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : Ін-т вищ. освіти НАПН України, 2014. – Дод. 1, № 3 : Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – С. 51–54.
14. Бойко О. М. Розвиток докторської програми (PhD) з соціальної роботи і соціальної політики в НаУКМА [Електронний ресурс] / О. М. Бойко, Н. В. Кабаченко // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2013. – № 1. – С. 217–220. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2013_1_50. – Назва з екрана.
15. Бойко О. М. Розвиток професійних концепцій в соціальній роботі : метод. рек. / Н. В. Кабаченко, О. М. Бойко. – К. : Макрос, 2011. – 24 с.
16. Бойко О. М. Структура підготовки фахівців соціальної роботи на найвищому освітньому рівні у Великобританії / О. М. Бойко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : Ін-т вищ. освіти НАПН України, 2015. – Дод. 2, № 3 : Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – С. 16–23.
17. Винницький М. Впровадження третього циклу вищої освіти – ключ до успіху Болонського процесу / М. Винницький // Вища школа. – 2008. – № 12. – С. 20–27.
18. Вишенська І. Впровадження третього циклу вищої освіти за Болонською системою в Україні / І. Вишенська // Імплементация західних освітніх стандартів в пострадянських країнах : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 21–22 квіт. 2008 р.). – К. : Міленум, 2008. – С. 26–27.
19. Докторська школа НаУКМА [Електронний ресурс] / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Режим доступу: <http://gradschool.ukma.edu.ua>. – Назва з екрана.
20. Докторські програми в Україні: досвід НаУКМА / В. П. Моренець, М. І. Винницький, Л. І. Кострова та ін. ; за ред. В. П. Моренця. – К. : Універ. вид-во «Пульсари», 2010. – 160 с.

21. Загайко О. В. Підготовка працівників соціальних служб для середніх загальноосвітніх навчальних закладів Великої Британії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка й історія педагогіки» / Загайко Олена Володимирівна ; Харківський НПУ ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2008. – 263 с.

22. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – Назва з екрана.

23. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page>. – Назва з екрана.

24. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83>. – Назва з екрана.

25. Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>. – Назва з екрана.

26. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2006 року № 2558-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>. – Назва з екрана.

27. Заслонкина О. В. Теория социальной работы : учеб.-метод. пособ. – Орел : Изд-во Орловского филиала РАНХиГС, 2015. – 168 с.

28. Кабаченко Н. Освітня політика в Україні: випадок соціальної роботи / Надія Кабаченко // Будуємо нову Україну : зб. конф. (26–27 листоп. 2014 р., м. Київ). – К. : Києво-Могилянська академія, 2015. – С. 179–186.

29. Калашнікова С. Болонський процес: основні дати, документи, напрями розвитку та виклики / С. Калашнікова // Правові засади реалізації Болонського

процесу в Україні : монографія / В. Бугров, А. Гожик, К. Жданова [та ін.]. – К. : Пріоритети, 2014. – Розд. 1. – С. 6–24.

30. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 / О. Г. Карпенко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 44 с.

31. Корнаи Я. Системная парадигма / Я. Корнаи // Вопросы экономики. – 2002. – № 4. – С. 4–22.

32. Кулікова А. Є. Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05 / А. Є. Кулікова ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 20 с.

33. Лещук Г. В. Система професійної підготовки фахівців соціальної сфери у Франції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Лещук Галина Василівна ; ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2009. – 20 с.

34. Логвиненко Т. О. Професійна підготовка соціальних працівників у Скандинавських країнах: Данії, Норвегії, Швеції : монографія / Т. О. Логвиненко. – Дрогобич : Ред.-вид. від. Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка, 2015. – 310 с.

35. Луговий В. І. Ключові поняття сучасної педагогіки: навчальний результат, компетентність, кваліфікація / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Педагогічна і психологічна науки в Україні / НАПН України. – К., 2012. – Т. 1 : Загальна педагогіка та філософія освіти. – С. 23–38. – Бібліогр.: 29 назв. – (До 20-річчя НАПН України).

36. Луговий В. І. Якість вищої освіти: виклик для України / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : Гнозис, 2012. – Дод. 2, № 3, т. 2 : Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – С. 5–9.

37. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних

- зкладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 / І. М. Мельничук ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2011. – 42 с.
38. Микитенко Н. О. Професійна підготовка соціальних працівників в університетах Канади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Микитенко Наталія Олександрівна ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 224 с.
39. Міністерство освіти і науки України. Громадське обговорення 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/citizens/zv%E2%80%99yazki-z-gromadskisty/konsultacziyi-z-gromadskisty/gromadske-obgovorennya-2016.html>. – Назва з екрана.
40. Міністерство освіти і науки України. Методичні рекомендації. Методологія створення стандартів вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/metodichni-rekomendacziyi.html>. – Назва з екрана.
41. Міністерство освіти і науки України. Проекти стандартів вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoyi-osviti.html>. – Назва з екрана.
42. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2015 № 1151 «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1460-15>. – Назва з екрана.
43. Наказ Міністерства соціальної політики України від 24.03.2016 р. № 285 «Про затвердження кваліфікаційної характеристики професії “Фахівець із соціальної роботи”» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=12D86ED1B353F692E5AA0B9C6B64DB2B.app2?art_id=187470&cat_id=185221. – Назва з екрана.

44. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий [та ін.] ; за ред. В. Г. Кременя. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Плеяди, 2014. – 100 с. – ISBN 978-966-2432-22-0.

45. Поліщук В. А. Професійна підготовка соціальних працівників у освітніх системах Скандинавських країн [Електронний ресурс] / В. А. Поліщук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – Ужгород, 2014. – Вип. 34. – С. 144–146. – Бібліогр.: с. 146 (4 назви). – Режим доступу: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/3527>. – Назва з екрана.

46. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1155 «Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми “Наука в університетах” на 2008–2017 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1155-2007-%D0%BF>. – Назва з екрана.

47. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248779880>. – Назва з екрана.

48. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за яким здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248149695>. – Назва з екрана.

49. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248945529>. – Назва з екрана.

50. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244 «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-%D0%BF>. – Назва з екрана.

51. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія / Ю. М. Рашкевич. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – 168 с.
52. Регейло І. Ю. Тенденції докторської підготовки в європейському освітньому просторі / Ірина Регейло // Порівняльно-педагогічні студії. – 2016. – № 2 (16). – С. 158–165.
53. Регламент Докторської школи Національного університету «Києво-Могилянська академія» / упоряд. Л. Д. Архипова. – К. : [б. в.], 2011. – 87 с.
54. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / уклад.: Т. Добко, І. Золотарьова, С. Калашнікова [та ін.] ; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. – К. : Пріоритети, 2015. – 84 с. – ISBN 978-617-7288-01-4.
55. Розроблення освітніх програм : метод. рек. / [В. М. Захарченко та ін. ; за ред. В. Г. Кременя] ; Нац. акад. пед. наук України, Нац. Темпус / Еразмус + офіс в Україні. – К. : Пріоритети, 2014. – 119 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 117–118. – ISBN 978-966-2432-08-4.
56. Романова Н. Ф. Інноваційні форми підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери у вищій школі / Н. Ф. Романова // Соціальна робота в Україні: теорія та практика : наук.-метод. журн. – 2007. – № 2. – С. 42–49.
57. Слосанська Г. І. Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах Австралії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Слосанська Ганна Іванівна ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2011. – 224 с.
58. Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації : монографія / О. М. Слюсаренко. – К. : Пріоритети, 2015. – 384 с.
59. Соціальна робота в Україні: перші кроки / під ред. В. І. Полтавця. – К. : КМ Академія, 2000. – 236 с.
60. Становлення третього циклу освіти в Україні : дослідницькі університети : матеріали семінару «Розробка науково-освітніх принципів та нормативно-правових засад впровадження докторських програм в Україні» /

[В. П. Моренець, М. І. Винницький, Л. І. Кострова та ін.] ; наук. ред. В. П. Моренець ; упоряд. Л. І. Кострова. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2009. – 123 с.

61. Стрельченко Л. В. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності студентів в дослідницькій діяльності в університетах Великої Британії / Л. В. Стрельченко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : Ін-т вищ. освіти НАПН України, 2014. – Дод. 1, № 3 : Інтеграція вищої освіти і науки. – С. 225–231.

62. Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні : монографія / Ж. В. Таланова ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. – К. : Міленіум, 2010. – 475 с. – Бібліогр.: с. 432–475 (437 назв). – ISBN 978-966-8063-90-2.

63. Таланова Ж. В. Підготовка фахівців найвищого освітнього рівня в умовах глобалізації: аналіз світового досвіду : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Таланова Жаннета Василівна ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – К., 2011. – 36 с. : табл. – Бібліогр.: с. 27–33 (49 назв).

64. Умови вступу до аспірантури та на структуровані докторські (PhD) програми у 2015 році [Електронний ресурс] / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Режим доступу: http://gradschool.ukma.edu.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=50&Itemid=71. – Назва з екрана.

65. Фирсов М. В. Теория социальной работы : учебник для бакалавров / М. В. Фирсов, Е. Г. Студёнова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2014. – 455 с. – (Серия «Бакалавр. Базовый курс»).

66. Чорнойван Г. П. Досягнення України в модернізації аспірантури з урахуванням Болонського процесу / Г. П. Чорнойван // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : Гнозис, 2012. – Дод. 2, № 3, т. 2 : Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – С. 109–112.

67. Яковлев М. В. Освіта та професійна підготовка соціальних працівників: стислий огляд світової практики [Електронний ресурс] / М. В. Яковлев, Н. В. Кабаченко // Наукові записки НаУКМА. – 2011. – Т. 123 : Педагогічні,

психологічні науки та соціальна робота. – С. 54–60. – Режим доступу: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3598>. – Назва з екрана.

68. Academic Ranking of World Universities in Social Science 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.shanghairanking.com/FieldSOC2014.html>. – Title from the screen.

69. Anastas J. Doctoral education in social work / J. Anastas. – New York : Oxford University Press, 2012. – 271 p.

70. Barretta-Herman A. Meeting the expectations of the Global Standards : A status report on the IASSW membership / A. Barretta-Herman // International Social Work. – 2008. – Vol. 51 (6). – P. 823–834.

71. Barnard A. Professional doctorates in the social sciences / A. Barnard // Work Based Learning e-Journal. – 2011. – Vol. 2 (1). – P. 259–275.

72. Boiko O. M. Academization of social work profession in Ukraine: reflections on experience / O. M. Boiko, N. V. Kabachenko, T. V. Semigina // Наукові записки НаУКМА. – 2015. – Т. 175 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – P. 65–70.

73. Boiko O. Social Work Formation in Ukraine [Electronic resource] / O. Boiko, N. Kabachenko // Renastere: International Journal for Transformative Social Policies and Practice. 1 (June). – Chisinau : Project Case Mare, 2016. – P. 35–40. – Mode of access: <http://www.ulim.md/assets/files/JurnalRenastereVol1.pdf>. – Title from the screen.

74. Boyko O. Piloting Social Work Doctoral Programme: Ukraine's Vignette [Electronic resource] / O. Boyko, N. Kabachenko, T. Semigina // European Journal of Social Work. – 2017. – Vol. 20 (2). – P. 265–276. – Published online: 07 July 2016. – DOI: 10.1080/13691457.2016.1202203. – Mode of access: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13691457.2016.1202203>. – Title from the screen.

75. Boyko O. Social work as an academic discipline in Ukraine / O. Boyko, N. Kabachenko // Social Work and Social Policy in Transition Journal. – 2011. – Vol. 2 (1). – P. 79–104.

76. Boyko O. Social work education in post-socialist and post-modern era: the case of Ukraine / T. Semigina, O. Boyko // *Global Social Work. Crossing Borders, Blurring Boundaries* / [Ed. by Carolyn Noble, Helle Strauss, Brian Littlechild]. – Sydney : Sydney University Press, 2014. – P. 257–269.
77. Bologna Follow-Up Group. Framework for Qualifications of the European Higher Education Area. – Copenhagen : Ministry of Science, Technology and Innovation, 2005. – 200 p.
78. Bitusikova A. Reforming Doctoral Education in Europe / A. Bitusikova // *Academe*. – 2009. – Vol. 95 (1). – P. 21–23.
79. Bologna Seminar. Doctoral Programmes for the European Knowledge Society. Salzburg, 3–5 February 2005. General Rapporteur's Report [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.eua.be/eua/jsp/en/upload/Salzburg_Report_final.1129817011146.pdf. – Title from the screen.
80. Bristol Doctoral College [Electronic resource] / University of Bristol. – Mode of access: <http://www.bristol.ac.uk/doctoral-college>. – Title from the screen.
81. Brown K. Professional Doctorate Awards in the UK [Electronic resource] / K. Brown, C. Cooke. – Lichfield : UK Council for Graduate Education, 2010. – Mode of access: <http://www.ukcge.ac.uk/Search/Default.aspx?q=2010++Professional+Doctorate+Awards+in+the+UK+%282010%29>. – Title from the screen.
82. Cardiff University School of Social Sciences Research Centres and Groups [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cardiff.ac.uk/social-sciences/research/centres-and-groups>. – Title from the screen.
83. Cardiff University School of Social Sciences Postgraduate Taught Programmes [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.cardiff.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0005/149774/40717.76295.file.eng.pdf. – Title from the screen.
84. Campanini A. The challenges of Social Work education in Europe [Electronic resource] / A. Campanini // *Psychologica*. – Imprensa da Universidade de Coimbra, 2010. – No. 52, Vol. II. – P. 687–700. – Mode of access: <http://hdl.handle.net/10316.2/3491> ; DOI: http://dx.doi.org/10.14195/1647-8606_52-2_30. – Title from the screen.

85. Code of practice for the assurance of academic quality and standards in higher education – Section 1: Postgraduate research programmes [Electronic resource] / Quality Assurance Agency. – 2004. – Mode of access: <http://www.qaa.ac.uk/Publications/InformationAndGuidance/Pages/Code-of-practice-section-1.aspx>. – Title from the screen.

86. Code of practice for the assurance of academic quality and standards in higher education. Collaborative provision and flexible and distributed learning (including e-learning) [Electronic resource] / The Quality Assurance Agency for Higher Education. – Amplified version October 2010. – Mode of access: http://www.bbk.ac.uk/linkinglondon/resources/apel-credit-resources/pub_Nov2010_QAA_COP_section_2_HE_guidance.pdf. – Title from the screen.

87. Croisdale-Appleby D. Re-visioning Social Work Education. An independent review [Electronic resource] / D. Croisdale-Appleby. – 2014. – Mode of access: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/285788/DCA_Accessible.pdf. – Title from the screen.

88. Denicolo P. A Review of Graduate Schools in the UK [Electronic resource] / P. Denicolo, M. Fuller, D. Berry, C. Raven ; UK Council for Graduate Education. – 2010. – Mode of access: <https://www2.le.ac.uk/departments/gradschool/about/external/publications/graduate-schools.pdf>. – Title from the screen.

89. DFID-ESRC Growth Research Programme (DEGRP), Financial Sector Development and Growth. Call 3 (2015-16). How to include an associated doctoral student on a DFID-ESRC project [Electronic resource] / ESRC. – 2015. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/files/funding/funding-opportunities/esrc-dfid/degrp-call-3/how-to-include-an-associated-student>. – Title from the screen.

90. Disability Studies PhD [Electronic resource] / University of Bristol. – Mode of access: <http://www.bristol.ac.uk/study/postgraduate/2015/ssl/phd-disability-studies>. – Title from the screen.

91. Doctor of Social Work (DSW) [Electronic resource] / Cardiff University. – Mode of access: <http://courses.cardiff.ac.uk/Postgraduate/course/detail/p286.html>. – Title from the screen.

92. Doctor of Social and Public Policy (SPPD) [Electronic resource] / Cardiff University. – Mode of access: <http://courses.cardiff.ac.uk/postgraduate/course/detail/p356.html>. – Title from the screen.

93. Doctor of Social Work (DSW) [Electronic resource] / University of Sussex. – Mode of access: <http://www.sussex.ac.uk/esw/internal/departments/socialwork/pgcourses/2014/L5001R>. – Title from the screen.

94. Doctoral Degree Characteristics [Electronic resource] / The Quality Assurance Agency for Higher Education. – 2011. – Mode of access: http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/Doctoral_Characteristics.pdf. – Title from the screen.

95. Doctoral Degree Characteristics Statement. UK Quality Code for Higher Education. Part A: Setting and maintaining academic standards [Electronic resource] / Quality Assurance Agency. – 2015. – Mode of access: <http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/Doctoral-Degree-Characteristics-15.pdf>. – Title from the screen.

96. Doctoral education – taking Salzburg forward. Implementation and New Challenges [Electronic resource]. – Brussels : European University Association Council for Doctoral Education, 2016. – Mode of access: http://www.eua.be/Libraries/publications-homepage-list/Doctoral-Education_Taking-Salzburg-Forward.pdf?sfvrsn=18. – Title from the screen.

97. Doctoral Programmes for the European Knowledge Society. Report on the EUA Doctoral Programmes Project 2004–2005 [Electronic resource] / EUA. – 2005. – Mode of access: http://www.eua.be/eua/jsp/en/upload/Doctoral_Programmes_Project_Report.1129278878120.pdf. – Title from the screen.

98. Doctoral Training Program 2011/12 [Electronic resource] : Doctoral Training Handbook / Durham University. – 2010. – Mode of access: <https://www.dur.ac.uk/resources/graduate.school/Handbook2011.pdf>. – Title from the screen.

99. Dominelli L. Contemporary Challenges to Social Work Education in the United Kingdom / L. Dominelli // Australian Social Work. – 2007. – Vol. 60 (1). – P. 29–45.
100. Dominelli L. Social Work in a Globalizing World / Lena Dominelli. – Cambridge : Polity Press, 2010. – 211 p.
101. Drisko J. Evidence-Based Practice in Social Work / J. W. Drisko, M. D. Grady // Clinical Social Work Journal. – 2015. – Vol. 43 (3). – P. 274–282.
102. Epigeum [Electronic resource]. – Mode of access: <https://epigeum.com/epigeum>. – Title from the screen.
103. ESRC's Demographic Review of UK Social Sciences [Electronic resource] / By David Mills, Anne Jepson, Tony Coxon [et al.] ; ESRC. – 2006. – Mode of access: <https://core.ac.uk/download/files/39/278774.pdf>. – Title from the screen.
104. ESRC Doctoral Training Partnerships [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/skills-and-careers/studentships/postgraduate-strategy/doctoral-training-partnerships>. – Title from the screen.
105. ESRC Framework for Research Ethics (FRE). Updated: January 2015 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/files/funding/guidance-for-applicants/esrc-framework-for-research-ethics-2015>. – Title from the screen.
106. ESRC Postgraduate Funding Guide. Guidance for Accredited Doctoral Training Centres Version 7.1. Updated: March 2016 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/files/skills-and-careers/studentships/postgraduate-funding-guide-for-accredited-doctoral-training-centres>. – Title from the screen.
107. ESRC Postgraduate Training and Development Guidelines for the accreditation of doctoral training centres and doctoral training units [Electronic resource] / Economic and Social Research Council. – 2009. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/files/skills-and-careers/studentships/postgraduate-training-and-development-guidelines-2009>. – Title from the screen.
108. ESRC Postgraduate Training and Development Guidelines [Electronic resource] / Economic and Social Research Council. – 2015. – Mode of access:

<http://www.esrc.ac.uk/files/skills-and-careers/studentships/postgraduate-training-and-development-guidelines-2015>. – Title from the screen.

109. ESRC Postgraduate Training Framework [Electronic resource] / Economic and Social Research Council. – 2009. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/funding-and-guidance/postgraduates/dtc/dtc-policy/dtc-network/index.aspx>. – Title from the screen.

110. ESRC Postgraduate Training Framework. Frequently Asked Questions [Electronic resource] / Economic and Social Research Council. – 2011. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/files/skills-and-careers/studentships/postgraduate-training-framework-faqs>. – Title from the screen.

111. ESRC Postgraduate Training Strategy 2017–23 [Electronic resource] / Economic and Social Research Council. – 2015. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/skills-and-careers/studentships/postgraduate-strategy/postgraduate-training-strategy-2017-23>. – Title from the screen.

112. Economic and Social Research Council Doctoral Training Centre (ESRC DTC) [Electronic resource] / The London School of Economics and Political Science. – Mode of access: <http://www.lse.ac.uk/study/graduate/enquirer/typesOfStudy/ESRCDTC.aspx>. – Title from the screen.

113. Economic and Social Research Council. PhD Submission Rates [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/skills-and-careers/studentships/doctoral-training-centres/phd-submission-rates>. – Title from the screen.

114. Economic and Social Research Council. Policy for Doctoral Trainings [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/skills-and-careers/studentships/doctoral-training-centres/policy-for-doctoral-training-centres>. – Title from the screen.

115. European Commission. Innovative training networks (ITN). Marie Skłodowska-Curie Actions [Electronic resource]. – 2015. – Mode of access: http://ec.europa.eu/research/mariecurieactions/about-msca/actions/itn/index_en.htm. – Title from the screen.

116. Exploration of the implementation of the Principles for Innovative Doctoral Training in Europe. Final Report [Electronic resource] / European Commission, DG RTD. Reference: ARES (2011) 932978. – Mode of access: http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/research_policies/IDT%20Final%20Report%20FINAL.pdf. – Title from the screen.
117. Freidson E. Profession of medicine: A study of the sociology of applied knowledge / E. Freidson. – Chicago : University of Chicago Press, 1988. – 440 p.
118. Global Definition of Social Work [Electronic resource] / IFSW, IASSW. – 2014. – Mode of access: <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work>. – Title from the screen.
119. Guidelines for Doctoral Training Centre websites [Electronic resource] / Economic and Social Research Council. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/research/impact-toolkit/websites/guidelines-for-doctoral-training-centre-websites>. – Title from the screen.
120. Harrington D. Quality Guidelines for Social Work PhD Programs / D. Harrington, C. Petr, B. Black [et al.] // Research on Social Work Practice. – 2014. – Vol. 24 (3). – P. 281–286.
121. Harris M. Review of Postgraduate Education, M 14/96 [Electronic resource] / M. Harris ; Higher Education Funding Council for England, Bristol. – 1996. – Mode of access: http://www.hefce.ac.uk/Pubs/hefce/1996/m14_96.html. – Title from the screen.
122. Huisman J. The professional doctorate: From Anglo-Saxon to European challenges / J. Huisman, R. Naidoo // Higher Education Management and Policy. – 2006. – Vol. 18 (2). – P. 1–13.
123. Iarskaia-Smirnova E. Social workers affecting social policy in Russia / E. Iarskaia-Smirnova // Social workers affecting social policy. An international perspective / ed. by J. I. Gal & L. Weiss-Gal. – London : The Policy Press, 2013. – P. 101–119.
124. INDOSOW – International Doctoral Studies in Social Work [Electronic resource]. – Mode of access: <http://indosow.info/about.html>. – Title from the screen.

125. INDOSOW Summer School 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: http://inclusion.fhstp.ac.at/downloads/indosow/IndosowSummerSchool2014_programme_v6.pdf. – Title from the screen.
126. International Association of Schools of Social Work. Membership [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.iassw-aiets.org/our-members>. – Title from the screen.
127. Introducing the Researcher Development Framework [Electronic resource] / Research Councils UK. – 2010. – Mode of access: <https://www.vitae.ac.uk/vitae-publications/rdf-related/introducing-the-vitae-researcher-development-framework-rdf-to-employers-2011.pdf>. – Title from the screen.
128. Joint skills statement (JSS) of the UK research councils' training requirements for research students [Electronic resource] / AHRB's 'Skills Training Requirements for Research Students'. – 2001. – Mode of access: http://www.humanities.ox.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0013/5116/gtf2010.pdf. – Title from the screen.
129. Jones D. The Global Agenda for Social Work and Social Development: A place to link together and be effective in a globalized world [Electronic resource] / D. Jones, R. Truell // International Social Work. – 2012. – Vol. 55, no. 4. – P. 454–472. – DOI: 10.1177/0020872812440587.
130. Kornbeck J. Social work academics as Humboldtian Researcher-Educators: discussion of a survey of staff profiles from schools in Denmark, England and Germany / J. Kornbeck // Social Work Education. – 2007. – Vol. 26 (1). – P. 86–100.
131. Larson M. S. The Rise of Professionalism: a Sociological Analysis / M. S. Larson. – London : University of California Press, 1977. – 309 p.
132. Leskošek V. The Bologna Process in social work education: changes and impact / V. Leskošek // Social Policy and Social Work in Transition. – 2011. – Vol. 2 (1). – P. 105–23.
133. Leskošek V. Internationalisation of social work doctoral studies: experiences and perspectives in the changing context of European higher education [Electronic

resource] / V. Leskošek, A.-L. Matthies // *European Journal of Social Work*. – Published online: May 25, 2016. – DOI: 10.1080/13691457.2016.1185705.

134. Littlechild B. *Social Work in the UK: The Professional Debate in Relation to Values and Managerialism* / B. Littlechild // *Social Work Theory and Practice*. – Zagreb : Inter-University Center Dubrovnik, 2009. – P. 239–250.

135. LSE Social Policy. Research Degree Programs [Electronic resource] / The Department of Social Policy. – Mode of access: <http://www.lse.ac.uk/socialPolicy/Study/ResearchDegreeProgrammes.aspx>. – Title from the screen.

136. Lucas J. The 'ACES' Program: supporting the continued development of social work education in Georgia and Ukraine / J. Lucas // *Social Work and Social Policy in Transition*. – 2010. – Vol. 1 (1). – P. 16–31.

137. Lyons K. Doctoral studies in social work: Exploring European developments / K. Lyons // *Social Work Education*. – 2003. – No. 22. – P. 555–564.

138. Lyons K. *European Perspectives on Education for Social Work and Social Pedagogy* / K. Lyons, N. Huegler // *Social Work Education and Training, Research Highlights in Social Work* / ed. by J. Lishman. – London : Jessica Kingsley Publishers, 2012. – No. 54. – P. 35–54.

139. Lyons K. Researching social work: doctoral work in the UK / K. Lyons // *Social Work Education*. – 2002. – Vol. 21 (3). – P. 337–348.

140. Lyons K. *Social Work in Europe: Educating for Change* / K. Lyons, S. Lawrence. – Birmingham : Venture Press, 2006. – 186 p.

141. Lyons K. Work in Progress: Social Work, the State and Europe [Electronic resource] / K. Lyons // *Social Work and Society International Online Journal*. – 2007. – Vol. 5, no. 3. – P. 46–58. – Mode of access: <http://www.socwork.net/sws/article/viewFile/134/194>. – Title from the screen.

142. McDonald C. *Challenging Social Work. The institutional context of practice* / C. McDonald. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2006. – 256 p.

143. Maynard R. The Empirical Status of Social Work Dissertation Research: Characteristics, Trends and Implications for the Field / R. Maynard, M. Vaughn, C. Sarteschi // *British Journal of Social Work*. – 2014. – No. 44. – P. 267–289.

144. Moriarty J. An Audit of Baseline Resources for Social Work Research: Finances, Staff, Teaching [Electronic resource] / Jo Moriarty, Martin Stevens, Jill Manthorpe, Shereen Hussein ; Economic and Social Research Council. – 2008. – Mode of access: <http://www.kcl.ac.uk/sspp/policy-institute/scwru/pubs/2008/moriartyetal2008audit-researchcapacity.pdf>. – Title from the screen.
145. National Centre for Research Methods [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ncrm.ac.uk/about>. – Title from the screen.
146. National Centre for Research Methods. Training Bursaries [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ncrm.ac.uk/TandE/bursary>. – Title from the screen.
147. National Occupational Standards for Social Work (2011) [Electronic resource] / Northern Ireland Social Care Council. – Mode of access: http://www.niscc.info/storage/resources/nos_-_social_work.pdf. – Title from the screen.
148. North East Doctoral Training Centre [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.nedtc.ac.uk/about>. – Title from the screen.
149. Orme J. Building Research Capacity in Social Work: Process and Issues / J. Orme, J. Powell // British Journal of Social Work. – 2008. – Vol. 38 (5). – P. 988–1008.
150. Park C. New Variant PhD: The changing nature of the doctorate in the UK / C. Park // Journal of Higher Education Policy and Management. – 2005. – Vol. 27 (2). – P. 189–207.
151. Park C. Redefining the Doctorate / C. Park. – York : The Higher Education Academy, 2007. – 56 p.
152. Pathways to Excellence: ESRC Postgraduate Training Framework [Electronic resource] / Economic and Social Research Council. – 2015. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/files/skills-and-careers/studentships/pathways-to-excellence-background-to-the-new-postgraduate-training-framework>. – Title from the screen.
153. PhD in Social Policy and Social Work. Centre for Lifelong Learning [Electronic resource] / University of Warwick. – Mode of access: <http://www2.warwick.ac.uk/study/postgraduate/courses/depts/cll/research/phd-social-policy>. – Title from the screen.

154. PhD in Social Work. Centre for Lifelong Learning [Electronic resource] / University of Warwick. – Mode of access: <http://www2.warwick.ac.uk/study/cll/research/swell/researchdeg/phdsocialwork>. – Title from the screen.
155. PhD in Social Work [Electronic resource] / University of Dundee. – Mode of access: <http://www.dundee.ac.uk/eswce/research/researchprogrammes/phd>. – Title from the screen.
156. PhD in Sociology and Social Policy [Electronic resource] / University of Sheffield. – Mode of access: <http://www.shf.ac.uk/socstudies/prospt/ppr>. – Title from the screen.
157. PhD in Social Work and Social Care [Electronic resource] / University of Sussex. – Mode of access: <http://www.sussex.ac.uk/socialwork/pgstudy/2015/research/4531#courses>. – Title from the screen.
158. PhD Social Policy / Social Work [Electronic resource] / University of York. – Mode of access: <http://www.york.ac.uk/spsw/postgraduate/phd>. – Title from the screen.
159. PhD Social Sciences [Electronic resource] / Sheffield Hallam University. – Mode of access: <http://www.shu.ac.uk/prospectus/course/453>. – Title from the screen.
160. ‘Principles for Innovative Doctoral Training’ endorsed by the EU Council of Ministers in conclusions on the modernization of higher education on 28/29 November 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/research_policies/Principles_for_Innovative_Doctoral_Training.pdf. – Title from the screen.
161. Professional Doctorate in Health and Social Care [Electronic resource] / Anglia Ruskin University. – Mode of access: <http://www.anglia.ac.uk/study/postgraduate/professional-doctorate-in-health-and-social-care>. – Title from the screen.
162. Postgraduate Education in the United Kingdom [Electronic resource] / Higher Education Policy Institute and The British Library. – Ginevra House, 2010. – Mode of access: https://www.bl.uk/aboutus/highered/helibs/postgraduate_education.pdf. – Title from the screen.
163. Powell S. Professional Doctorate Awards in the UK [Electronic resource] / S. Powell, E. Long. – Lichfield : UK Council for Graduate Education, 2005. – Mode of

access: <http://www2.le.ac.uk/departments/gradschool/about/external/publications/professional-doctorates.pdf>. – Title from the screen.

164. Purcell K. The employment of social science PhDs in academic and non-academic jobs: research skills and postgraduate training. A report prepared for the ESRC Training and Development Board [Electronic resource] / K. Purcell, S. Durbin, S. Warren [et al.]. – 2005. – Mode of access: https://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/ier/publications/2005/final_draft_socsci_phds_06_june_2005.pdf. – Title from the screen.

165. Quality Guidelines for PhD Programs in Social Work [Electronic resource] / The Group of Advancement of Doctoral Education in Social Work. – 2012. – Mode of access: <http://www.gadephd.org/LinkClick.aspx?fileticket=6RvhDyHRxQA%3d&tabid=84&portalid=0>. – Title from the screen.

166. Ramon S. Creating social work and social policy education in Kiev, Ukraine: An experiment in social innovation / ed. by S. Ramon. – Cambridge : Anglia Polytechnic University, 2000. – 158 p.

167. Raudava V. The impacts for developing the profession of social work in the post-communist context / V. Raudava // European Scientific Journal. – 2013. Vol. 9 (20). – P. 12–30.

168. Reighert S. Research Strategy Development and Management at European Universities / S. Reighert. – EUA, 2006. – 23 p.

169. Report of Mapping Exercise on Doctoral Training in Europe ‘Towards a common approach’ of 27 June 2011 [Electronic resource] / European Commission, Directorate-General for Research and Innovation. – Mode of access: http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/research_policies/Report_of_Mapping_Exercise_on_Doctoral_Training_FINAL.pdf. – Title from the screen.

170. Requirements for the award of Research Degrees [Electronic resource] / University of Warwick. – Mode of access: http://www2.warwick.ac.uk/study/postgraduate/research/phdbypublishedwork/guidance_on_requirements_for_the_award_of_research_degrees.pdf. – Title from the screen.

171. Research degrees. Department of Social Policy and Intervention [Electronic resource] / University of Oxford. – Mode of access: <http://www.spi.ox.ac.uk/study-with-us/our-courses/research-degrees.html>. – Title from the screen.

172. Research degree programmes [Electronic resource] / The Department of Social Policy, The London School of Economics and Political Sciences. – Mode of access: <http://www.lse.ac.uk/socialPolicy/Study/ResearchDegreeProgrammes.aspx>. – Title from the screen.

173. Research Disciplines and Degrees [Electronic resource] / School of Applied Social Sciences, Durham University. – Mode of access: <https://www.dur.ac.uk/sass/postgraduate/research/disciplines>. – Title from the screen.

174. Research Excellence Framework 2014. About the REF [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ref.ac.uk/about/#content>. – Title from the screen.

175. Review of the ESRC Doctoral Training Centres Network [Electronic resource] / Economic and Social Research Council. – 2015. – 59 p. – Mode of access: <http://www.esrc.ac.uk/files/skills-and-careers/studentships/full-report-review-of-the-esrc-doctoral-training-centres-network>. – Title from the screen.

176. Scourfield J. Social work doctoral students in the UK: a web-based survey and search of the index to theses / J. Scourfield, N. Maxwell // *British Journal of Social Work*. – 2010. – Vol. 40 (2). – P. 548–566. – DOI: 10.1093/bjsw/bcn139.

177. Scourfield J. Mapping the provision of professional doctorate programmes in social work: a survey of UK universities : [Working Paper] / J. Scourfield. – Cardiff : Cardiff University, 2008. – (School of Social Sciences Working Papers Series, vol. 103).

178. Semigina T. Social Work Education in Ukraine / T. Semigina, I. Gryga, O. Volgina // *Ausbildung für soziale Berufe in Europa. Band 3. Mit Beiträgen über Russland, Tschechien, Ukraine, Ungarn, Rumänien, Moldawien, Finnland, Flandern/Belgien, Frankreich, Luxemburg und Liechtenstein* / Franz Hamburger, Sandra Hirschler, Günther Sander, Manfred Wöbcke (Hrsg.). – Frankfurt am Main, 2005. – P. 12–40.

179. Sewpaul V. Global standards for social work education and training / V. Sewpaul, D. Jones // *Social Work Education*. – 2004. – Vol. 23 (5). – P. 493–514.

180. SET for Success. The supply of people with science, technology, engineering and mathematics skills. The Report of Sir Gareth Roberts' Review [Electronic resource]. – 2002. – Mode of access: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.hm-treasury.gov.uk/d/robertsreview_introch1.pdf. – Title from the screen.

181. Shardlow S. An audit of doctoral students in Social Work across the UK: the need for a national network [Electronic resource] / S. Shardlow, J. Leigh, L. Morriss // The Higher Education Academy. – 2012. – Mode of access: http://www.heacademy.ac.uk/assets/documents/disciplines/hsc/SW-SP/An_audit_of_doctoral_students_in_social_work_across_the_UK_Shardlow_Leigh_Morriss.pdf. – Title from the screen.

182. Sharland E. Strategic Adviser for Social Work and Social Care Research Main Report to the Economic and Social Research Council Training and Development Board [Electronic resource] / Elaine Sharland. – 2010. – Mode of access: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=strategic-adviser-for-social-work-and-social-care-research-sharland-2009.pdf&site=27>. – Title from the screen.

183. Shatberashvili N. Social work development in Georgia: Challenges and perspectives / N. Shatberashvili // Social Work and Social Policy in Transition Journal. – 2012. – Vol. 3 (1). – P. 11–24.

184. Shaw I. Is Social Work Research Distinctive? / I. Shaw // Social Work Education. – 2007. – Vol. 26 (7). – P. 659–669.

185. Sheffield Hallam University. Regulations for the Award of the University Degree of Doctor of Philosophy on the Basis of Published Work [Electronic resource]. – Graduate Studies Team, 2011. – Mode of access: https://students.shu.ac.uk/regulations/research_degrees/PhD%20and%20MPhil%20Regulations.pdf. – Title from the screen.

186. Smith A. One Step Beyond: Making the most of postgraduate education [Electronic resource] / A. Smith, T. Bradshaw, K. Burnett [et al.]. – 2010. – Mode of access: http://dera.ioe.ac.uk/470/7/10-704-one-step-beyond-postgraduate-education_Redacted.pdf. – Title from the screen.

187. Social Policy [Electronic resource] / University of Bristol. – Mode of access: <http://www.bristol.ac.uk/study/postgraduate/2016/ssl/phd-social-policy>. – Title from the screen.

188. Social Policy & Intervention [Electronic resource] / Oxford ESRC Doctoral Training Centre for Social Sciences. – Mode of access: <http://researchtraining.socsci.ox.ac.uk/pathways/social-policy-intervention>. – Title from the screen.

189. Social Policy. Postgraduate study [Electronic resource] / The University of Edinburgh. – Mode of access: http://www.ed.ac.uk/studying/postgraduate/degrees?r=site/view&id=323&cw_xml. – Title from the screen.

190. Social Work Education Committee [Electronic resource] / Joint University Council. – Mode of access: <http://www.juc.ac.uk/social-work-education-committee.html>. – Title from the screen.

191. Social Work [Electronic resource] / North West Doctoral Training Centre. – Mode of access: <http://www.nwdtc.ac.uk/aboutus/pathways/socialwork>. – Title from the screen.

192. Social Work. Postgraduate study [Electronic resource] / The University of Edinburgh. – Mode of access: http://www.ed.ac.uk/studying/postgraduate/degrees?r=site/view&id=325&cw_xml. – Title from the screen.

193. Social Work PhD [Electronic resource] / University of Manchester. – Mode of access: <http://www.manchester.ac.uk/study/postgraduate-research/programmes/list/05893/social-work-phd/entry-requirements>. – Title from the screen.

194. Social Work Research Strategy in Higher Education 2006–2020 [Electronic resource] // The Joint University Council Social Work Education Committee (JUC SWEC). – London : The International Policy Institute, 2006. – Mode of access: http://www.juc.ac.uk/docs/strategy_JUCSWEC.pdf. – Title from the screen.

195. Social Work [Electronic resource] / Scottish Graduate School of Social Science. – Mode of access: http://www.socsciscotland.ac.uk/pathways/social_work. – Title from the screen.

196. Social Work [Electronic resource] / University of Bristol. – Mode of access: <http://www.bristol.ac.uk/study/postgraduate/2016/ssl/phd-social-work>. – Title from the screen.

197. Sociology and Social Policy PhD [Electronic resource] / University of Nottingham. – Mode of access: <http://www.nottingham.ac.uk/pgstudy/courses/sociology-and-social-policy/sociology-and-social-policy-mphilphd.aspx>. – Title from the screen.

198. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area [Electronic resource] / European Association for Quality Assurance in Higher Education. – 2005. – Mode of access: www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/Standards_and_Guidelines_for_QA.pdf. – Title from the screen.

199. Staub-Bernasconi S. Social work as a discipline and profession / S. Staub-Bernasconi // Theories and methods of social work. Exploring different perspectives / ed. by V. Leskosek. – Ljubljana : Faculty of Social Work, 2009. – P. 9–30.

200. Staub-Bernasconi S. Social Work as a Profession – A Comparative cross-national Perspective / S. Staub-Bernasconi. – Birmingham : Venture Press, 2006. – 126 p.

201. Subject Benchmark Statement. Social Work: Draft for consultation [Electronic resource] / The Quality Assurance Agency for Higher Education. – 2016. – Mode of access: <http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/SBS-Social-Work-consultation-16.pdf>. – Title from the screen.

202. Sursock A. Trends 2010: a decade of change in European Higher Education [Electronic resource] / A. Sursock, H. Smidt, H. Davies [et al.]. – Brussels : European University Association, 2010. – Mode of access: http://brjk.amu.edu.pl/__data/assets/pdf_file/0018/47304/Trends-2010.pdf. – Title from the screen.

203. Sussex ESRC Doctoral Training Centre [Electronic resource] / University of Sussex. – Mode of access: <http://www.sussex.ac.uk/doctorschool/esrcdtc>. – Title from the screen.

204. The British Association of Social Workers. Professional Capabilities Framework (PCF) [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.basw.co.uk/pcf>. – Title from the screen.

205. The Concordat to Support the Career Development of Researchers. An Agreement between the Funders and Employers of Researchers in the UK [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.vitae.ac.uk/policy/vitae-concordat-vitae-2011.pdf>. – Title from the screen.

206. The General Social Care Council [Electronic resource]. – Mode of access: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20120305163941/http://www.gsccl.org.uk/page/3/Registration.html>. – Title from the screen.

207. The Global Agenda for Social Work and Social Development [Electronic resource] / International Association of Schools of Social Work, International Council for Social Welfare, International Federation of Social Workers. – Mode of access: <http://www.globalsocialagenda.org>. – Title from the screen.

208. The Framework for Higher Education Qualifications in England, Wales and Northern Ireland (FHEQ) [Electronic resource] / The Quality Assurance Agency. – 2008. – Mode of access: <http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/Framework-Higher-Education-Qualifications-08.pdf>. – Title from the screen.

209. The IASSW Statement on Social Work Research, 9 July 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://bit.ly/1KnTw84>. – Title from the screen.

210. The London School of Economics and Political Science. Economic and Social Research Council Doctoral Training Centre [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.lse.ac.uk/study/graduate/enquirer/typesOfStudy/ESRCDTC.aspx>. – Title from the screen.

211. The Vitae Researcher Development Framework [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.vitae.ac.uk/researchers-professional-development/about-the-vitae-researcher-development-framework/developing-the-vitae-researcher-development-framework>. – Title from the screen.

212. The Quality Assurance Agency for Higher Education [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.qaa.ac.uk/en>. – Title from the screen.

213. The Researcher Development Statement (RDS) [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.vitae.ac.uk/vitae-publications/rdf-related/researcher-development-statement-rds-vitae.pdf>. – Title from the screen.

214. The Right to Award UK Degrees. QAA Guidance [Electronic resource] / QAA. – 2014. – Mode of access: <http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/right-to-award-degrees.pdf>. – Title from the screen.

215. The Times Higher Education World University Rankings' Social Sciences subject ranking. Top 100 universities for social sciences 2014–2015 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2014-15/subject-ranking/subject/social-sciences>. – Title from the screen.

216. The UK Doctorate: A Guide for current and prospective students [Electronic resource] / The Quality Assurance Agency for Higher Education & The National Union of Students. – 2011. – Mode of access: <http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/Doctorate-guide.pdf>. – Title from the screen.

217. The UK Quality Code for Higher Education – Chapter B11: Research Degrees [Electronic resource] / The Quality Assurance Agency. – 2012. – Mode of access: <http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Pages/Quality-Code-Chapter-B11.aspx#.V8KzxxWEfm4>. – Title from the screen.

218. The University of Nottingham. Nottingham ESRC Doctoral Training Centre [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.nottingham.ac.uk/esrc-dtc/index.aspx>. – Title from the screen.

219. The University of Nottingham Quality Manual [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.nottingham.ac.uk/academicservices/qualitymanual/curriculum/unqfindex.aspx>. – Title from the screen.

220. The University of Sheffield. Faculty of Social Sciences. DTC Sheffield Handbook [Electronic resource] / Interdisciplinary Centre for Social Sciences. – 2014. – Mode of access: https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.403868!/file/DTC_Core_Programme_Handbook_2014_15_Final.pdf. – Title from the screen.

221. The University of Sheffield. Research and Innovation Services. Code of Practice for Research Degree Programs 2014–15 [Electronic resource] / The University of

Sheffield. – 2014. – Mode of access: https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.403868!/file/DTC_Core_Programme_Handbook_2014_15_Final.pdf. – Title from the screen.

222. The University of Sheffield Researcher Portal. Professional development planning [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sheffield.ac.uk/ris/ecr/training/planner>. – Title from the screen.

223. The University of Sheffield. Department of Sociological Studies. Research Degrees [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.shef.ac.uk/socstudies/prospt/ppr>. – Title from the screen.

224. The White Rose Social Sciences Doctoral Training Centre [Electronic resource] / Universities of Leeds, Sheffield & York. – Mode of access: <http://wrddtc.ac.uk>. – Title from the screen.

225. TiSSA. About us: The mission statement [Electronic resource] / The International Social Work and Society Academy. – 2015. – Mode of access: <http://www.tissa.net/about.htm>. – Title from the screen.

226. Tuning Educational Structures in Europe [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.unideusto.org/tuningeu/competences.html>. – Title from the screen.

227. UK Council for Graduate Education (UKCGE) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ukcge.ac.uk>. – Title from the screen.

228. UK Quality Code for Higher Education. Part A. Setting and Maintaining Academic Standards. The Frameworks for Higher Education Qualifications of UK Degree Awarding Bodies [Electronic resource] / The Quality Assurance Agency. – 2014. – Mode of access: <http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/qualifications-frameworks.pdf>. – Title from the screen.

229. UK Quality Code for Higher Education – Chapter B11: Research Degrees [Electronic resource] / The Quality Assurance Agency. – 2012. – Mode of access: <http://www.qaa.ac.uk/publications/informationandguidance/pages/quality-code-B11.aspx>. – Title from the screen.

230. University of Bristol. Postgraduate Study. Social Work [Electronic resource].
– Mode of access: <http://www.bristol.ac.uk/study/postgraduate/2016/ssl/phd-social-work>.
– Title from the screen.
231. University of Bristol. Postgraduate Study. Social Policy [Electronic resource].
– Mode of access: <http://www.bristol.ac.uk/study/postgraduate/2016/ssl/phd-social-policy>. – Title from the screen.
232. University of Oxford Department of Social Policy and Intervention. Research [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.spi.ox.ac.uk/research.html>. – Title from the screen.
233. University of Oxford. Research and Skills Training in the Social Sciences [Electronic resource]. – Mode of access: <http://researchtraining.socsci.ox.ac.uk/reviewing-your-training-needs/auto-generate-from-title>. – Title from the screen.
234. University of Oxford Research Skills Toolkit [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.skillstoolkit.ox.ac.uk>. – Title from the screen.
235. University of Sussex Academic Framework [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=senate-paper-sept-12-academic-framework-post-senate-edits-07-12-12.pdf&site=368>. – Title from the screen.
236. University of Sussex Doctoral School [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sussex.ac.uk/internal/doctorschool>. – Title from the screen.
237. University of Sussex. Sussex ESRC Doctoral Training Centre [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sussex.ac.uk/internal/doctorschool/esrcdtc>. – Title from the screen.
238. University of York Research Centre for Social Sciences [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.york.ac.uk/social-science>. – Title from the screen.
239. University of York. Research Students [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.york.ac.uk/staff/research/training-forums/research-excellence-training-team/research-students>. – Title from the screen.
240. University of York. Social Policy and Social Work. About us [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.york.ac.uk/spsw/about>. – Title from the screen.

241. University of Sussex Doctoral School. Researcher Development Online [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sussex.ac.uk/internal/doctorschool/researcherdev/e-learning>. – Title from the screen.

242. Warwick ESRC Doctoral Training Centre [Electronic resource]. – Mode of access: http://www2.warwick.ac.uk/fac/cross_fac/esrcdtc. – Title from the screen.

243. Warwick Graduate School. The University of Warwick [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www2.warwick.ac.uk/services/academicoffice/gsp/scholarship>. – Title from the screen.

244. Warwick Graduate School. The University of Warwick. Professional Development for Postgraduate Researchers [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www2.warwick.ac.uk/services/academicoffice/gsp/professionaldevelopment/pgrdevelopment>. – Title from the screen.

245. Warwick Postgraduate Study. PhD in Social Work [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www2.warwick.ac.uk/study/postgraduate/courses/depts/cll/research/social-work>. – Title from the screen.

246. Warwick Postgraduate Study. PhD in Social Policy and Social Work [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www2.warwick.ac.uk/study/postgraduate/courses/depts/cll/research/phd-social-policy>. – Title from the screen.

247. Weber M. Economy and Society. An outline of interpretative sociology [Electronic resource] / M. Weber. – 1968. – Mode of access: https://archive.org/stream/MaxWeberEconomyAndSociety/MaxWeberEconomyAndSociety_djvu.txt. – Title from the screen.

248. Wells-Gall I. The professionalization of social work: a cross-national exploration / I. Wells-Gall, P. Welbourne // International Journal of Social Welfare. – 2008. – No. 17. – P. 281–290.

249. Zavirsek D. Can the Development of Doctoral Studies in Social Work Resist the Neo-liberalism within Academia? Some comparisons / D. Zavirsek // Social Policy and Social Work in Transition. – 2010. – Vol. 1. – P. 76–100.

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні характеристики університетів Великої Британії, що увійшли до вибірки дослідження

№	Назва ВНЗ	Назва наукового ступеню	Тип наукового ступеню	Форма навчання; тривалість	Дослідницькі центри на базі ВНЗ/ Партнерств досконалості докторської підготовки	Наявність Центру/ Партнерства досконалості докторської підготовки
1	2	3	4	5	6	7
1	Оксфордський університет (Англія)	Доктор філософії з соціальних втручань (DPhil in Social Intervention)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	Очна; 3-4 роки	- Оксфордський інститут соціальної політики - Оксфордський центр дослідження народонаселення - Центр науково - обґрунтованих інтервенцій - Оксфордський центр міждисциплінарних досліджень з питань СНІД	Центр досконалості докторської підготовки з соціальних наук
		Доктор філософії з соціальної політики (DPhil in Social Policy)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	Очна; 3-4 роки		
2	Лондонська школа економіки і політичних наук (Англія)	Доктор філософії з соціальної політики	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	Очна; 3-4 роки	- Центр аналізу соціального виключення - Центр з питань охорони здоров'я і соціального догляду - Маннгеймський Центр з питань кримінології Дослідницька група проблем дітей і сімей - Дослідницька група «Аналіз старіння, тривалість життя, здоров'я нації»	Центр досконалості докторської підготовки Лондонської школи економіки і політичних наук

1	2	3	4	5	6	7
		Доктор філософії з методів соціальних досліджень	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	Очна; 3-4 роки		
3	Манчестерський університет (Англія)	Національна докторська програма з соціальної роботи (Social work pathway)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії		- Школа сестринства, акушерства й соціальної роботи	Північно-Західний Центр досконалості докторської підготовки
		Доктор філософії (PhD) з соціальної роботи (Social Work PhD)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 3-4 роки - Заочна; 6 років - Очно-дистанційне навчання		
		Доктор філософії (PhD) з прикладних соціальних досліджень (Applied Social Research PhD)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 3 роки - Заочна; 6 років		
4	Едінбурзький університет (Шотландія)	Національна докторська програма з соціальної роботи (Social Work pathway)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії		- Шотландський Центр розвитку соціальної роботи у сфері кримінального правосуддя	Центр досконалості докторської підготовки Шотландської школи післядипломного навчання з соціальних наук

1	2	3	4	5	6	7
		Національна докторська програма з соціальної політики (Social Policy pathway)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії			
		Доктор філософії з соціальної політики (Social Policy PhD)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 3 роки - Заочна; 6 років		
		Доктор філософії з соціальної роботи (Social Work PhD)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 3 роки - Заочна; 6 років		
5	Університет Ворвік (Англія)	Національна докторська програма з соціальної політики (Social Policy Pathway)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії		- Центр з питань прав, рівності та розмаїття - Центр досліджень з питань жінок та гендерних питань - Центр соціальної теорії - Центр навчання впродовж життя	Ворвікський Центр досконалості докторської підготовки з соціальних наук
		Національна докторська програма з охорони здоров'я і соціального догляду (Health and Social Care Pathway)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії			

1	2	3	4	5	6	7
		Доктор філософії з соціальної роботи (PhD in Social Work)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 3-4 роки - Заочна; до 7 років		
		Доктор філософії з соціальної політики і соціальної роботи (PhD in Social Policy and Social Work)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 3-4 роки - Заочна; до 7 років		
		Доктор філософії за результатами наукових публікацій (PhD by published work)	Докторський ступінь за результатами наукових публікацій			
6	Даремський університет (Англія)	Доктор філософії з прикладних соціальних наук (робота в громаді з молоддю, кримінологія, соціальна політика, соціальна робота, соціологія та спорт) (PhD in Applied Social Sciences (SASS))	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 3-4 роки - Заочна; до 7 років	- Центр гендерних питань та сексуальності - Вульфсонський Інститут досліджень у сфері охорони здоров'я та благополуччя - Центр методологічних досліджень із соціальних наук - Центр досліджень проблем насильства - Центр соціальної справедливості та реагування громади	Північно-Східний Центр досконалості докторської підготовки

1	2	3	4	5	6	7
		(Community & Youth Work, Criminology, Social Policy, Social Work, Sociology & Sport)				
7	Брістольський університет (Англія)	Національна докторська програма з соціальної політики (Social Policy pathway)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна - Заочна	- Центр досліджень політики щодо сімей та дитячого добробуту - Центр досліджень гендерних питань та проблем насильства - Центр досліджень у сфері охорони здоров'я і соціального догляду - Центр досліджень бідності та соціальної справедливості - Центр досліджень проблем міста - Центр досліджень ім. Нори Фрай	Південно-Західний Центр досконалості докторської підготовки Ради з питань економічних і соціальних досліджень
		Національна докторська програма з соціальної роботи (Social Work Pathway)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна - Заочна		
		Доктор філософії з соціальної політики (Social Policy PhD)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 4 роки - Заочна; 7 років		
		Доктор філософії з соціальної роботи (Social Work PhD)	Спеціалізований науковий ступінь	- Очна; 4 роки - Заочна; 7 років		

1	2	3	4	5	6	7
			доктора філософії			
		Доктор філософії з досліджень проблем інвалідності (Disability Studies PhD)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 4 роки - Заочна; 7 років		
8	Сасекський університет (Англія)	Національна докторська програма з соціальної роботи і соціального догляду (PhD in Social Work and Social Care)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії		- Центр інновацій і досліджень благополуччя дорослих - Центр інновацій і досліджень проблем дитинства і молоді	Сасекський Центр досконалості докторської підготовки Ради з питань економічних і соціальних досліджень
		Доктор філософії з соціальної роботи і соціального догляду (PhD in Social Work and Social Care) (+3)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 2-4 роки - Заочна; 3-6 років		
		Доктор філософії з соціальної роботи і соціального догляду (PhD in Social Work and Social Care) (1+3)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 2-5 років - Заочна; 5-8 років		
		Доктор соціальної роботи (Doctor of Social Work (DSW))	Програма підготовки професійного доктора	Заочна; 5 років		

1	2	3	4	5	6	7
9	Шефільдський університет (Англія)	Національна докторська програма з соціальної політики (Social Policy Pathway)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії		- Шефільдський дослідницький центр з проблем алкогольної залежності - Шефільдський інститут з проблем старіння - Дослідницька група з питань соціальних нерівностей - Міждисциплінарний центр досліджень у сфері соціальних наук - Центр досліджень гендерних питань	Центр досконалості докторської підготовки з соціальних наук Білої Троянди
		Національна докторська програма з соціальної роботи (Social Work Pathway)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії			
		Доктор філософії з соціології і соціальної політики (PhD in Sociology and Social Policy)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії			
10	Ноттінгемський університет (Англія)	Доктор філософії з соціології і соціальної політики (Sociology and Social Policy PhD)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 3 роки - Заочна; 6 років	- Центр прикладних соціальних досліджень - Міжнародний Центр державної і соціальної політики	Ноттінгемський Центр досконалості докторської підготовки Ради з питань економічних і соціальних досліджень
		Доктор прикладних соціальних наук (Doctor of Applied Social Science (DASS))	Програма підготовки професійного доктора	- Очна; 3 роки - Заочна; 4 роки		

1	2	3	4	5	6	7
11	Йоркський університет (Англія)	Доктор філософії з соціальної політики/ соціальної роботи (PhD Social Policy / Social Work)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 3 роки - Заочна; 6 років	- Дослідницький центр соціальної політики - Центр досліджень порівняльної та світової соціальної політики - Міжнародний центр соціальних досліджень у сфері психічного здоров'я - Центр партнерства у сфері досліджень із соціальної політики із Східною Азією - Центр досліджень проблем забезпечення благополуччя - Національна мережа департаментів соціальної роботи і соціального догляду «Дослідження, які мають вплив»	Центр досконалості докторської підготовки з соціальних наук Білої Троянди
		Доктор філософії за результатами наукових публікацій (PhD by Publication)	Докторський ступінь за результатами публікацій			
12	Кардіфський університет (Уельс)	Національна докторська програма з соціальної політики (Social Policy Pathway)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії		- Уельський Інститут соціальних та економічних досліджень, інформації та методів - Центр досліджень і розвитку з питань соціального догляду дітей - Кардіфський інститут з питань суспільства, охорони здоров'я та благополуччя - Тематична група з питань охорони здоров'я, добробуту і соціального догляду - Дослідницька група з проблем дитинства і молоді - Дослідницька група з проблем усиновлення - Форум з питань соціальної теорії	Уельський Центр досконалості докторської підготовки Ради з питань економічних і соціальних досліджень

1	2	3	4	5	6	7
		Національна докторська програма з соціальної роботи і соціального догляду (Social Work and Social Care Pathway)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії			
		Доктор філософії з соціальних наук (Social Sciences PhD)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії (1+3)	- Очна; 3-4 роки - Заочна; 5 років - Заочна; 7 років		
		Доктор соціальної роботи (Doctor of Social Work (DSW))	Програма підготовки професійного доктора	Заочна; 5-7 років		
		Доктор соціальної і державної політики (Doctor of Social and Public Policy (SPPD))	Програма підготовки професійного доктора	Заочна; 5-7 років		
13	Університет Англія Раскін (Англія)	Доктор філософії з охорони здоров'я, соціального догляду та освіти (Health, Social Care and Education PhD)	Спеціалізований докторський науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 2-5 років - Заочна; 3-6 років	- Інститут досліджень проблем ветеранів та їх родин - Дослідницька група з питань соціального включення - Дослідницька група з поведінкових досліджень у сфері охорони здоров'я дітей та родин	-

1	2	3	4	5	6	7
		Професійний доктор з охорони здоров'я і соціального догляду (Professional Doctorate in Health and Social Care (DProf [H&SC]))	Програма підготовки професійного доктора	- Очна; 6 років - Заочна; 5 років (після 1 року денної форми навчання)		
		Доктор філософії за результатами наукових публікацій (PhD by Published Work)	Докторський ступінь за результатами наукових публікацій			
14	Університет Шефїлд Халем (Англія)	Доктор філософії з соціальних наук (PhD in Social Sciences)	Спеціалізований науковий ступінь доктора філософії	- Очна; 2-4 роки - Заочна; 3-7 років	- Центр досліджень проблем охорони здоров'я та соціального догляду - Центр досліджень проблем освіти та включення - Центр регіональних економічних і соціальних досліджень	-
		Доктор філософії за результатами наукових публікацій (PhD by Publication)	Докторський ступінь за результатами публікацій			

Додаток Б

Назви наукових ступенів, які присуджуються за результатами навчання на докторських програмах із соціальної роботи і соціальної політики у досліджених вищих навчальних закладах Великої Британії

№	Назва ВНЗ Великої Британії	Назва наукового ступеню (укр.)	Назва наукового ступеню (англ.)
1	Оксфордський університет	Доктор філософії з соціальних втручань	DPhil in Social Intervention
2	Оксфордський університет	Доктор філософії з соціальної політики	DPhil in Social Policy
3	Лондонська школа економіки і політичних наук	Доктор філософії (PhD) з соціальної політики	PhD in Social Policy
4	Лондонська школа економіки і політичних наук	Доктор філософії (PhD) з методів соціальних досліджень	PhD Social Research Methods
5	Манчестерський університет	Доктор філософії (PhD) з соціальної роботи	Social Work PhD
6	Манчестерський університет	Доктор філософії (PhD) з прикладних соціальних досліджень	Applied Social Research PhD
7	Едінбурзький університет	Доктор філософії (PhD) з соціальної роботи	Social Work PhD
8	Едінбурзький університет	Доктор філософії (PhD) з соціальної політики	Social Policy PhD
9	Університет м.Ворвік	Доктор філософії (PhD) з соціальної роботи	PhD in Social Work
10	Університет м.Ворвік	Доктор філософії (PhD) з соціальної політики та соціальної роботи	PhD in Social Policy and Social Work
11	Даремський університет	Доктор філософії (PhD) з прикладних соціальних наук (робота в громаді та з молоддю, кримінологія, соціальна політика, соціальна робота, соціологія і спорт)	PhD in Applied Social Sciences (SASS) (Community & Youth Work, Criminology, Social Policy, Social Work, Sociology & Sport)
12	Брістольський університет	Доктор філософії (PhD) з соціальної роботи	Social Work PhD
13	Брістольський університет	Доктор філософії (PhD) з соціальної політики	Social Policy PhD
14	Брістольський університет	Доктор філософії (PhD) з проблем інвалідності	Disability Studies PhD
15	Сасекський університет	Доктор філософії (PhD) з соціальної роботи і соціального забезпечення	PhD in Social Work and Social Care

16	Сасекський університет	Доктор соціальної роботи (DSW)	(DSW) Doctor of Social Work
17	Шефільдський університет	Доктор філософії (PhD) з соціології і соціальної політики	PhD in Sociology and Social Policy
18	Ноттінгемський університет	Доктор філософії (PhD) з соціології і соціальної політики	Sociology and Social Policy PhD
19	Ноттінгемський університет	Доктор прикладних соціальних наук (DAAS)	Doctor of Applied Social Science (DASS)
20	Йоркський університет	Доктор філософії (PhD) з соціальної політики і соціальної роботи	PhD Social Policy / Social Work
21	Кардіфський університет	Доктор філософії (PhD) з соціальних наук	Social Sciences PhD
22	Кардіфський університет	Доктор соціальної роботи (DSW)	Doctor of Social Work (DSW)
23	Кардіфський університет	Доктор соціальної і державної політики (DSW)	Doctor of Social and Public Policy (SPPD)
24	Англія Раскін Університет	Доктор філософії (PhD) у галузі охорони здоров'я, соціального догляду та освіти	Health, Social Care and Education PhD
25	Англія Раскін Університет	Професійний доктор у галузі охорони здоров'я і соціального догляду (DProf)	DProf [H&SC]
26	Університет Шефільд Халем	Доктор філософії (PhD) з соціальних наук	PhD in Social Sciences
27	Англія Раскін Університет, Університет м.Любляна (Словенія), Університет Ювяскюля (Фінляндія)	Доктор філософії (PhD) з соціальної роботи	Joint PhD in Social Work

Додаток В

Основні сфери розвитку докторантів згідно з Структурою розвитку дослідника (The Researcher Development Framework) [211]

А. Знання та інтелектуальні здібності

А 1. База знань, що містить наступні сім компонентів:

- знання предмету;
- теоретичні знання щодо методів досліджень;
- знання щодо практичного застосування методів досліджень;
- компетентності та техніки пошуку інформації;
- інформаційна грамотність та компетентності управління інформацією (користування електронними, бібліотечними ресурсами, базами даних тощо);
- знання мов, необхідних для проведення дослідження, включно з технічними; академічна грамотність та обчислювальні вміння.

А 2. Інтелектуальні здібності: аналіз; синтез; критичне мислення; компетентності оцінювання; компетентності розв'язання проблем.

А 3. Творчі здібності: допитливість; компетентності інтелектуального осмислення, розуміння; інноваційність; конструювання аргументів; інтелектуальний ризик.

В. Особиста ефективність

В 1. Особисті якості: ентузіазм; наполегливість; сумлінність; впевненість в собі; саморефлексія; відповідальність.

В 2. Самоуправління: підготовка і пріоритизація; зобов'язання щодо дослідження; часовий менеджмент; чутливість до змін; баланс часу «дім-робота».

В 3. Професійний і кар'єрний розвиток: управління кар'єрою; безперервний професійний розвиток; чутливість до змін; взаємодія та створення мережі; репутація та повага.

С. Адміністрування дослідження

С 1. Професійна поведінка: здоров'я і безпека; етика, принципи і сталість; законодавчі вимоги; право інтелектуальної власності та авторські права; повага та конфіденційність; встановлення авторства та співавторство; відповідна нормам та вимогам практична діяльність.

С 2. Управління дослідженням: дослідницька стратегія; проектне планування та виконання; управління ризиками.

С 3. Фінансові аспекти, фінансування та ресурси: формування прибутку та фінансування; фінансовий менеджмент; інфраструктура і ресурси.

Д. Залученість, вплив та наслідки

Д 1. Співпраця з іншими: колегіальність; робота в команді; управління людьми; супервізорство; менторство; вплив та лідерство; співпраця; рівність та повага до відмінностей.

Д 2. Комунікація та розповсюдження: методи комунікації; засоби комунікації; публікації.

Д 3. Залучення і вплив: викладання; залучення громадськості; підприємництво; політика; суспільство та культура; світове громадянство

Додаток Г

Перелік курсів, які пропонують докторантам із соціальної роботи в Йоркському університеті відповідно до сфер Структури розвитку дослідника [239]

А. Знання та інтелектуальні здібності: «Креативність і розв’язання проблем у дослідженні», «Пошук літературних джерел», «Основи написання дисертаційної роботи: використання Word», «Менеджмент результатів дослідження».

В. Особиста ефективність: «Академічне письмо для докторантів: вступ», «Позаакадемічна кар’єра: інтерв’ю», «Позаакадемічна кар’єра: CV та апікаційні форми», «Академічна кар’єра: інтерв’ю», «Академічна кар’єра: CV та апікаційні форми», «Планування кар’єри для аспірантів», «Використання власного потенціалу», «Використання Endnote - системи управління бібліографічною інформацією», «Презентація з використанням Power Point», «Інструменти для планування професійного розвитку», «Управління часом», навчання докторантів «Все в одному» (для докторантів заочної форми навчання).

С. Адміністрування дослідження: «Підготовка до підтвердження перебування у докторській програмі», «Проектний менеджмент для дослідників», «Підтримка академічного навчання студентів», «Соціальні ЗМІ для дослідників», «Завершення дисертації – процес та вимоги», «Підготовка до захисту дисертації», «Захист інформаційних даних», «Авторські права: захист власних прав та використання авторських прав інших», «Цілісність та етика дослідження».

Д. Залученість, вплив та наслідки: «Публікації у відкритому доступі», «Вступ до ведення блогів», «Соціальні мережі для дослідників», «Вступ до Твіттеру», «Ведення блогів: поглиблений курс», «Використання Твіттеру: поглиблений курс», «Створення мереж та співпраця: як це може допомогти вашому дослідженню», «Міжкультуральна співпраця», «Поширення знань та його зв'язок з дослідженням», «Презентації у вигляді постерів у науковій сфері», «Публікації у рецензованих журналах», «Публікації у сфері мистецтва, гуманітарних і соціальних наук», «Відпрацювання компетентностей презентації на практиці (на основі обговорення відео презентації)», «Усні презентації: основні секрети майстерності», «Розбудова партнерства», «Навчання іноземних студентів», «Англійська мова та семінари із комунікацій для іноземних докторантів, які викладають», «Розвиток ефективного лідерства й управління людськими ресурсами», «Підготовка пропозиції до фінансування: основні складові грантової заявки», «Залучення громади до проведення дослідження», «Дослідження, яке має вплив», «Написання дисертаційної роботи з соціальних наук (для носіїв мови)», «Написання дисертаційної роботи з соціальних наук (для іншомовних докторантів)».

Додаток Д

Основні компоненти змісту навчання на національних докторських програмах із соціальних наук в структурі Центрів досконалості докторської освіти Ради з питань економічних і соціальних досліджень Великої Британії

№	Основні компоненти змісту навчання	Необхідні знання
1	Базове навчання компетентностям проведення дослідження для науковців з соціальних наук (Core Research Skills Training)	Обов'язкові базові знання щодо методів соціальних досліджень, формування основних дослідницьких і універсальних компетентностей
1.1	Навчання основним методам проведення дослідження (Core Research Methods Training)	
1.2	Розвиток основних дослідницьких компетентностей (Core Researcher Development Skills)	
1.2.1	Загальні компетентності (Generic Skills)	
1.2.2	Універсальні компетентності (Transferable Skills)	
2	Основне фахове вузькоспеціалізоване навчання (Core Subject Specific Training)	Обов'язкові елементи, пов'язані із соціальною роботою; не обмежується методами досліджень, можуть буди фахові теоретичні знання чи навчання, які складають основу соціальної роботи; формується безпосередньо центром докторського навчання на основі його сильних сторін
3	Поглиблене навчання (Advanced Training)	Вивчення тих предметів, які не входять до основних, але необхідні докторантам у процесі їх дослідження
4	Підготовка до міжнародних досліджень	Стажування, проведення польового етапу дослідження за кордоном, вивчення іноземної мови, інституційних візитів з метою розвитку співпраці або проходження дослідницького навчання (тривалістю від 1 до 3 місяців) (за фінансової підтримки Ради)

Додаток Е

Зміст навчання основним методам дослідження докторантів із соціальних наук у структурі національних Центрів досконалості докторської підготовки

№	Складові змісту навчання основним методам дослідження	Компетентності та інструменти
1	Принципи дизайну дослідження	• Розвинуте розуміння взаємозв'язку між дослідницькими питаннями або гіпотезами та інструментами, необхідними для їх вирішення; практичний досвід застосування цих інструментів
2	Збір та обробка інформації	• Базове розуміння потенціалу низки методів досліджень, інструментів, технік, які використовуються в соціальних науках, сильні та слабкі сторони їх використання; • безпосередній практичний досвід аналізу інформації, з використанням низки інструментів, включно з відповідними комп'ютерними програмами; • використання на практиці первинних та вторинних джерел статистики, вміння аналізувати результати досліджень, визначаючи сильні та слабкі сторони аналізу з огляду на вплив контекстуальних факторів збору і значення отриманих даних; • високий рівень компетентності у кількісних і якісних методах збору й аналізу інформації (включно з техніками аналізу даних, які відповідають дослідженням і консолідують аналіз даних, або специфічними експериментальними, квазіекспериментальними методами або методами оцінювання), залежно від дисципліни; • знання і розуміння того, як поєднувати кількісні і якісні техніки, застосовуючи підхід змішаних методів дослідження.
3	Окремі спеціалізовані методологічні інструменти і техніки, їх використання на місцевому чи національному рівні	Навчання на семінарах, які проводить Національний центр з питань методів досліджень (National Centre for Research Methods), а також Ініціатива з розвитку дослідників (Researcher Development Initiative)

Продовження додатку Е

4	Існуючі бази даних якісних і кількісних досліджень	Навчання використанню ресурсів Центру економічних та соціальних даних (Economic and Social Data Service (ESDS)) на базі Ессекського та Манчестерського університетів, який містить результати різноманітних досліджень, проведених за підтримки Ради, шляхом: • демонстрації використання конкретних методів досліджень (в процесі основного або поглибленого навчання);
		• заохочення студентів до використання цих даних для вторинного аналізу протягом їх навчання на докторській програмі, в якості альтернативи збору первинних даних, або ж у поєднанні з ним; • створення нових даних за результатами досліджень докторантів та їх розміщення у вказаній базі.

Додаток Є

Основні рекомендації Ради з питань економічних і соціальних досліджень
щодо основного змісту підготовки на національних докторських програмах
у Великій Британії [107]

1. Загальні дослідницькі компетентності

1.1 *Компетентності впорядкування бібліографічних джерел і використання комп'ютерних технологій*, що включають: визначення та використання бібліотечних ресурсів, інших бібліотечних джерел і методів; техніки підготовки оглядів літератури, ознайомлення з новітньою літературою; підготовка бібліографії власного дослідження; управління процесом дослідження, включно з обробкою результатів та іншими базовими комп'ютерними компетентностями, такими, як заповнення таблиць і баз даних; техніки проведення досліджень з використанням мережі Інтернет (загальний пошук у мережі, навчання загальному і спеціалізованому пошуку і використанню інтернет-джерел з індексами соціальних наук, а також методи оцінювання досліджень, включно з рецензуванням і підготовкою оглядів книг.

1.2 *Компетентності викладання та інший досвід роботи, який допомагає розвинути особистісні та професійні компетентності*: можуть передбачати стажування в державних структурах, бізнесових та неурядових організаціях; володіння іноземною мовою, особливо, якщо цього вимагає контекст дослідження, та інші.

1.3 *Компетентності, пов'язані з володінням і застосуванням знань щодо питань, пов'язаних з етичними та законодавчими аспектами проведення досліджень*, конфіденційністю, повагою до прав інших учасників дослідження, а також ознайомлення і дотримання Етичних принципів проведення досліджень Ради з питань економічних і соціальних досліджень (ESRC Framework for Research Ethics (FRE)) [105].

1.4 *Компетентності налагодження взаємодії з користувачами і збільшення сфери впливу дослідження*: розуміння докторантами потенціалу суспільного й економічного впливу їх досліджень; компетентності взаємодії й обміну знаннями з користувачами у процесі розробки і формування дослідження). Для вироблення таких компетентностей Центрам досконалості докторської підготовки пропонують спрямовувати навчання докторантів на: 1) визначення потенційних переваг і бенефіціарів їх дослідження від початку і протягом життєвого циклу їх дослідження; 2) вироблення компетентностей, необхідних для ефективного співробітництва в процесі отримання нових знань; 3) вироблення компетентностей ініціативності та підприємництва; 4) вироблення компетентностей, які сприяють кращому застосуванню/використанню результатів досліджень у формуванні політики; 5) опанування компетентностями, які допомагають у налагодженні громадського та

суспільного діалогу, в процесі проведення дослідження і поширення інформації про його результати.

1.5 Компетентності застосування інтелектуальних прав власності: ознайомлення з можливостями та проблемними моментами академічного та комерційного використання власної дослідницької діяльності та інших осіб, включно з розумінням політики навчального закладу щодо інтелектуальної власності і відповідним навчанням.

2. Універсальні компетентності (transferable skills)

2.1 Компетентності комунікації, налагодження зв'язків, поширення інформації: вироблення компетентностей інформування щодо дослідження, просування його результатів, розбудови відповідних мереж з іншими дослідниками та зацікавленими сторонами в процесі проведення дослідження і поширення його результатів; презентація власних напрацювань академічним колегам, неакадемічним користувачам.

Для цього докторанти повинні мати можливість брати участь у роботі та готувати доповіді для семінарів, симпозіумів, конференцій, а також поширювати документи серед зацікавлених осіб та груп. На початку докторського навчання та впродовж нього розвивають *основні компетентності академічного письма, представлення та поширення результатів дослідження*. Окрім того, створюють можливості для вироблення у докторантів таких компетентностей для застосування їх у *неакадемічному середовищі*, наприклад, для написання текстів чи виступів перед засобами масової інформації, громадськістю та державними органами. Ці компетентності тісно пов'язані із загальними компетентностями співпраці у процесі проведення дослідження, залучення громадськості та ініціативності й підприємництва, оскільки допомагають докторантам у їх професійному розвитку та поширенні їх знань серед широкої аудиторії.

2.2 Компетентності лідерства, управління дослідженням та управлінням зв'язками мають на меті допомогти докторантам ефективно управляти процесом проведення дослідження і включають:

- *компетентності лідерства, менеджменту проекту та управління часом,*
- *управління зв'язками,*
- *компетентності управління ресурсами, доступними для проведення дослідження.*

Вироблення їх можливе в процесі формального навчання, в процесі отримання досвіду проведення й завершення власного дослідження, через можливості для навчання на основі власного досвіду (напр., через управління власним отриманим грантом на навчання на докторській програмі, або ж через можливість стажування/навчальної практики). Навчання докторантів має виходити за рамки менеджменту

проекту та включати компетентності проведення досліджень, формування сучасного розуміння життєвого циклу дослідницького процесу – від початкової ідеї для дослідницького питання, через розвиток дослідницької пропозиції, яка може отримати фінансування, до архівування результатів і, де потрібно, завершення підсумкових звітів для спонсорів дослідження.

2.3 Компетентності особистісного і кар'єрного розвитку

- Активне заохочення докторантів до власного особистісного розвитку та спрямування власної професійної кар'єри, відповідно до Угоди щодо підтримки професійного розвитку дослідників (the Concordat to Support the Career Development of Researchers), підписаної основними національними, недержавними організаціями у сфері вищої освіти та бізнес-структурами Великої Британії [205].
- Заохочення докторантів з боку навчальних закладів до формалізації діяльності з особистісного розвитку, у разі можливості, мінімальною вимогою має бути *розробка власного плану навчання у співпраці з супервізором* для того, щоб сформувати розуміння їх професійних прагнень, особистих рис та компетентностей, і спланувати отримання необхідних для цього знань.
- Заохочення докторантів до рефлексії щодо їх кар'єрного розвитку та активного управління ним, до різних видів діяльності, які допоможуть виробити корисні компетентності і знання для різних можливих напрямків їх кар'єри.
- Інформування докторантів навчальними закладами щодо відповідної підтримки навчання їх професійному розвитку, особливо щодо наявних можливостей в межах самого закладу та права докторантів щодо них [205].

3. Забезпечення підготовки на національному рівні

Зовнішні джерела підтримки професійного розвитку і вироблення універсальних компетентностей докторантів (особливо ті, які надаються Радою з питань економічних і соціальних досліджень та іншими організаціями національного рівня, які є провідними у особистісному, професійному і кар'єрному розвитку докторантів).

Вищі навчальні заклади мають брати зобов'язання щодо розвитку потенціалу докторантів і заохочувати їх скористатися спеціалізованою підтримкою таких організацій, як, наприклад, Vitae [107].

Додаток Ж

Навчальна програма пілотної докторської (PhD) програми з соціальної роботи і соціальної політики
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Докторська програма «Соціальна робота та соціальна політика»											
Порядковий номер	Найменування дисциплін та видів робіт	Обсяг роботи в годинах							Контроль		
		Всього	з них (за 1 трим):						Кількість		
			Разом				Офісні години	Самостійна робота	Іспити	Заліки	Залікові бали
				Лекції	Групові заняття	Консультації					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I рік навчання											
1	Академічне письмо – 1 (дистанційний курс) Academic Writing – 1	108	36	0	36		0	72		1	3
2	Методологія наукового пізнання	108	22	10	10	2	10	76		1	3
3	Англійська мова для науковців (English for Academic Purposes) (підготовка до кандмінімуму)	270	130	0	104	26	0	140	1	1	7,5
4	Вступ до досліджень (Introduction to Research)	108	50	0	48	2	0	58		1	3
5	Семінар з підготовки дослідницької пропозиції	54	10	8	0	2	4	40		1	2
II рік навчання											
6	Філософія (підготовка до кандмінімуму)	162	58	30	26	2	0	104	1		4,5
7	Академічне письмо – 2 (Як писати наукову роботу) Academic Writing-2 (How to Write a Research Paper)	144	54	0	54	0	0	90		1	4
8	Академічна риторика Communication and Presentation Skills	54	28	8	8	12	0	26		1	1,5

Нормативні дисципліни ДП «Соціальна робота та соціальна політика»											
І рік навчання											
1	Докторантський семінар (Семінар з підготовки докторської тези)	216	54	24	4	26	0	162		1	6
2	Термінологічний семінар	54	10	8	0	2	4	40		1	1,5
3	Соціальна робота та права людини	108	22	10	10	2	10	76		1	3
II рік навчання											
4	Соціальні зміни в перехідний період в пост-радянських країнах	72	46	28	16	2	0	26		1	2
5	Соціальні і політичні теорії	108	22	10	10	2	10	76		1	3
6	Аналіз соціальної політики	108	22	10	10	2	10	76		1	3
Вибіркові дисципліни ДП «Соціальна робота та соціальна політика»											
1	Дослідницький семінар	144	52	24	26	2	0	92		1	4
2	Методологія та організація досліджень	144	52	30	12	10	0	92		1	4
3	Політика щодо бездомних в Україні	108	40	10	24	6	0	68		1	3
4	Якісні методи: збір та аналіз даних	108	62	10	50	2	0	46		1	3
5	Проблеми соціальної роботи в сучасній Україні	108	42	20	12	10	4	62		1	3
6	Соціальна робота в зарубіжних країнах: законодавче регулювання	162	52	26	24	2	13	97		1	4,5
7	Психологія управління	162	62	28	12	12	20	90		1	4,5
8	Менеджмент людських ресурсів	144	52	30	12	10	30	62		1	4
9	Супервізія соціальних проектів	144	40	28	2	10	10	94		1	4
10	Виробнича практика	216	16	0	14	2	0	200		1	6
11	Гостьовий курс	108	62	32	28	2	0	46		1	3
12	Навчання в літній школі з соціальної роботи та соціальної політики	108	32	10	10	2	0	76		1	3
13	Поглиблений аналіз місцевої політики	108	42	28	12	2	0	66		1	3
14	Розробка навчальних курсів зі спеціальності	72	36	8	16	12	0	36		1	2
15	Соціальна робота та Інтернет	54	12	6	6	0		42		1	1,5
16	Друга іноземна мова-1	360	156	72	72	12	0	204	1	2	10
17	Друга іноземна мова-2	216	96	44	44	8	0	120	1	2	6

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

04655, м. Київ-70, вул. Г.Сковороди, 2, тел.: (044)425-6059, факс: (044)463-6783, <http://www.ukma.edu.ua>

20122016 № 01/1789

на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Бойко Оксани Михайлівни

«Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великобританії» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2011-2016 рр. основні положення й результати дисертаційного дослідження старшого викладача кафедри Школа соціальної роботи імені проф. В.І. Полтавця О.М. Бойко за темою «Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великобританії» (спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) впроваджувалися в освітній процес підготовки студентів магістерської програми НаУКМА за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота» та докторантів докторської (PhD) програми «Соціальна робота і соціальна політика» Докторської школи НаУКМА.

Результати дисертаційного дослідження О.М. Бойко за темою «Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великобританії» використовуються для підготовки та проведення лекційних і семінарських занять зі студентами магістерської програми при вивченні навчальних дисциплін «Розвиток професійних концепцій в соціальній роботі» та «Методика викладання соціальної роботи і соціальної політики».

У процесі впровадження результатів дисертаційного дослідження старшим викладачем кафедри Школа соціальної роботи Бойко О.М. були підготовлені наукові статті, які використовуються в якості навчально-методичних матеріалів при вивченні зазначених дисциплін, а саме:

1. Boyko, O., Semigina, T., & Kabachenko, N. (2016). Piloting Social Work Doctoral Programme: Ukraine's Vignette. *The European Journal of Social Work*. – DOI:10.1080/13691457.2016.1202203).

2. Бойко О.М. Основні підходи до формування змісту підготовки фахівців соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти у Великобританії / О.М.Бойко // Теорет. та наук.-метод. часопис «Вища освіта України». – К.: Ін-т вищої освіти НАІПН України, 2016. – № 4 (дод. 2). Темат. випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». – С. 27 – 31.

001077

3. Бойко О.М. Структура підготовки фахівців соціальної роботи на найвищому освітньому рівні у Великобританії / О.М.Бойко // Теорет. та наук.-метод. часопис «Вища освіта України». – К.: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2015. – № 3 (дод. 2). Темат. випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». – С. 16 – 23.
4. Boiko O. M. (2015) Academization of social work profession in Ukraine: reflections on experience / Boiko O. M., Kabachenko N. V., Semigina T. V. // Наукові записки НаУКМА: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – Том 175. – Р. 65-70.
5. Бойко О. М. Забезпечення якості найвищого рівня освіти з соціальної роботи у Великобританії / О. М. Бойко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» - Додаток 3 до Вип. 31: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – К.: «Гнозис», 2014. – С. 378 - 384.
6. Бойко О. М. Дослідницькі компетентності у докторських програмах (PhD) із соціальної роботи: міжнародний досвід / О. М. Бойко // «Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – Ужгород, 2014. - № 31. – С. 29-32.
7. Бойко О. М. Особливості розвитку найвищого рівня освіти з соціальної роботи у Великобританії / О. М. Бойко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 4 до Вип. 31, Том IV(12): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – К.: «Гнозис», 2014. – С. 378-384.
8. Бойко О. М. Особливості підготовки фахівців із соціальної роботи найвищого освітнього рівня (PhD) в університеті Шеффілд Халем (Великобританія) / О. М. Бойко // Соціальна робота в Україні : теорія і практика. : наук.-метод. журн. / Держ. центр соц. служб для молоді, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, «Фонд соц. роботи», благодійна орг., «Ліга соц. прац. України», всеукр. громад. орг. – К., 2014. - №1-2. – С. 149 – 158.
9. Бойко О.М. Розвиток докторської програми (PhD) з соціальної роботи і соціальної політики в НаУКМА / О.М.Бойко // Теорет. та наук.-метод. часопис «Вища освіта України». – К.: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2014. – № 3 (дод. 1). Темат. випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». – С. 51 – 54.
10. Boyko, O., & Semigina, T. (2014). Social work education in post-socialist and post-modern era: the case of Ukraine // In *Global Social Work. Crossing Borders, Blurring Boundaries* / Ed. by Carolyn Noble, Helle Strauss, Brian Littlechild (eds.) – Sydney: Sydney University Press. – P. 257 – 269.
11. Boyko, O., & Kabachenko, N. (2011). Social work as an academic discipline in Ukraine. *Social Work and Social Policy in Transition Journal*, 2(1), 79 – 104.
12. Бойко О.М. Докторська програма (PhD) зі спеціальності «Соціальна робота і соціальна політика» / Н. В. Кабаченко, О. М. Савчук, О. М. Бойко. – К.: Макрос, 2011. – 60 с.

Положення дисертаційного дослідження також були апробовані в ході реалізації міжнародного проекту «Вдосконалення трьохрівневої системи освіти за спеціальністю «Соціальна робота» в шести європейських країнах» за фінансової підтримки програми Темпус Європейської Комісії (№ 144562–TEMPUS – 2008 – UK – JPCR) при розробці та пілотуванні освітньої програми докторської (PhD) підготовки фахівців із соціальної роботи на третьому рівні вищої освіти в НаУКМА та представлені в розробленому у співавторстві посібнику «Докторська програма (PhD) зі спеціальності «Соціальна робота і соціальна політика». Результати апробації основних положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження старшого викладача кафедри Школа соціальної роботи О.М. Бойко за темою «Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великобританії» (спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) засвідчили його високий теоретичний рівень, суттєву практичну значущість та є важливими для розвитку докторської підготовки з соціальної роботи в Україні.

Результати апробації обговорені та затверджені на засіданні кафедри Школа соціальної роботи (протокол №4 від 23 листопада 2016 року).

Президент НаУКМА

А.А. Мелешевич

Міністерство молоді та спорту України
 ДУ «ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ СІМЕЙНОЇ ТА МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ»
 юр. адреса: 01001, м. Київ, вул. Десятинна, 14 (пошт. адреса: 01135, м. Київ, вул. Ісаакяна, 18, оф.105).
 тел. (044) 236-07-41, факс (044) 236-07-42,
 e-mail: mail@dismp.gov.ua, веб-адреса: <http://www.dismp.gov.ua/>; код ЄДРПОУ 13684879

19.12.2016 ДН 1 01

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Бойко Оксани Михайлівни

«Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великобританії» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Основні положення і результати дисертаційного дослідження О.М.Бойко на тему «Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великобританії» було апробовано в науково-методичній діяльності Державного інституту сімейної і молодіжної політики у 2015-2016 рр.

Впровадження результатів стосувалося використання методологічних та організаційних підходів, запропонованих дисертанткою у сформульованих на основі досвіду дослідницької підготовки фахівців із соціальної роботи у Великобританії на третьому рівні вищої освіти. Вказані підходи було апробовано у процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців із соціальної роботи, соціальних працівників відповідно до кваліфікаційних вимог спеціальності «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота». Результати впровадження запропонованих дисертанткою науково-методичних розробок засвідчили суттєвий вплив на підвищення якості професійної підготовки фахівців із соціальної роботи у частині розвитку їх дослідницьких компетентностей. Отримані результати впровадження свідчать про практичну значущість запропонованих дисертанткою концептуальних засад дослідницької підготовки фахівців із соціальної роботи.

Результати впровадження обговорено і схвалено на засіданні Вченої Ради Державного інституту сімейної і молодіжної політики (протокол № 05/16 від 29 вересня 2016 року).

В.о. директора Державного інституту
 сімейної та молодіжної політики
 кандидат педагогічних наук

І.В. Пеша

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

01135, м.Київ, вул. Пирогова, 9
телефон 234-11-08

№ 43/17
від „13” листопада 2017 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Бойко Оксани Михайлівни

«Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великобританії» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2015-2016 рр. основні положення дисертаційної роботи О.М.Бойко на тему «Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великобританії» впроваджувалися в освітній процес підготовки студентів магістерської програми за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота».

Наукова новизна дисертаційного дослідження Бойко Оксани Михайлівни зумовила апробацію викладачами університету основних дисертаційних положень при викладанні дисциплін «Міжнародні соціальні програми і проекти». Також в навчальному процесі використовувалися методичні матеріали, що містяться в посібнику «Докторська програма (PhD) зі спеціальності «Соціальна робота і соціальна політика», розробленому дисертанткою у співавторстві.

Використання в освітньому процесі основних положень дисертаційного дослідження, викладених у ряді наукових публікацій, розроблених методичних матеріалів сприяло поглибленню знань студентів магістратури з соціальної роботи і соціальної педагогіки щодо особливостей розвитку докторської (PhD) підготовки із соціальної роботи у Великобританії і в Україні, підвищенню якості теоретичної підготовки магістрів загалом. Одержані результати впровадження запропонованих положень доводять їх практичну значущість та доцільність застосування в освітньому процесі ВНЗ України.

**Проректор з наукової роботи
НПУ імені М.П. Драгоманова
доктор фізико-математичних наук, професор**

Г. М. Торбін

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І
НАУКИ УКРАЇНИ

MINISTRY OF EDUCATION AND
SCIENCE OF UKRAINE

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

CHERNIHIV NATIONAL
UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027,
Україна

тел. +38(04622) 3-16-51;
факс +38(04622) 3-42-44
E-mail: estu@stu.cn.ua
www.stu.cn.ua
Код ЄДРПОУ 05460798

95, Shevchenko str., Chernihiv, 14027,
Ukraine

23.12.2016 № 10/10-2918
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Бойко Оксани Михайлівни

«Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великобританії» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2014-2016 рр. основні положення й результати дисертаційного дослідження О.М.Бойко на тему «Професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великобританії» впроваджувалися в освітній процес підготовки студентів магістерської програми університету за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота».

Наукова новизна дисертаційного дослідження Бойко Оксани Михайлівни зумовила апробацію викладачами факультету соціальної роботи університету основних дисертаційних положень, представлених у наукових статтях, тезах наукових повідомлень, при викладанні дисциплін «Міжнародний досвід соціальної роботи», «Методика викладання соціальної роботи». Використання в освітньому процесі матеріалів посібника «Докторська програма (PhD) зі спеціальності «Соціальна робота і соціальна політика», розробленому дисертанткою у співавторстві, сприяло поглибленню знань студентів щодо особливостей дослідницької підготовки з соціальної роботи.

Одержані результати впровадження запропонованих положень доводять їх практичну значущість та доцільність їх широкого використання в навчанні фахівців із соціальної роботи у ВНЗ України. Результати впровадження обговорено і схвалено на засіданні кафедри соціальної роботи, протокол № 4 від 28 листопада 2016 року.

Ректор Чернігівського національного
технологічного університету

С.М. Шкарлет

Сила Т.І.
0462253940

Система управління якістю сертифікована
за ДСТУ ISO 9001:2009 (ISO 9001:2008)

The quality management system is certified according to the
ISO 9001:2008